

Socializmus - aký, ktorý, čí? (I. - II.)

Michal Polák

Nové slovo bez rešpektu

vydané 01. 01. 2001 • prečítané 3893x
[formát na tlač](#)

Keď tak okolo deviatej večer šliapem do pedálov, vracajúc sa studenou londýnskou tmou zo školy domov, často ich vídam. Skupinky ľudí, je ich vždy aspoň zo šesťdesiat, postávajú okolo dodávok a v rukách držia plastické kelímky. Tie dodávky im zabezpečujú možno jediné teplé jedlo, ktoré sa im toho dňa dostalo. Bezdomovci, ale i ľudia, ktorých skromné príjmy tiež nútia spoľahnúť sa na pojazdné vývarovne. Aj preto na svojich nočných jazdách často uvažujem o tom, čo je to vlastne ten socializmus.

Ako dokazujú minulé čísla Nového slova, nie som v tom sám. Mám na mysli úvahu Juraja Ďurinu *Demokratický socializmus - utópia, či možnosť?* (NS 48 '97) a článok profesora Jozefa Košnára *O ekonomických a sociálnych charakteristikách demokratického socializmu* (NS 51/52 '97). Myslím si, že debatu o tejto otázke potrebuje slovenská ľavica ako soľ. Týmto článkom by som k nej chcel prispieť.

Socializmus je v kríze. Nehovorí sa o tom u nás príliš často. Je to pochopiteľné. Rok 1989 znamenal nielen krízu, ale doslova rozpad takzvaného socializmu reálneho. Komunistická ľavica si vtedy mohla zvoliť: buď akceptovať logiku vývoja a transformovať sa, alebo sa dobrovoľne zakonzervovať a stať sa krúžkom nostalgickej spomienky. Menšina členov KSS si zvolila druhú cestu, väčšina sa rozhodla pre transformáciu. Ľavicovo cítiaci ľudia, ktorí neboli členmi KSS, mali poväčšine tiež oveľa bližšie k myšlienke „inej“ ľavice, ako k reálnemu socializmu.

Základom transformácie bola zásada nestáť sa len „stranou minulého režimu“. Keďže však žiadna politická strana nemôže existovať vo vzduchoprázdne, musela ľavica prijať za svoju nejakú inú tradíciu. Tak sa aj stalo: dominantnou víziou sa stala predstava sociálnodemokratickej ľavice, prebratá zo západnej Európy (i keď spočiatku zahaľovaná do slovného spojenia „moderná ľavicová strana“ - šikovný ťah, ktorý mal obísť v minulosti vypestovanú averziu voči sociálnej demokracii).

Čo konkrétne sociálna demokracia zahŕňa, nebolo veľmi jasné, ale v tej chvíli ani podstatné. Dôležité bolo, že sociálnodemokratické strany boli v západnej Európe akceptovanou časťou politického spektra a dokázali si vydoberať účasť na moci. Stať sa stranou podobného typu bolo preto pre postkomunistickú ľavicu zjavne veľmi dôležité.

Žiaľ, to, čo sa v danej situácii javilo ako pohodlné riešenie, je z dlhodobého hľadiska iba krokom z blata do kaluže. Pád reálneho socializmu u nás sa totiž časovo zhodoval s krachom západnej sociálnej demokracie. Lepšie povedané, v roku 1989 bolo načisto jasné, že tradičná sociálnodemokratická politika je už nemožná. Kríza sociálnej demokracie však trvala už viac ako

desať rokov. Paradoxne možno práve udalosti roka 1989, ktoré u nás umožnili prechod z komunistických na sociálnodemokratické pozície, boli posledným klincom do rakvy sociálnej demokracie. K moci v krajinách východnej Európy sa dostali neoliberalní „revolucionári“, ktorí akceptovali za dané všetky články prokapitalistickej viery - neobmedzený trh, zatlačanie štátu atď. Tento fakt neuveriteľne prispel k presvedčeniu, že konzervatívna politika nemá alternatívu. Ľavicové strany na celom svete preto viac-menej kapitulovali. Reči o stieraní rozdielov medzi pravitou a ľavicou sú len ideologickou hmlou. V skutočnosti sa ľavicové strany vzdávajú vlastnej identity a prijímajú pozície svojich oponentov.

Od K. Marxa ku K-Martu

Aby sme však pochopili tento proces, nezaškodí možno pozrieť sa na históriu západoeurópskeho ľavicového hnutia. Sociálnodemokratické a socialistické strany vznikali v drvivej väčšine prípadov ako strany marxistické (výnimkou bola britská Labour Party). Ideológia, ktorá ich držala pokope, bola ideológiou revolučného socializmu, i keď v praxi sociálna demokracia pôsobila ako strana reformná.

Treba povedať, že mimo sovietskej sféry vplyvu sa v tomto od nej nelíšili ani komunistické strany. Zásadným rozdielom medzi oboma vetvami ľavice nebol vzťah k revolúcii, ale postoj k Sovietskemu zväzu. Komunistické strany považovali sovietsky systém za vzor budovania socializmu, a záujmy ZSSR (aspoň spočiatku) neochvejne obraňovali - aj keď to znamenalo napríklad obhajobu paktu Molotov-Ribbentrop či ozbrojeného zákroku v Maďarsku v roku 1956. Sociálnu demokraciu naopak charakterizoval antikomunizmus, odmietanie sovietskeho modelu ako totalitnej diktatúry, a s postupom času aj odklon od ponímania socializmu ako „cieľovej stanice“, t. j. osobitej spoločenskej formácie.

Medzi odklonom od poňatia socializmu ako konečného cieľa a účasťou na moci bola viac-menej priama úmera. Ani komunistické strany sa v tých zriedkavých prípadoch, keď dosiahli účasť vo vláde (Fínsko 1966-71, Francúzsko 1981-1984), nesnažili o presadenie nejakých radikálnych opatrení (na čo tak či tak nemali potrebnú silu). Dôvod, prečo sa ľavica v praxi, a sociálna demokracia aj teoreticky, vzdala predstavy socializmu ako spoločenskej formácie, sa dá sformulovať dvoma slovami: rozkvet kapitalizmu.

Po druhej svetovej vojne sa začalo obdobie, ktoré sa dnes nazýva Zlatým vekom kapitalizmu. Toto obdobie nemá obdobu v predošlom vývoji tohto systému, ba možno vôbec v dejinách ľudstva. Západné hospodárstvo v tomto období rástlo bezpríkladným tempom. Rýchly rast výroby si vyžadoval veľa pracovných síl, a umožnil tak dosiahnuť v rámci kapitalizmu niečo, čomu by počas hospodárskej krízy tridsiatych rokov zrejme uveril len málokto: plnú zamestnanosť. Zároveň s produktivitou sa neustále, i keď pomalším tempom, zvyšovala aj úroveň miezd. V západnom svete zavládla všeobecná prosperita. Nie náhodou mohol britský konzervatívny premiér Harold Macmillan v roku 1959 vyhrať voľby s jednoduchým heslom: „*Ešte nikdy ste sa nemali tak dobre*“.

Pokúšať sa v takejto situácii presadzovať nejaký bájný, ťažko definovateľný iný systém, alebo sa k nemu čo aj teoreticky hlásiť, bolo viac ako kontraproduktívne - najmä keď ľavicové strany mali ťažkosti s vyhrávaním volieb. Revizionizmus, ktorý sa prvýkrát objavil práve pred sto rokmi v práci Eduarda Bernsteina, opäť zdvihol hlavu. Začal požadovať, aby sa ľavica zriekla svojho základného cieľa: zrušenia súkromného vlastníctva. Vzhľadom na to, že spoločenské vlastníctvo bolo dovtedy najhlavnejším znakom predstavy o socializme, táto požiadavka znamenala skutočne radikálnu teoretickú zmenu (hoci v praxi sa o znárodňovaní celého hospodárstva aj tak nikdy neuvažovalo).

Tu niekde sa začínajú problémy s definíciou socializmu. Od hmlitej predstavy o inom usporiadaní spoločnosti, kde už nebudú súkromní vlastníci, ktorá dosiahne úplné oslobodenie človeka a v ktorej budú bohatstvo užívať všetci, sa muselo prejsť k niečomu inému - ak sa nemal úplne vypariť. Riešením bolo práve poňatie socializmu ako „hodnotovej orientácie“. Socializmus sa mal stať len akýmsi humanistickým ideálom, akýmsi vznešeným duchom vznášajúcim sa nad realitou kapitalistických vôd.

Ťažko povedať, či túto predstavu akceptovalo plne nielen vedenie sociálnodemokratických strán, ale aj ich členstvo. Napríklad v Británii po takmer dvadsiatich rokoch thatcherizmu, tvrdého útoku na všetko nielen štátne, ale vôbec spoločné, po porážke ľavého krídla v Labour Party a po páde reálneho socializmu na Východe ešte stále 48 percent obyvateľov (teda nielen členov Labour Party) verí, že by hospodárstvu prospelo viac socialistického plánovania. Akoby socializmus ako duchovný ideál nestačil.

Faktom však je, že sociálnodemokratické strany, ktoré sa ocitli pri moci, sa kapitalizmus zrušiť nechystali. Rozumný človek nezabíja sliepku, ktorá znáša zlaté vajcia. Namiesto toho začalo sociálnodemokratický prístup k politike charakterizovať niekoľko znakov. Po prvé, dôraz na plnú zamestnanosť. Po druhé, snaha udržať vysoké tempo hospodárskeho rastu. Po tretie, vytvorenie systému sociálneho zabezpečenia pre nezamestnaných, starých a slabých - dvoma slovami, sociálny štát.

Na dosiahnutie týchto cieľov bolo nevyhnutné vytvoriť zmiešanú ekonomiku, v ktorej štát hral význačnú úlohu. Pokladalo sa za všeobecne zrejmé, že neregulovaný, voľný kapitalizmus, ktorý existoval pred vojnou, bol katastrofou. Skúsenosť hospodárskej krízy tridsiatych rokov bola v tomto ohľade rozhodujúca. Teoretické zdôvodnenie a ekonomické zásady pre štátom regulovaný kapitalizmus poskytla ekonomická teória Johna Maynarda Keynesa. Návrat ku kapitalizmu voľného trhu sa v povojnových rokoch nepokladal za možný ani v kruhoch hlavných prokapitalistických strán.

V skutočnosti sa vlastne politika hlavných súperiacich strán v západných krajinách až tak výrazne nelíšila, aspoň z pohľadu dneška. Ku všetkým trom okruhom sociálnodemokratickej politiky - plnej zamestnanosti, rýchleho rastu a sociálnemu štátu - i k základnému nástroju, štátnej regulácii ekonomiky, sa hlásili i konzervatívne a kresťanskodemokratické strany. Nie z presvedčenia a nie v rovnakej miere; pokiaľ to bolo možné, prokapitalistické strany sa vyhýbali prílišnému rozrastaniu sociálnych výdavkov. Počas celého obdobia Zlatého veku kapitalizmu však sociálnodemokratické priority boli písmom svätým, na ktoré sa siahnuť nemohlo.

Šťastná budúcnosť sa skončila, zabudnite!

Článok profesora Košnára, ktorý som spomenul na začiatku, je v podstate vyjadrením práve tejto klasickej sociálnodemokratickej predstavy o hospodárstve (plus dôraz na ekonomickú demokraciu, ktorá je chápaná ako možnosť spoluvlastniť kapitál). Skryto v ňom však tiež prebleskuje napätie, ktoré sociálnodemokratickú politiku charakterizuje, a ktoré ju napokon ako svojbytnú, nezávislú vetvu politicko-ekonomického uvažovania aj zlikvidovalo.

Dovoľte mi, aby som zacitoval: "Socialistické hodnoty sa dajú postupne uvádzať do života iba v ekonomike neustále zvyšujúcej svoju výkonnosť." "Za vrcholný cieľ ucelenej štátnej hospodárskej politiky, ktorá v SR stále absentuje, SDĽ považuje čo najvyšší a z hľadiska sociálneho a ekologického trvale udržateľný rast hospodárstva". V týchto dvoch vetách je obsiahnutá základná dilema sociálnej demokracie.

Jej politika si skutočne vyžaduje neustály rast. Iba vtedy, keď spoločnosť neustále bohatne, je možné financovať sociálny štát a vysoké mzdy, a nesiahnuť pritom výrazne na podnikateľské zisky. Uberať z nich si sociálna demokracia nemôže dovoliť. Zisk je motorom kapitalizmu. Pri klesajúcich ziskoch klesá podnikateľská aktivita. Nuž a ak sa nič nevyrába, niet z čoho zaplatiť ani vysokú mzdu, ani bezplatné zdravotníctvo, ba ani podporu v nezamestnanosti.

Lenže ak treba dosiahnuť hospodársky rast, potom treba podporovať takú politiku, ktorá k nemu vedie. Vo chvíli, keď si takáto politika začne vyžadovať vysokú nezamestnanosť, krátenie sociálnych výdavkov atď., je sociálna demokracia logicky vedená k tomu, že v rámci snahy o dosiahnutie svojich priorít musí proti nim začať nemilosrdne bojovať.

Pokiaľ si rast vyžadoval najmä intenzívne využívanie pracovnej sily, bolo všetko v najlepšom poriadku. O zamestnanosť sa dokonca vláda ani nemusela starať. To bola situácia Zlatého veku.

Akonáhle sa však sociálnodemokratické priority - hospodársky rast a plná zamestnanosť so - dostanú do konfliktu, je zle.

Presne to sa prvýkrát stalo v sedemdesiatych rokoch. Dovtedajšia forma hospodárskeho rastu sa dostala do krízy. Navyše sa z reťaze odtrhla inflácia - niečo, čo keynesiánska ekonomická teória považovala za nekompatibilné so stagnáciou. Prečo sa to stalo? Uvažujme ako pravica. Plná zamestnanosť spoločne s regulovaným trhom práce, teda takým, kde nebolo možné zo dňa na deň vyhodit' človeka z roboty, kde mal pracovník značné práva, ktoré musel zamestnávateľ rešpektovať, dodala pracujúcim nezvyčajný pocit istoty. Takej istoty zamestnanosti, aká existovala do novembra 1989 aj u nás. Tá zase dodala sebavedomie odborom, ktoré začali požadovať, a veľmi často úspešne, zvyšovanie miezd. Zamestnávatelia museli ustupovať. Pokým sa produktivita práce zvyšovala rýchlejšie ako mzdy, ešte to šlo. Akonáhle ju však mzdy dohnali, znamenalo to znižovanie zisku. Čo v tejto situácii mohli robiť zamestnávatelia? Nuž, ak sa príliš zvýši cena práce, musí stúpnuť aj cena výrobku. A ak sa tento proces zopakuje na mnohých miestach v ekonomike, inflácia je tu.

Sociálnodemokratické vlády si nebezpečenstvo inflácie samozrejme uvedomovali. Pokúsili sa mu vyhnúť spôsobom, ktorý je dnes na Slovensku dobre známy: mzdovou reguláciou. Dohodami s odborármi a podnikateľmi pokúšali sa zabrzdiť prudký rast miezd. Nemožno očakávať, že v podobnej situácii by sa slovenská sociálnodemokratická ľavicová strana zachovala inak, napriek dnešným výčitkám vládnemu hnutiu.

Táto politika však z viacerých dôvodov neuspela. Mocný inflačný dopad mali ropné šoky sedemdesiatych rokov, ako aj "vyvezená" americká inflácia, zapríčinená financovaním vojny vo Vietname. Zastaviť pokračujúci rast cien bolo možné len za cenu ďalšieho poklesu výroby. To sa napokon aj stalo, a celou západnou Európou prebehla recesia. Tá znamenala koniec éry plnej zamestnanosti. Milióny ľudí sú podnes v Európe bez práce, napriek neskoršiemu obnoveniu rastu.

Začiatkom konca sociálnodemokratickej politiky bolo akceptovanie toho, že inflácia je väčším zlom ako nezamestnanosť. K tomuto výsledku možno dospieť racionálnou úvahou. Kým je prioritou hospodársky rast, treba vytvoriť podmienky na stabilitu podnikateľského prostredia. Inflácia, teda všeobecné a nerovnomerné zvyšovanie cien, rovná sa nestabilita. Na opätovnú stabilizáciu treba najprv zlikvidovať infláciu - i za cenu recesie. Nuž a ako som už povedal, po nej nezamestnaní už na ulici zostali.

Paradoxom je, že práve tento dôsledok pravicovej politiky pravica využila na útok aj proti druhému pilieru sociálnej demokracie: sociálnemu štátu. Dôvodom neklesajúcej nezamestnanosti je vraj príliš veľká podpora v nezamestnanosti a „preregulovaný“ trh práce. Ak by bol trh práce pružný a podpora nízka, jednak by zamestnávatelia ochotnejšie prijímali nových pracovníkov, jednak by nezamestnaní zároveň boli nútení aktívnejšie hľadať prácu. Napokon, mohla by dnes dodať (a dodáva) pravica, skúsenosti Spojených štátov, ktorých sociálny systém je minimálny a trh práce relatívne nedotknutý a Británie, ktorú týmto smerom pohli thatcherovské reformy, dokazujú, že táto teória je pravdivá: v oboch prípadoch je nezamestnanosť pod úrovňou piatich percent.

Sociálnodemokratické strany nie sú dnes schopné prísť s politikou, ktorá by dokázala oponovať tomuto druhu argumentácie. Najviac mu podľahla britská Labour Party, ktorej vodca Tony Blair naplno stojí tak za „pružným trhom práce“ ako za „reformou (čítaj oklieštením) sociálneho systému“. Juraj Ďurina vo svojom článku postrehol, že „*takéto vety skôr dokumentujú nie víťazstvo, ale porážku socialistickej ideológie*“. Myslím si však, že nesprávne odvodzuje, že ide iba o zmenu formy prezentácie socialistickej politiky, inú formu komunikácie, ktorá sa nespolieha iba na ideológiu. Žiaľ, nie je to pravda. „Pružný trh práce“ a „reformovaný sociálny systém“ znamenajú odbúravanie práv, za ktoré ľavicové hnutie bojovalo v niektorých prípadoch vyše sto rokov, a potláčanie tých, ktoré zostávajú - napríklad právo nebyť vyhodенý zo zamestnania bez udania dôvodu, právo na plat počas choroby, krátenie podpory v nezamestnanosti a času jej poberania, atď. Ak to má byť nová forma komunikácie s ľuďmi, potom je to komunikácia železnou päťou.

Navyše, argument o nutnosti odbúravať tieto práva, ak sa má nezamestnanosť znížiť, je postavený úplne na hlavu. Jeho logika jasne ukazuje, na čiej strane sú stúpenci takejto politiky. Ak ide o to, zlikvidovať nezamestnanosť za každú cenu, aj keby to malo znamenať prácu za mizernú mzdu, v podradných podmienkach a bez nároku na sociálne vymoženosti, potom je jasné, že nejde o blaho nezamestnaných. Štatistiky o USA a Británii ukazujú nielen nízku nezamestnanosť, ale aj v porovnaní s Európou oveľa vyšší počet pracovných miest toho najhoršieho druhu - zle platených, podradných a ponížujúcich. Znížiť nezamestnanosť takýmto spôsobom je jednoducho snahou vrátiť sa k primitívnej forme vykorisťovania.

Ľavičiarovi by naopak malo byť jasné, že nezamestnanosť nie je sama o sebe tým najväčším zlom. I keď tvorivá práca je možno základnou ľudskou potrebou, nepracujúci milionári netrpia tak, ako nepracujúci robotníci. V súčasnej spoločnosti je nezamestnanosť zlom najmä preto, že zabraňuje prístupu k peniazom, a tým aj k plnohodnotnému životu. Podpora v nezamestnanosti je práve len podporou. Keď si však treba vybrať medzi nezamestnanosťou v európskych podmienkach a prácou v americkom McDonalde - čo je asi lepšie?

Globalizácia - taxisová priekopa sociálnej demokracie

Nie je však možné, že program sociálnej demokracie sa u nás napriek tomu uskutočniť dá? To nie je nezmyselná otázka. Ľavica u nás vie až prídobré, že zahraničné skúsenosti sa nedajú vždy bez problémov prenášať k nám - či už vďaka historickému poučeniu z čias zavádzania sovietskeho modelu, alebo z celkom nedávneho pokusu prvých ponovembrových vlád úplne zmeniť tvár slovenského poľnohospodárstva rozbíjaním družstiev. Je teda namieste pýtať sa, či podmienky, ktoré v západnej Európe znemožňujú pokračovanie sociálno-demokratickej politiky, existujú aj u nás, alebo či je v našich podmienkach takáto politika aspoň dočasu možná. Navyše, z horeuvedeného by sa mohlo zdať, že treba jednoducho opäť vymeniť priority sociálnodemokratickej politiky a zamerať sa najmä na boj proti nezamestnanosti namiesto boja proti inflácii, a všetko bude zase v poriadku.

Predovšetkým treba povedať, že naša situácia je kvalitatívne odlišná od západoeurópskej. Namiesto rozvinutého kapitalistického systému naša trhová ekonomika stále ešte len robí prvé krôčiky. To má zákonite svoje dôsledky. Obávam sa však, že tie prajú sociálnodemokratickej politike ešte menej, ako na Západe. Okrem iného to vidieť aj na skúsenostiach našich susedov, Poľska a Maďarska. Sociálnodemokratické vlády tam tak, ako všade inde, museli akceptovať mantinely, ktoré im nedovoľujú pokúšať sa sledovať vlastnú cestu.

Naša ekonomika potrebuje predovšetkým veľké množstvo investícií do moderného priemyslu. Tak, ako všade v kapitalistickom svete, si to vyžaduje aspoň jedno z nasledujúcich: vysokú úroveň nezdaneného súkromného zisku, príliv zahraničného kapitálu, alebo vysokú sporivosť obyvateľstva. Nič z toho sociálnodemokratickej politike nepraje. Tak, ako všade inde, aj tu sa vraciame k základnému problému: na to, aby ekonomika dobre bežala, musí sa udržiavať v dobrom stave jej motor, teda kapitál. Ak chce ľavica vládnuť v rozvíjajúcej sa krajine, musí sa teda postaviť na stranu kapitálu - a to aj vtedy, keď je to proti záujmu pracujúceho človeka.

Najvýraznejšie však proti sociálnodemokratickej politike pôsobí globalizácia. To znamená utváranie jednotnej, celosvetovej ekonomiky. Pokus vrátiť sa k politike plnej zamestnanosti, zanedbávajúc infláciu, už vďaka nej nemôže uspieť. Tradičná sociálnodemokratická politika je politikou „socializmu v jednej krajine“: regulovaním kapitalizmu sa zaoberá vláda konkrétneho štátu. Dnes sa však dostávame do situácie, keď je finančný kapitál doslova odtrhnutý z reťaze, nie je viazaný na ktorýkoľvek štát. Inými slovami, kapitál je schopný presunúť sa do prostredia, ktoré dáva najväčšie možnosti pre neobmedzené zisky.

Udržiavanie sociálneho štátu si vyžaduje vysoké zdaňovanie. Vysoké mzdy znamenajú nižšiu úroveň zisku. Ani jedno kapitálu nevonía. Únik kapitálu z krajiny však znamená menej investícií - a tým pádom aj menej pracovných miest. Menej pracovných miest rovná sa vyššia nezamestnanosť. Vyššia nezamestnanosť znamená zvýšenie nákladov na sociálne dávky, čo opäť vyvoláva tlak na

zdaňovanie - atď. Navyše, kapitál sa neuspokojuje s tým, že z krajín, ktoré mu nevyhovujú, uniká. Jedným zo základných znakov súčasného hospodárskeho systému je, že nemôže stáť na mieste. Alebo sa rozpína, alebo upadá. Každá firma je pod neustálym tlakom viac vyrábať, viac predávať, hľadať nové trhy. V dôsledku toho kapitál neustále tlačí na to, aby sa prostredie, ktoré mu nevyhovuje, zmenilo.

Tento dvojaký tlak núti jednotlivé vlády, aby znižovali podnikateľské dane, „reformovali“ sociálny štát a odbúrali „regulácie“ - teda práva pracujúcich. Bez ohľadu na to, akej farby sú, sa tomu vlády národných štátov buď prispôbia - alebo padnú, v dôsledku hospodárskych problémov. Výkonnosť ekonomiky sa dá zabezpečiť jedine za cenu zvyšovania medzinárodnej konkurencieschopnosti - a tá si vyžaduje vytvorenie priaznivých podmienok pre investovanie.

(Politický boj na Slovensku má aj tento rozmer. Vládu Vladimíra Mečiara vnímajú zahraniční investori ako destabilizujúci prvok - to je jednoducho fakt, ktorý žiadne nariekanie o zlej informovanosti a zapredaných novinároch nemôže zmeniť. Je to jeden z hlavných dôvodov, prečo Európska únia a USA tlačia na zvolenie vlády inej, ktorá by podnikateľské prostredie stabilizovala a zároveň vytvorila aj ďalšie predpoklady pre vyššie zisky - napríklad liberalizáciou cien energie atď. Naivnú teóriu, podľa ktorej ide týmto štátom predovšetkým o demokraciu, možno poľahky vyvrátiť pohľadom do Albánska. V tejto krajine si Demokratická strana pod vedením Saliho Berišu zaviedla taký monopol moci, o akom sa Vladimírovi Mečiarovi môže len snívať, dokonca zašla tak ďaleko, že hlavného vodcu opozície na základe vykonštruovaných obvinení posadila do väzenia. Tak EÚ, ako aj Spojené štáty však Albánsko všemožne podporovali, až do chvíle, keď už ozbrojené povstanie urobilo túto pozíciu neudržateľnou. To všetko neznamená nijakú obhajobu našej dnešnej vládnucej garnitúry. Tá skutočne vládne autoritársky, nerešpektuje základné pravidlá liberálnej demokracie, a v neposlednom rade ožobračuje ľud Slovenska. V realistickom pohľade na zahraničie by nám to však brániť nemalo.)

Žiadna kaša sa neje taká horúca, ako tá, v ktorej sme

V čom teda spočíva dnešná kríza socializmu? Opustením tradičného poňatia sociálnodemokratickej politiky sú ľavicové strany v konečnom dôsledku nútené postaviť sa na stranu kapitálu proti pracujúcim. V Zlatom veku kapitalizmu bola sociálna demokracia založená na kompromise medzi týmito dvoma faktormi: zvyšovanie výroby prospievalo obom. Vo chvíli, keď sa tento kompromis rozpadol, už nebolo možné slúžiť obom stranám. Je to svojím spôsobom veľmi ironický dôsledok. Hospodársky rast nebol kedysi prioritou sám osebe - ako to formuluje profesor Košnár, považoval sa za nutnú podmienku zavádzania socialistických hodnôt. Dnes sme sa však dostali do situácie, keď si rast vyžaduje - aspoň podľa súčasnej ekonomickej teórie - práve *potlačenie* socialistických hodnôt.

Inými slovami sa zdá, že socializmus v akejkoľvek podobe je už dnes nemožný. Nie je možný bez hospodárskeho rastu. Ale nie je možný ani pri ňom. Nie je teda možný vôbec.

Tento argument je však nesprávny. Po prvé, berie za dané, že súčasná podoba svetovej ekonomiky je jediná možná. To je zrejme nesprávna predstava. Teoreticky je možné predstaviť si, že nastane pohyb k väčšej previazanosti nielen ekonomík, ale aj vládnej moci. Prvým krôčikom k tomuto cieľu by mohla byť Európska únia. Vravím mohla, pretože zatiaľ nie je jasné, či skutočne dostane tento obsah. Svetový kapitál by tak dostal v priebehu budúcich rokov nového partnera - „svetovú vládu“. Bola by to prvá podmienka obnovenia sociálnodemokratickej politiky vo svetovom meradle. Táto predstava v kruhoch západnej sociálnej demokracie existuje.

Je však veľmi ľahko možné, že by to nestačilo. Kompromis medzi kapitálom a prácou sa už nemusí opakovať; nároky a požiadavky oboch strán môžu naďalej zostať vo výraznom protiklade, ako to nakoniec kedysi očakával Marx. Záruku toho, že sa „protirečenia kapitalizmu“ dajú kompromisne riešiť natrvalo, nemáme. Čo je možno ešte podstatnejšie, nijako to nerieši problém ľavice tu a teraz. Integrácia ekonomických funkcií jednotlivých štátov nastane, ak vôbec, v priebehu budúcich desaťročí. Čo dovedy má robiť ľavica, vôbec nie je jasné.

Druhou odpoveďou na horeuvedený argument je, že dokazuje len toľko, že zavádzanie socialistických hodnôt nie je už dnes možné v rámci kapitalizmu. Ak sa obnovil rozpor medzi prácou a kapitálom, treba obnoviť aj boj proti kapitálu.

Problém pri tejto odpovedi nie je to, čo možno udrie každého do očí - totiž, že „socializmus skrachoval“. Jeden pokus o nastolenie nekapitalistického poriadku nemusí vyzeráť rovnako, ako pokusy iné (Parížska komúna sa veľmi neponášala na ZSSR, a obe sa líšili od revolučného Španielska počas občianskej vojny). Predstavy o „demokratickom socializme“, ponímanom ako skutočne odlišný typ spoločenského usporiadania, existujú aj dnes. Dominantnou školou je v tomto smere takzvaný trhový socializmus. Bohužiaľ, ten problémy kapitalizmu nielenže nerieši, ale dokonca ich ešte znásobuje. Toto je však veľmi kontroverzné tvrdenie, a na debatu o ňom tu niet miesta. Dodajme však, že existujú aj skutočné, i keď zatiaľ zriedkavé pokusy prekonať rovinu uvažovania „trhová ekonomika - centrálné plánované hospodárstvo“, vytvoriť model hospodárstva decentralizovaného, predsa však racionálnejšieho a ľudskejšieho, ako je to kapitalistické.

Skutočným problémom je niečo iné. Podobne ako pri prvej odpovedi na problém krízy ľavice, ani tu nie je jasné, čo by mala ľavica robiť, kým sa nejaký dobre prepracovaný realistický model neobjaví. Ba čo viac, neexistuje nijaká záruka, že oň bude mať niekto záujem. Klasický marxizmus, popri mnohých omyloch, veľmi správne formuloval tvrdenie, že nová spoločenská formácia sa vždy vyvíja v lone starej. Socializmus nemohol podľa neho prísť jednoducho len preto, že si ho vymyslelo pár utopistov; mohol sa stať skutočnosťou iba vtedy, ak bol naplnením tendencií, ktoré existovali už v rámci kapitalizmu. Jednou z týchto tendencií bolo vytvorenie robotníckej triedy, ktorá mala byť hrobárom kapitalizmu.

Táto predstava už patrí skôr k omylom marxizmu. Industriálna robotnícka trieda dnes už v najvyspelejších štátoch sveta mizne; namiesto toho sa rozširuje počet pracujúcich v „nevýrobných“ odvetviach, tretom sektore. Kto teda má položiť základy novej spoločnosti? Na koho sa má ľavica obracať? Dá sa argumentovať tým, že v dlhodobej perspektíve je nahradenie kapitalizmu racionálnejším systémom v záujme prakticky celého ľudstva, keďže trh ako slepý systém sa nebude môcť vysporiadať s ekologickými následkami svojej činnosti. Hroziaca ekologická katastrofa, ktorej som v tomto článku nevenoval pozornosť, je skutočne jedným z najvážnejších argumentov pre snahu zaželať kapitalizmu zbohom. Nie náhodou sa v niektorých ekologických kruhoch pestujú predstavy o „zelenom socializme“. Pre konkrétnu politickú činnosť tu a teraz je to však príliš málo. Len tam, kde ľudia pociťujú problémy na vlastnej koži, má zmysel začínať.

Či to však v konečnom dôsledku môže mať úspech, nevedno. Čo je jasné je to, že doterajšie ľavicové myslenie nepostačuje. Nevieme, kam sa máme uberať, a nevieme ani ako. Keďže nemyslieť si nič je nemožné, budeme sa zatiaľ zrejme navzájom presviedčať, že liberálna politika v ľavicovom háve v skutočnosti je ľavicovou politikou. Čo iné nám zostáva? Bolo by však dobre, ak by sme aspoň v kútiku duše nezabúdali, že to nie je pravda. Ak neprijmeme správnu diagnózu, čo ako je nám nepríjemná, pacienta nevyliečime. Nezabúdajme preto, že „je nutné myslieť, neodvratne nutné“. Len tvrdou myšlienkovou prácou sa môžeme jedného dňa dopracovať k obnove ľavice.

Zdroj: <http://www.hejrup.sk/view.php?cislocikanku=2001010102>

Michal Polák je doktorand na London School of Economics (Londýnskej vysokej škole ekonomickej) a člen Združenia sociálnej sebaobran.

Michal Polák

Nové slovo bez rešpektu

vydané 01. 01. 2001 • prečítané 3779x

[formát na tlač](#)

Pred niekoľkými mesiacmi som sa v článku pod týmto názvom zaoberal osudom európskej sociálnej demokracie. V dnešnom pokračovaní som sa pôvodne chcel venovať ľavicovému mysleniu, ktoré zachádza za jej rámec - predstavám o novej socialistickej spoločnosti. Postupne však vysvitlo, že kým na to príde rad, treba sa zamyslieť ešte nad jednou verziou socializmu - nad tým socializmom, ktorý sme poznali pod menom „reálny“.

Najprv by som však mal aspoň stručne reagovať na vehementnú obhajobu sociálnej demokracie v článku Jána Sekaja ("Sociálna demokracia ešte žije", NSbr 15 '98). Pri pozornom čítaní som v ňom objavil len jediný vecný argument - a síce, že sociálna demokracia je dnes v mnohých krajinách pri moci. Ako však píše aj v článku citovaný Ralph Dahrendorf, o tom predsa reč vôbec nebola. Kríza sociálnej demokracie netkvie v tom, že sa nedokáže dostať k moci, ale v tom, že nevie, čo s ňou. Sociálnodemokratický *program* už nenapĺňa, ako som sa pokúsil ukázať. Reči o rovnosti, spravodlivosti, solidarite atď. sa hovoria - ale chlieb sa je.

Ján Sekaj sa skutočných chlebových záležitostí, menovite nezamestnanosti, dotýka len okrajovo. Odbavuje ju tým, že jej riešenie si sociálnodemokratické strany „vytýčili vo svojich programoch ako prioritný cieľ“. Nuž, kto by si ho nevytýčil! Otázka však znie, či v rámci dnešného, vysoko konkurenčného kapitalistického systému vôbec existuje iné, ako silne protilevicové „americké“ riešenie, pri ktorom sa nezamestnanosť rieši znižovaním miezd na „trhovú“ úroveň a odbúraním podpory.

Na rozdiel od Dahrendorfa sa nedomnievam, že sociálna demokracia už natrvalo zmenila tvár kapitalizmu. Práve naopak! Sociálnu demokraciu ako osobitú silu likviduje dnešná ofenzíva kapitálu. Páčivými heslami nič nezmeníme na tom, že tradičná sociálnodemokratická politika je už nemožná. Víťazstvá vo voľbách sa za takýchto okolností ľahko môžu stať Pyrrhovými: v tridsiatych rokoch doplatila sociálna demokracia v Nemecku, ktoré Ján Sekaj spomína, presne na to, že hoci pri moci bola často, nemala nijaký program, ktorý by jej pomohol vyriešiť hrozivú hospodársku situáciu.

Problém a jeho protirečenia

Ako sa slovenská ľavica vlastne díva na „reálny socializmus“?

Pre najsilnejšiu zložku slovenskej ľavice je oficiálne všetko jasné a jednoduché. KSS po novembri 1989 ústami svojho vtedajšieho predsedu vyhlásila, že komunistické hnutie utrpelo historickú porážku a pustila sa do transformácie na „modernú ľavicovú stranu“, teda stranu typu západnej sociálnej demokracie. Túto transformáciu zaviesla zmenou názvu na Stranu demokratickej ľavice, a spečatilo ju prijatie do Socialistickej internacionály. Dnes by sa pri pohľade na správanie SDE mohlo skoro zdať, že „reálny socializmus“ nikdy neexistoval.

Čo si však myslia a čo cítia ľavicovo orientovaní *ľudia* - o ktorých koniec koncov najviac ide? Myslím si, že pre väčšinu z nás predstavuje vzťah k bývalému režimu stále veľmi zamotané kľbko problémov. Na jednej strane väčšina ľudí na ľavici zrejme nikdy neprijala sovietsky vojenský a

politický zásah v roku 1968 a dvadsať rokov normalizácie. Na druhej strane však nie je ochotná označovať ani len týchto dvadsať rokov za „čiernu jamu“. Na jednej strane si dnešní ľavičiarri vždy rozprávali vtipy o nabubrelých papalášoch a prekážali im privilégiá a výsady funkcionárov strany, ktorá oficiálne presadzovala rovnosť. Na druhej strane veľmi dobre vidia, že výsady a privilégiá dnešných zbohatlíkov sa s tými prednovembrovými nedajú ani porovnať, a že nafúkanosť "veľkopodnikateľov" nemá hraníc. Na jednej strane ich frustroval neustály nedostatok toho či oného tovaru, nízka kvalita výrobkov a nemožnosť cestovať. Na druhej strane si dnes často ťažkajú na nemožne vysoké ceny, a musia pritom niekedy myslieť aj na možnosť straty zamestnania. Atakďalej, atakďalej.

Mnohých ľudí, členov i nečlenov KSS, sa navyše počas novembra dotkol primitívny antikomunizmus, ktorý popri zatracovaní režimu, teda politickej štruktúry štátu, zároveň šmahom ruky odsudzoval aj celú *spoločnosť* - teda všetkých, ktorí do takej či onakej miery v minulosti pracovali a vytvárali skutočné hodnoty. Tí sa oprávnene pýtali, čím sa vlastne previnili - okrem prostej snahy zaistiť sebe a svojim deťom normálny, slušný život.

Toto všetko dnes do značnej miery prekrýva povrchné a z dlhodobého hľadiska úplne nepodstatné delenie na mečiarovcov a protimečiarovcov. Vzťah k „reálnemu socializmu“ však stále zostáva kľúčovou otázkou ľavice do budúcnosti. Riešenie SDĽ - o minulom režime jednoducho nehovoriť - totiž neprináša svoje ovocie. Transformácia netransformácia, pre tých, ktorí sa na minulý režim dívajú negatívne, sú členovia SDĽ stále „komunisti“.

Myslím si, že možným začiatkom rozmotávania kľbka problémového vzťahu k bývalému režimu je zoznámenie sa s jeho kritikou z *ľavicových* pozícií. Sama o sebe takáto kritika nestačí - je tiež potrebné vedieť, alebo aspoň začať rozmyšľať nad tým, čo je alternatívou k dvojici „kapitalizmus - reálny socializmus“. Napriek tomu je však ľavicová kritika „reálneho socializmu“ veľmi dôležitá. Dokazuje totiž, že *kritický postoj k bývalému režimu nie je nutne obhajobou toho, čo prišlo po novembri 1989* - a že nemusí byť kritikou ľudí, ktorí v tomto režime žili.

Kritika západných ľavicových mysliteľov je navyše oveľa plodnejšia, ako pravicový antikomunizmus. Liberáli a konzervatívci sa totiž na rozdiel od západných marxistov a socialistov nikdy neusilovali „reálny socializmus“ *pochopiť* - obmedzovali sa len na jeho zatracovanie a odsudzovanie. Tento spôsob „kritiky“ sa stal po novembri 1989 dominantným aj na Slovensku (ani nehovoriac o Česku). Aj to prispelo k určitej identifikácii ľavicovo cítiacich ľudí s bývalým režimom.

Nie každý bude s ľavicovou kritikou „reálneho socializmu“ súhlasiť. Napokon, ani kritici nie sú jednoliatou masou a často si protirečia. Dôležité však je poukázať na to, že „reálny socializmus“ nekritizujú za to, že nebol kapitalizmom - ale za to, že nebol skutočný socializmus.

Nič nového pod slnkom?

Námietky proti „štátnemu socializmu“ - systému, kde je v rukách štátu sústredená všetka ekonomická a politická moc - majú veľmi dlhú históriu. Objavili sa vlastne už v sporoch, ktoré napokon rozbili Prvú internacionálu. Tieto spory sa krútili okolo otázky, či má robotnícke hnutie štátnu moc ovládnuť, alebo úplne rozbiť.

Anarchisti na čele s Rusom Michailom Bakuninom tvrdili, že každý štát je násilím a zlom, a preto môže socialistická spoločnosť existovať len bez neho, dobrovoľnou spoluprácou všetkých pracujúcich. Naproti tomu Marxovi nasledovníci odpovedali, že štát, i keď má neskôr skutočne odumrieť, je v porevolučnom období nutný na upevnenie robotníckej moci.

Nechcem tu rozoberať všetky peripetie tohto sporu, ktorý sa vlastne tiahne dodnes. Pre nás je však zaujímavé, že Bakunin už dávno pred Októbrovou revolúciou obvinil Marxa, že jeho stratégia nepovedie k oslobodeniu, ale naopak k podriadeniu robotníckej triedy.

Podľa Bakunina bol Marxov „vedecký socializmus“ elitárskym učením. To podľa neho nutne viedlo

k tomu, že sa hnutia zmocnia „vykladači“ vedeckého svetonázoru, technická inteligencia, ktorá zneužije robotníkov na vlastné ciele. Bakunin varoval pred „marxistickým štátom“, ktorý má v rukách všetky výrobné prostriedky, a ktorý má preto oveľa väčšiu moc nad každým človekom, než kedy mala kapitalistická vláda - môže mu totiž uprieť nielen jeho politické práva a slobody, ale zároveň aj jeho slobodu ekonomickú - napr. slobodnú voľbu povolania. (O tom by mohli rozprávať tisíce vylúčených členov KSČ, ktorí si po roku 1968 horko-tažko hľadali prácu.) Podľa Bakunina takýto štát nemôže byť socialistickým, lebo hoci sa zbaví buržoázie, vládnuť bude nová trieda vedecko-technickej inteligencie.

Bakunin nebol systematickým mysliteľom, a Marx ho intelektuálne rozhodne predčil. V tomto ohľade však prejavil neobyčajnú jasnozrivosť - i keď sa mýlil v detailoch. V reálnom socializme skutočne mala moc v rukách len jedna vrstva obyvateľstva, a to komunistická strana (i keď, samozrejme, nie všetci jej členovia). Ťažko však súhlasiť s tým, že ju ovládala technická inteligencia. V skutočnosti v nej vládol aparát - a na získanie postavenia vôbec neboli potrebné vedecko-technické znalosti, ale schopnosť vyznať sa v mocenských vzťahoch a „robiť kariéru“.

Októbrový revolucionár. . .

Práve o aparáte, a širšom slova zmysle o byrokracii, písal človek, z ktorého mena sa v „reálnom socializme“ vytvorila nadávka - Lev Trockij.

Treba preto aspoň stručne povedať, kým Trockij vlastne bol. Počas Okóbrovej revolúcie bol Trockij po Leninovi druhým najdôležitejším vodcom bolševikov a faktickým organizátorom petrohradského povstania. V období občianskej vojny sa stal hlavným organizátorom a veliteľom Červenej armády, a jeho vojenský talent do veľkej miery prispel k porážke bielych.

Trockij, člen ruskej sociálnej demokracie, nepatril pred revolúciou ani k menševikom, ani k bolševikom. Na rozdiel od menševikov sa domnieval, že ruská buržoázia bola príliš slabá na to, aby viedla demokratickú revolúciu. Úlohu revolučnej triedy musel teda na seba zobrať proletariát. Buržoáznodemokratická revolúcia tým však prerastala do socialistickej. Revolučný pohyb sa nemohol umelo zastaviť vo svojej buržoáznodemokratickej fáze. Preto Trockij očakávanú revolúciu nazval „permanentnou“.

Na druhej strane, bolševikom Trockij vyčítal „substitucionizmus“ - teda, že strana sa postavila na miesto triedy. Bolševická stratégia budovania pevne zomknutej strany profesionálnych revolucionárov bola podľa Trockého jakobínskou. Jej logika podľa neho viedla k tomu, že *„stranícka organizácia (t. j. aparát) zaujme miesto strany, Ústredný výbor zaujme miesto straníckej organizácie, a nakoniec miesto Ústredného výboru zaujme ‚diktátor‘.“* Trockij sa však domnieval, že túto jakobínsku tendenciu potlačí samotný dejinne nevyhnutný beh udalostí.

Trockij sa po Leninovej smrti stal vodcom tzv. „ľavej opozície“ voči Stalinovi, ktorá okrem iného presadzovala väčšiu demokraciu v strane. (Napriek tomu si ho však netreba príliš idealizovať. Počas občianskej vojny bol možno najnemilosrdnejším a najautoritárnejším z bolševikov. Aj preto jeho opozičná činnosť sprvu mnohých prekvapila a nedôverovali mu.)

Ako prvého z opozičníkov ho vylúčili zo strany, musel odísť do vnútorného, neskôr do zahraničného exilu, a napokon ho na pokyn Stalina v roku 1940 zavraždil agent sovietskej tajnej polície. Po začatí stalinského teroru sa spustila tiež oficiálna kampaň proti „trockizmu“.

. . . a degenerácia revolúcie

Trockij bol veľmi nadaným mysliteľom a jeho kritika bola v mnohých ohľadoch veľmi prenikavá. Na druhej strane tak, ako každý, bol aj Trockij limitovaný svojou vlastnou životnou skúsenosťou. Jeho názory sú preto poznačené jednak spätosťou s Októbrovou revolúciou, a jednak ostrým odporom voči predstaviteľom režimu, ktorý táto revolúcia vytvorila.

Podľa Trockého bol ZSSR pôvodne „robotníckym štátom“ - prechodnou spoločnosťou na ceste k

socializmu. Zaostalé Rusko však tento prechod nemohlo samé dokončiť. Socializmus sa v ňom mohol rozvinúť len a len za predpokladu, že socialistická revolúcia sa odohrá aj na Západe. Rozvinuté západné štáty by potom mohli napomôcť materiálne pozdvihnúť polofeudálne Rusko na materiálnu úroveň, ktorá by umožnila budovanie socializmu.

Keďže že revolúcia na Západe nevypukla, alebo bola porazená, v Rusku bol socializmus odsúdený na smrť. Namiesto robotníckej triedy uchopila moc byrokracia, teda stranický aparát. Podľa Trockého však zostal zachovaný ekonomický základ socializmu - spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov.

Trockij preto nazval ZSSR „degenerovaným robotníckym štátom“. Aby mohol pokračovať postup smerom k socializmu, musela prísť socialistická revolúcia na Západe a demokratická revolúcia v Rusku. Tá mala byť len revolúciou *politickou*, nie sociálnou - mala zbaviť byrokraciu moci, nie však meniť ekonomický základ spoločnosti, ktorý bol stále proletársky.

Trockého analýza má niekoľko nedostatkov. Po prvé, sovietsky systém sa na tankoch Červenej armády rozšíril po druhej svetovej vojne do Východnej Európy. (Určitou výnimkou bolo Česko-Slovensko, kde komunistická strana získala moc vlastnými silami, a kde sovietske vojská neboli prítomné až do roku 1968. Tak, ako vo všetkých krajinách v sovietskej sfére vplyvu sa však aj u nás zavádzal jeden a ten istý sovietsky model - „samostatná česko-slovenská cesta k socializmu“ zostala na papieri.)

To sa však s teóriou o degenerovanom robotníckom štáte vôbec nezhoduje. Ako sa môže systém, ktorý má byť len degenerovanou formou prechodnej spoločnosti, a ktorý preto nemá vlastnú vnútornú dynamiku, začať rozširovať do iných krajín? Ako môže revolúcia „zdegenerovať“, bez toho, aby v týchto krajinách vôbec vypukla?

Po druhé, Trockij považoval ZSSR za robotnícky štát, hoci robotníci v ňom podľa neho nemali vôbec žiadnu moc. To súvisí s jeho definíciou spoločenského vlastníctva, ktorá je na marxistu pozoruhodne formálna - čo mu malo byť podozrivé. Pretože v akom zmysle bola robotnícka trieda „vlastníkom“ výrobných prostriedkov? Nerozhodovala o tom, ako sa budú používať a čo sa s ich pomocou bude vyrábať. Nerozhodovala ani o tom, koľko z vyrobeného sa bude ďalej investovať, ani o tom, kto koľko dostane zo zostatku. Nerozhodovala vôbec o ničom. To všetko mala „pod palcom“ byrokracia - tá navrhovala päťročné plány, dohliadala na ich plnenie, a rozhodovala o rozdeľovaní spoločenského produktu. Bola teda skutočne iba parazitom? Nezohrávala aj skutočnú ekonomickú úlohu? Marxisticky povedané, nebola náhodou samostatnou triedou?

Takéto úvahy viedli ďalších kritikov k záveru, že ZSSR bol úplne novým typom spoločnosti. Ale o tom už nabudúce.

Michal Polák je doktorand na London School of Economics (Londýnskej vysokej škole ekonomickej) a člen Združenia sociálnej sebaobrany.

Vaše komentáre:

AlexanderJÁRAY (26.11.2008 22:09:40)

Charta ľudských práv viac škodí ako pomáha.

V celom svete bujnie takzvaný pravicový extrémizmus, namierený voči neprispôsobivým ľuďom, parazitujúcim na daniach pracujúcich občanov, čiže proti zjavným príživníkom, ktorí sa za ničnerobenie a poberanie sociálnych dávok odmieňajú spoločnosti kriminalitou a nekontrolovateľným plodením ďalších príživníkov. Vlády všetkých štátov proti tomuto stavu veci nie sú schopní účinne sa brániť, nakoľko v tom im prekáža deklarácia (Charta) ľudských práv, ktorá príživníkov celého sveta ochraňuje aj v ich kriminalite..

Všeobecná deklarácia ľudských práv (Charta ľudských práv) bola prijatá na zasadnutí III. Valného zhromaždenia Organizácie spojených národov (OSN) vo forme rezolúcie číslo 217 (III) dňa 10. decembra 1948. Slovenská i Česká republika sa hlási k zásadám tejto deklarácie..

PREAMBULA

Pretože uznanie vrodenej dôstojnosti a rovnakých a nescudziteľných práv všetkých členov ľudskej rodiny je základom slobody, spravodlivosti a mieru na svete,
pretože výsledkom neuznávania ľudských práv a pohrdania s nimi boli barbarské činy urážajúce svedomie ľudstva a
pretože za najvyšší cieľ prostého ľudu bolo vyhlásené vybudovanie sveta, v ktorom ľudia budú užívať slobodu prejavu, presvedčenia a kde budú pozbavení strachu a biedy,
pretože je potrebné, aby ľudské práva boli chránené zákonmi, ak človek nemá byť donútený uchýľovať sa, keď všetko zlyhalo, k odboju proti tyranii a útlaku,

pretože je potrebné podporovať rozvoj priateľských vzťahov medzi národmi,

pretože ľud spojených národov potvrdil v Charte svoju vieru v základné ľudské práva, v dôstojnosť a hodnotu ľudskej osobnosti, rovnaké práva mužov a žien a rozhodol sa podporovať sociálny pokrok a lepšie životné podmienky vo väčšej slobode,

pretože členské štáty prevzali záväzok dosiahnuť v spolupráci s OSN rozvoj všeobecného uznávania a zachovávanania ľudských práv a základných slobôd a

pretože všeobecné porozumenie pre tieto práva a slobody je vysoko dôležité pre plné uskutočnenie tohto záväzku,

Valné zhromaždenie OSN vyhlasuje túto Všeobecnú deklaráciu ľudských práv ako spoločný cieľ pre všetky národy a všetky štáty za tým účelom,

aby každý jednotlivец a každý orgán spoločnosti, majúc túto deklaráciu stále na mysli, usiloval sa vyučovaním a výchovou rozšíriť úctu k týmto právam a slobodám

a zabezpečiť postupnými vnútroštátnymi a medzinárodnými opatreniami ich všeobecné a

účinné uznávanie a zachovávanie tak medzi ľuďom samým členských štátov, ako aj medzi ľuďom území, ktoré sú pod ich právomocou.

ČLÁNOK 1

a. Všetci ľudia sa rodia slobodní a rovní v dôstojnosti i právach.

b. (Všetci ľudia) Sú obdarení rozumom a svedomím a (preto) majú konať v duchu bratstva.

Komentár Alexandra JÁRAYA k obsahu článku č. 1 deklarácie ľudských práv.

Aj keď všetky štáty Európy podpísali uvedenú deklaráciu ľudských práv, jej aplikácia v praxi nie je

spásou pre štáty Európy, ale skôr brzdu pokroku vo veci medziľudských vzťahov a tým aj ducha bratstva.

V čom spočíva nefunkčnosť ba až antihumánnosť tejto deklarácie ľudských práv.

Prečo je potrebné deklaráciu ľudských práv revidovať a to skôr než ona napácha neodstrániteľné škody.

K posúdeniu nefunkčnosti predmetnej deklarácie ľudských práv nie je potrebné žiadne právne vzdelanie, stačí vedieť iba čítať a slobodne uvažovať.

Stačí si prečítať článok č.1 predmetnej deklarácie, v ktorej sa okrem iného píše:

(Všetci ľudia) Sú obdarení rozumom a svedomím a (preto)majú konať v duchu bratstva, a čitateľovi musí byť nad slnko jasné, že autor, či autori, no hlavne signatári tejto deklarácie ľudských práv nevedia, alebo nechcú vedieť o živote ľudí nič konkrétneho.

Nielenže nie všetci ľudia sú obdarení rozumom a svedomím pre konanie dobra, (ináč by nemuseli existovať psychiatrické kliniky a ústavy, ale ani polícia a vezeňské ústavy) ale aj tí čo sú obdarení rozumom pri narodení, nakoniec pod vplyvom relativistickej filozofie pluralitnej, liberálnej demokracie, či filozofie totalitného komunizmu, alebo náboženskej dogmy a neznášanlivosti medzi cirkvami, prichádzajú oň a tak ani oni nie sú schopní konať v duchu bratstva, ale iba v duchu egoizmu a sektárstva, či primitívneho nacionalizmu.

Neviem či deklaráciu ľudských práv vôbec niekto číta, alebo intelekt ľudstva je už na tak nízkej (relativistickej) úrovni, že ani v prvom teda základnom článku tejto deklarácie, nedokáže nikto odhaliť jej antagonizmus, jej protirečenie z realitou života ľudí na Zemi, no jedno je isté, že táto deklarácia ľudských práv musí byť upravená aspoň v jej prvom článku a to tak, že sa v ňom bude konštatovať nasledovné:

Nie všetci ľudia sú obdarení rozumom a svedomím pre konanie dobra a bratstva a preto táto deklarácia ľudských práv nemôže platiť pre každého človeka na Zemi, lebo potom by táto Deklarácia (Charta)ľudských práv, bola v rozpore už so samotnými zákonmi prírody.

Lebo v tom prípade by to bola iba tým, čím je aj v súčasnosti, teda deklarácia ľuďmi vymyslených právnych bludov.

Socializmus

- aký, ktorý, či? IV.

Michal Polák

Nové slovo bez rešpektu

vydané 04. 01. 2001 • prečítané 4591x
[formát na tlač](#)

Naposledy som skončil svoj článok námietskami proti Trockého koncepcii sovietskeho systému ako „degenerovaného robotníckeho štátu“. Na jednej strane tu bol fakt, že tento systém prejavil schopnosť rozšíriť sa aj do oblastí, kde proletárska revolúcia nevypukla, a kde teda nemohla ani zdegenerovať. To samozrejme Trockij nemohol tušiť, keďže bol zavraždený dlho pred koncom druhej svetovej vojny.

Druhá námietka voči jeho teórii ho však predsa len mala upozorniť, že táto teória má nedostatky (Trockij v skutočnosti tesne pred smrťou pripustil možnosť, že sa mýlil). Robotnícka trieda podľa neho stále vlastnila všetok majetok v ZSSR. V skutočnosti však nad ním nemala nijakú moc - tú naopak držala v rukách byrokracia, ktorá bola podľa Trockého len parazitom na tele proletariátu. Aký zmysel malo takéto formálne „spoločenské vlastníctvo“?

Podobné otázky a úvahy viedli rôznych marxistických mysliteľov k záveru, že sovietska spoločnosť nie je ani kapitalizmom, ani socializmom, ale novou, historicky predtým neznámou formou triednej spoločnosti (čím vlastne dávali zapravdu minule spomenutej anarchistickej kritike). Už v roku 1939 vyšla kniha Bruna Rizziho *Byrokratizácia sveta*, v ktorej autor nazval sovietsky systém „byrokratickým kolektivismom“. Vyznačoval sa podľa neho tým, že formálne spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov bolo v skutočnosti vlastníctvom byrokracie, vzhľadom na to, že tá nad ním mala skutočnú moc - ona rozhodovala o obsahu plánu, investíciách, mzdách atď. Byrokracia tak bola skutočnou novou triedou, ktorá vykorisťovala proletariát - nie jednotlivci, ako to robia kapitalisti, ale kolektívne, používajúc na to štát. Rizzi sa navyše domnieval, že táto nová spoločenská formácia vznikala aj v iných častiach sveta - jej zárodky boli prítomné v americkom New Deale i v nemeckom fašizme. (Podobnú analýzu neskôr vytvorili aj americkí trockisti James Burnham a Max Schachtman. Ba jedna teória o novej triede vznikla aj vo východnej Európe - vytvoril ju Juhoslovan Milovan Djilas, za čo bol aj náležite potrestaný.)

Dobre utajený mozog

Zatiaľ čo spisy Trockého či iných nekomunistických marxistov boli v reálnom socializme, povedzme, silne nedostatkovou literatúrou, voľne prístupné boli myšlienky iného potenciálneho disidenta. Núkali sa na každom kroku, ba dokonca sa vnucovali. Tým verejným, a predsa utajeným kritikom reálnosocialistickej spoločnosti totiž nebol nikto iný, než Karl Marx.

Marx toho o socialistickej spoločnosti nenapísal veľmi veľa (o dôvodoch sa zmienim v budúcom pokračovaní). Predsa len sa však v jeho diele dajú nájsť roztrúsené poznámky o podobe budúceho socializmu, a všeličo sa dá vyčítať aj z jeho kritiky kapitalizmu.

Podľa Marxa mali socialistickú spoločnosť tvoriť „zdrúžení výrobcovia“. Tí mali demokraticky rozhodovať o tom, ako sa bude nakladať s výrobnými prostriedkami, a aj s produktom ich práce. Hospodárstvo malo byť plánované v tom zmysle, že pracujúci sa mali dopredu dohodnúť na tom, čo by vlastne chceli vyrábať. Námezdná práca mala úplne zmiznúť, čím sa malo prekonať odcudzenie človeka.

Marx neznášal byrokraciu, cenzúru a vôbec akékoľvek inštitúcie, ktoré sa stavali do cesty slobode. Ako som sa už zmienil v minulom pokračovaní, štát mal v socialistickej spoločnosti „odumierať“, jeho funkcie mali postupne upadať. Politika ako taká, teda boj o mocenské pozície, mala zaniknúť - zmiznúť mal vlastne aj samotný rozdiel medzi vládnucimi a ovládanými. (Tieto predstavy sa dajú nájsť najmä v takzvanom „mladom Marxovi“, ale prechádzajú celým Marxovým dielom, vrátane *Kapitálu*.)

Aj zbežné pozorovanie reality reálneho socializmu odhalilo značný odklon od takýchto humanistických predstáv. „*Kým je robotník v práci, nie je doma, a keď je doma, nie je v práci*“ - tento Marxov opis platil na reálny socializmus aspoň tak, ako na kapitalizmus. O demokratickom rozhodovaní o výrobe či rozdeľovaní spoločenského produktu ani nehovoriac. Odumieranie štátu? Koniec rozdielu medzi vládnucimi a ovládanými? Kdeže!

Z hľadiska práce a výroby, ktorá bola pre marxistov vždy najdôležitejšia, sa postavenie obyčajného človeka v reálnom socializme sa vlastne nejak zvlášť nelíšilo od kapitalizmu. Jeho práca mu nebola o nič viac „prvou životnou potrebou“, ako v kapitalizme. Rozhodovali o nej jeho nadriadení, bez akejkoľvek demokratickej samosprávy, presne tak, ako v kapitalizme. Napokon, presne tak ako v kapitalizme, dostával za svoju prácu mzdu (i keď to, čo v kapitalizme, si za ňu kúpiť nemohol.)

Práve takéto pozorovania viedli mnohých marxistov napokon k tomu, že sovietsky systém nazvali *štátnym kapitalizmom*. Štát, ktorý nebol nijakým demokratickým združením výrobcov, v ňom podľa nich hral úlohu kolektívneho kapitalistu, ktorý presne tak, ako ostatní kapitalisti, vykorisťoval námezodne pracujúcich, akumuloval kapitál atď. Stalo sa tak najmä preto, že boľševická strana nemohla v zaostalom a izolovanom Rusku sama vytvoriť socializmus; a tak jej pripadla historická úloha buržoázie, teda modernizácia a industrializácia.

Na väčšinu štátno-kapitalistickej kritiky platí Trockého námietka, že je to skôr heslo odporu, ako konkrétna teória. Najprepracovanejšiu verziu tejto teórie zrejme vytvoril Anglo-Palestínčan Tony Cliff. Podľa neho kľúčovú úlohu v premene sovietskeho systému na štátno-kapitalistický zohralo obkľúčenie Sovietskeho zväzu nepriateľskými mocnosťami. Neustála vojenská hrozba donútila štát, aby vynakladal obrovské úsilie na obranu. V dôsledku toho sa začalo rýchle spriemyslenie sovietskeho štátu, ktorý sa zmenil z prevažne poľnohospodárskej na prevažne industriálnu krajinu v priebehu historicky nevídane krátko času.

Industrializácia si však vyžadovala veľké investície, čo vlastne znamenalo, že prvým príkazom sa stala akumulácia kapitálu - teda presne ten motor, ktorý podľa Marxa hnal vpred aj „klasický“ kapitalizmus. Ruský proletariát tak upadol do ešte horšieho postavenia, ako ten západný, vzhľadom na to, že akumulácia prebiehala v Rusku omnoho rýchlejšie, ako na Západe, a preto aj vykorisťovanie bolo oveľa výraznejšie.

Stalinizmus požiera svoje deti

Základný problém teórií o novom druhu spoločnosti, ako aj o štátnom kapitalizme, spočíva v tom, že nedokážu vysvetliť obdobie stalinského teroru. Žiadna východoeurópska krajina takéto obdobie, našťastie, už nezažila; procesy päťdesiatych rokov sa nestihli rozrásť do masových čistiek, aké v ZSSR prebiehali v tridsiatych rokoch. Obdobie normalizácie po roku 1968, i keď bolo dusivé a na mnohých sa tvrdo podpísalo, sa s nimi nedá porovnávať. Nielen preto, že pri ňom nepadali rozsudky smrti, ale najmä preto, že drvivá väčšina postihnutých, ktorých „neostalinské“ zdravé jadro obviňovalo z „pravicového oportunizmu“, teda reformizmu, skutočne reformy podporovala, a preto pre konzervatívcov predstavovala naozajstné nebezpečenstvo.

Naproti tomu sa stalinský teror vyznačoval práve tým, že *vôbec nebral ohľady na skutočné postoje obetí*. Naopak, z hľadiska potlačania opozičnej činnosti bol úplne bezdôvodný. Stalin dal zavraždiť obrovské množstvo „starých bolševikov“, predrevolučných členov strany - či už členov Ústredného výboru, ktorí revolúciu pripravovali, alebo radových. V Ruskej federácii vyvraždili 90 percent oblastných výborov strany. Popravení boli mnohí blízki Leninovi spolubojovníci. O mnohých z nich, ktorých osobne poznal, Stalin dobre vedel, že všetky obvinenia proti nim sú vykonštruované (podobne ako to bolo u nás v procese so Slánskym). V skutočnosti sotva viac ako mizivé percento obetí malo nejaké výhrady proti sovietskemu štátu, už ani nehovoriac o vážnej opozícii voči nemu.

Na čo teda tento teror vlastne slúžil? Rozhodne nie na upevnenie si moci „vládnucej triedy“, nech už to mala byť byrokracia, alebo „štátna buržoázia“. Postihoval totiž obrovské množstvo jej príslušníkov práve tak, ako obyčajných ľudí. Ako mohla nová trieda vládnuť, keď ju samotnú neustále zomielal mlyn stalinských represálií?

Odpoveď na túto otázku nie je dodnes úplne jasná. V každom prípade je zrejmé, že ak sa aj Sovietsky zväz stal skutočne triednou spoločnosťou opisovaného typu, mohla sa táto premena udiať až po nástupe Chruščova - ba možno až v čase brežnevovskej „stagnácie“ - teda počas normalizačného obdobia v Česko-Slovensku - kedy byrokracia konečne dosiahla stabilizáciu svojej pozície.

„O nutnosti dialektického pohľadu na dejiny. . .“

Dostali sme sa teda aspoň o niečo bližšie k odpovedi na otázku, v čom sme to vlastne žili, a aký postoj k tomu zaujať? Hoci jednoznačné závery dnes ešte stále nemožno vyvodzovať, prihovárať by som sa za to, aby sme sa vždy pokúšali vidieť reálny socializmus komplexne. Bol to ekonomicko-politický systém, ktorý bol v našej krajine zavedený z konkrétnych historických dôvodov - jednak preto, že po druhej svetovej vojne najmä v českej časti bývalého spoločného štátu dominoval pocit odporu voči predvojnovému spoločenskému a hospodárskemu zriadeniu, a jednak preto, že Sovietsky zväz, náš východný sused, si potreboval zabezpečiť svoje východné hranice, a na tento účel si vytvoril pásmo satelitných štátov.

Že tento systém znamenal pre mnohých ľudí utrpenie, prenasledovanie a že dokonca mnohých stál aj život (v neposlednom rade mnohých z tých, ktorí ho sami zavádzali), na to postihnúť nikdy nezabudnú, a ani my by sme na to nemali zabúdať. Že zároveň znamenal určitú stabilizáciu spoločnosti, viac-menej vyrovnanie životnej úrovne rôznych skupín, a zakotvenie sociálnej istoty, to je rovnako neodškriepiteľné pre tých, ktorí túto istotu po novembri 1989 stratili. Nepochopenie toho, ako hlboko sa neistota podpisuje na stave ľudskej duše, akú veľkú traumu zažívajú ľudia, ktorí sa zo dňa na deň ocitnú v hĺbočine bez toho, aby ich niekto naučil plávať, je totálnym zlyhaním slovenských „liberálnych“ intelektuálov. Tých dodnes ani volebná porážka roku 1992 nenaučila, že reči o „strachu zo slobody“ a „túžba po návrate do klietky“ jednoducho nie sú primeranou odpoveďou na hlboko prežívané problémy skutočných ľudí.

Faktom je, že podobná existenčná istota nebola, aspoň po tridsať povojnových rokov, obmedzená na „socialistický tábor“. Aj vďaka politike sociálnodemokratických strán - v niektorých prípadoch skoro výlučne vďaka nej - dokázal v minulosti európsky model kapitalizmu zabezpečiť širokým vrstvám obyvateľstva väčšinu z toho, čo u nás poskytoval reálny socializmus. Otázka, či by sa to bolo stalo aj bez nutnosti súťažiť so sovietskym systémom, je namieste. Reálny socializmus však v každom prípade vo svojich pozitívach nebol jedinečný.

Už vyše dvadsať rokov však nie je pravda, že kapitalizmus smeruje k stále väčšej existenčnej istote a humanizácii spoločnosti, a preto k nej nespeje ani naša súčasná spoločnosť. Práve to je dôvodom, prečo tak ostro vytupujú niektoré pozitívne črty reálneho socializmu na pozadí súčasného stavu.

Ako model pre budúcnosť však reálny socializmus slúžiť nemôže - a nesmie. Utrpenie jedných nemôže byť v socialistickej spoločnosti ospravedlňované spokojným životom druhých. Ak nám ide o skutočne humanistickú spoločnosť, nesmieme zabúdať, že práve ľavica sa musí na „reálny

socializmus" dívať kriticky, tak, ako to bolo aj v minulosti.

Musíme dnes veľmi tvrdo premýšľať nad tým, ako sa vyhnúť chybám, ktoré sprevádzali a napokon zahubili minulý pokus o dosiahnutie humánnej a spravodlivej spoločnosti. A s tým súvisí aj nutnosť podrobne diskutovať o tom, ako má vlastne vyzeráť socializmus nový. No o týchto myšlienkach až niekedy nabudúce.

Michal Polák je doktorand na London School of Economics (Londýnskej vysokej škole ekonomickej) a člen Združenia sociálnej sebaobranu.

Vaše komentáre:

Lukáš (15.12.2005 19:45:07)

socializmus

Veľmi dobré na zamyslenie čo nám socializmus priniesol a zobral. Teoreticky mohol byť socializmus dobrý ale prakticky sa neosvedčil (ako pre koho).

[Reagovať](#)

(02.04.2007 10:00:41)

Je to zlé

[Reagovať](#)

Rarus (04.09.2007 22:11:35)

Od analýzy minulého k projektu budúceho-

Autor sa usiloval - a vcelku s úspechom - o analýzu a identifikovanie príčin krachu socialistických režimov. Oprávnené zdôraznenie otázky, či kapit. systémy vyspelých európ. štátov by boli z čistej ľudskosti zaviedli toľko sociálnych vymožeností nebyť nutnosti tromfovať ZSSR.

Za hlavnú zásluhu autora považujem, že v závere svojich úvah vyzvihol nutnosť použiť min. skúsenosti s reálnym socializmom k zostaveniu dokonalejšieho projektu humánnej spoločnosti. Konštatuje, že súčasná podoba kapitalizmu nemá pro ľudstvo perspektívnu tendenciu vývoja. Dodávam, že súčasné možnosti, intelektové kapacity a ich výzbroj, a konečne aj charakter motivácie, by to mohli zvládnuť - na rozdiel od mysliteľov 19. a 20.storočia a primitivizmu vykonávateľov ich myšlienok.

[Reagovať](#)

Fester (24.10.2007 11:47:23)

Je to na PRT

[Reagovať](#)

fester (07.11.2007 12:07:47)

horčica je najlepšia

[Reagovať](#)

fester (07.11.2007 12:07:54)

horčica je najlepšia

[Reagovať](#)

Karol (05.06.2009 06:57:58)

Ja umrem, ze socializmus novy... Ze je marxista nepoucitelny, jasne vidiet, co vystraja bolsevik Hugo vo Venezuele...
Dakujeme, dalsi experiment Socializmus si neprosime...

[Reagovať](#)

eli (07.10.2009 18:21:38)

Určite socializmus nový, ale určite nie ako štátne vlastníctvo podnikov. Ten zomrel v 89-tom. Podniky by mali prejsť do vlastníctva miest. Takto by bol zachovaný aj trh.

Komunizmus nie je fašizmus

Michal Polák

Slovo č. 35/2002

vydané 23. 08. 2002 • prečítané 8976x

[formát na tlač](#)

„Sloboda je vždy a výhradne slobodou pre toho, kto zmýšľa inak.“ Tieto slová vmietla kedysi Rosa Luxemburgová do tváre Leninovi v polemike proti antidemokratickým činom bolševikov. Sú však zároveň pádnou odpoveďou aj slovenskej tvrdej pravici, ktorá sa nedávno pokúsila zaviesť trest od 6 mesiacov do troch rokov za každý prejav "sympatií voči komunizmu".

Keďže neschválená novela Trestného zákona nijako neupresňovala, čo sa pod tým myslí, mohla sa ľahko vzťahovať aj na tieto slová "Červenej Rózy". A vlastne by to bolo z pohľadu pravice celkom v poriadku - veď čo ak by niekto na základe podobných vyjadrení začal pochybovať o totálnej zločinnosti všetkého, čo kedy súviselo s komunizmom...?

Proti myšlienkovej polícii

Neúspešná novela je prejavom tendencie, ktorá vo Východnej Európe straší už od pádu minulého režimu. Slovinský filozof Slavoj Žižek ju nazval "Denkverbotom", zákazom myslieť (podľa niekdajšieho západonemeckého Berufsverbots): "v okamihu, keď človek prejaví tú najmenšiu známku, že sa zapája do politických projektov, ktoré sa vážne stavajú na odpor voči existujúcemu poriadku, okamžite dostane odpoveď: "Nech už sú tvoje zábery akokoľvek dobré, toto sa nevyhnutne skončí novým gulagom!" Hoci nové hnutie za oslobodenie, ktoré prvé známky možno už dnes vidíme na uliciach západných, ale aj južných miest, nebude a nemôže byť totožné s hnutím komunistickým, znova a znova sa bude stretávať práve s týmto obvinením. Musí sa preto dať jasne najavo, že ak sa má na komunizmus v niečom podobať, tak v jeho najušľachtilejších prvkoch. Lenže, v dnešnej hlboko represívnej a antipluralitnej myšlienkovej atmosfére treba najprv dokázať, že tieto pokrokové prvky vôbec existujú - inými slovami, že rovnica "komunizmus = fašizmus" je zavádzajúca a klamná.

Dôsledkom súčasného úpadkového stavu myslenia však je, že každý, kto spochybní absolútnu zavrhnutiahodnosť komunizmu, sa automaticky považuje za obhajcu bývalého režimu. Preto na úvod pár inak trápne zjavných právd. Každá diktatúra je zlom. Povedať, že jedna diktatúra je horšia, ako druhá, preto nijako neznamena obhajovať jednu z nich. Ale zároveň to nie je bezvýznamná informácia: napriek všetkým frustráciám som rád, že som vyrastal v diktatúre normalizačného Česko-Slovenska, a nie v diktatúre Pinochetovho Čile - pretože v ČSSR sa už počas normalizácie ani nevešalo, ani nestrieľalo, ani sa ľudia nevyhadzovali z vrtuľníkov.

Podruhé, ak sa nedá zredukovať podstata nejakého systému iba na diktatúru, potom poukázať na tento fakt opäť neznamena obhajobu diktatúry samotnej. Keď Milan Šimečka vo svojej knihe *Obnovenie poriadku* napísal kapitolu o prednostiach reálneho socializmu, nestaval sa tým na obranu mocenského systému. Hovoril o pozitívach *sociálneho obsahu* tohto systému - zjednodušene povedané, o *živote*, nie o *režime*. Samozrejme, dá sa tvrdiť, že diktátorský režim a sociálny obsah

sovietkeho typu spoločnosti (alebo krátko sovietizmu) tvorili jednoliaty celok, a preto sa ani na prípadné pozitíva v demokratickom type spoločnosti nadviazať jednoducho nedá. No už len preto, aby sa dalo o tejto otázke vôbec *diskutovať*, nemožno redukovať sovietizmus výhradne na jeho mocenskú štruktúru.

Základy vyššej diktatorológie

Venujme sa však najprv predsa len tejto mocenskej štruktúre. Každému, kto len trocha pozná dejiny, je zrejmé, že "komunizmus" a fašizmus majú viacero spoločných znakov. No ak z toho nemá plynúť len na málo objavné poznanie, že totiž "všetky diktatúry sú diktatúrami", treba dokázať, že tým, čo majú oba systémy spoločné, sa zároveň odlišujú od ostatných typov režimov - že to tvorí samotnú ich podstatu.

Najjednoznačnejšie vyplýva rovnica "komunizmus = fašizmus" z takzvanej "teórie totalitarianizmu". Podľa tejto teórie boli oba javy dvoma odrodami toho istého základného systému, "totálnej diktatúry", ktorá zasahuje do všetkých stránok života spoločenského i života jednotlivca. Tvorí ju trojjediná stavba pozostávajúca zo Strany, Vlády a Masových organizácií, pričom strana je hlavným vrcholom tohto trojuholníka. Či už v krajine oficiálne existujú voľby, alebo nie, vláda je v praxi od vôle obyvateľstva nezávislá - štát je podriadeným prvkom strany. Štátostana na druhej strane uskutočňuje svoju kontrolu nad jednotlivcom aj pomocou masových organizácií - odborov, zväzov žien, mládeže, záujmových činností atď. - ktoré majú vo svojej oblasti monopol; nezávislá aktivita je viac či menej ilegálna.

Hoci takáto mocenská stavba sa do 20. storočia v dejinách nevyskytovala, hlavnou novinkou je podľa teórie totality vznik všeobjímajúcej oficiálnej ideológie, proti ktorej sa nemožno brániť. Teória tvrdí, že sa diktatúra neuspokojuje len s mocou nad fyzickým životom ovládaných, ale že zasahuje do najhlbšieho ľudského vnútra, že ovláda samotné *myslenie* svojich poddaných.

No takáto totalita, plasticky vykreslená v románe Georgea Orwella 1984, v *skutočnosti nikdy neexistovala*. Ani sovietizmus, ani fašizmus *nikdy* neovládli myslenie svojich poddaných do takej miery, do akej to tvrdí teória totality. Opakované pokusy o atentát na Hitlera či fakt, že Stalina napokon odsúdil jeho dlhoročný podriadený Chruščov, sú dostatočným dôkazom toho, že ani na vrchole moci obe "totality" nikdy nedokázali vniknúť do myslenia svojich poddaných tak dokonale, ako im to pripisuje táto teória. Tobôž už o "totalite" nemožno hovoriť za normalizačných rokov u nás, keď bola veľká väčšina spoločnosti v skutočnosti jednotná vo svojom *odpore* voči vládnucej moci. Je absurdné, že pojem totality nanovo oživil práve východoeurópski disidenti, ktorých samotná existencia - ako ľudí, otvorene hlásajúcich svoj opozíciu voči režimu - bola jednoznačným vyvrátením teórie o ovládnutí myslenia.

No ak aj odmietneme tvrdenie, že komunizmus a fašizmus boli totalitami v klasickom chápaní, nezostáva pravdou, že kostra moci bola v oboch prípadoch rovnaká, a že teda išlo v každom prípade v podstate o rovnaký diktátorský systém?

Nuž, hoci vyššie opísané znaky - trojstranná mocenská štruktúra ovládajúca celý život spoločnosti - mali skutočne oba systémy spoločné, nijako sa tým neodlišujú od ďalších diktatúr, ktoré nemožno zaradiť ani do jedného tábora. Spomeňme napríklad režim, ktorý až donedávna vládol v Mexiku, a na ktorý sa zmienený opis tiež hodí dokonale. Vládnuca Inštitucionálna revolučná strana (PRI) sa síce formálne zúčastňovala volieb, v ktorých súťažila aj s opozičnými stranami, no v skutočnosti jej

chápadlá zasahovali do všetkých oblastí života presne rovnako, ako to bolo u nás do r. 1989. Mexiko však pritom nebolo možné označiť ani za štát komunistický, ani fašistický.

Stúpenec rovnice "komunizmus = fašizmus" možno v tejto chvíli už stráca trpezlivosť: "Ale veď sa len pozri na tú kopy mŕtvov, za ktoré sú fašizmus a komunizmus zodpovedné! Čo tam aké reči o štruktúrach, obidva boli zločinecké systémy, a basta!" Triezvejší kritik by mohol dodať, že je to práve *spojenie* straníckej samovlády a masového teroru, v ktorom sa oba systémy zhodujú a ktoré ich robí jedinečnými.

Všimnime si najprv, že sa v tejto súvislosti hovorí zásadne o "*komunizme* a fašizme", nie o "*socializme* a fašizme". Komunizmus - v tom zarinčí kov, zakalená oceľ "ľudí zvláštneho razenia", popravy a gulagy. Ale socializmus - s tým sa už spájajú skôr rady pred obchodmi, papaláške privilégiá či nedostatok toaletného papiera. Systém na zaplakanie neefektívny a neslobodný, no predsa veľmi vzdialený nočnej more vyhladzovacích táborov. Veta "socializmus je to isté, čo fašizmus" by vyznievala rozpačito; keď Boris Filan píše o "socíku" rozlepených nafučiek, naozaj niekto verí, že je tým istým, ako fašizmus vybitých zlatých zubov mŕtvov z plynových komôr?

Táto úvaha naznačuje, v čom je chybný argument o terore. Masový teror zjavne nebol podstatou komunizmu. Je to úplne zrejmé: v našom priestore po smrti Stalina v r. 1953 teror ustal, no systém sa v dôsledku toho nezrútil. Naopak, vydržal ešte viac než raz toľko, koľko trvalo obdobie teroru. Dôvod nie je ťažké opísať. Masový teror, v rámci ktorej bola spoločnosť neustále zbavovaná "vnútorného nepriateľa", bol nástrojom Stalinovej osobnej diktatúry. *No podstatou sovietskovej spoločnosti nebola táto osobná diktatúra, ale kolektívna diktatúra "aparátu" nad spoločnosťou.* Preto Stalinovou smrťou jeho osobná diktatúra zanikla - no systém ako taký, t. j. kolektívna diktatúra byrokracie, zostal zachovaný.

Dalo by sa v tejto súvislosti namietať, že ani fašizmus sa v krajinách, kde prežil druhú svetovú vojnu (Španielsko, Portugalsko), už nevyznačoval násilím takých rozmerov, ako pred vojnou. Táto námietka stojí za pozornosť, no najmä tým, že poukazuje na problematickosť samotného pojmu "fašizmus". Práve v súvislosti s týmito režimami sa totiž obyčajne hovorí o ich povojnovej "defašizácii", ústupe od klasického typu fašizmu. No aj keby sme túto námietku prijali, rovnica "fašizmus = komunizmus" tým značne stráca na sile. Ak sa spomínané spoločnosti totiž vezmú za typický príklad fašizmu, potom sa opäť blížime jednoducho k onomu málo zaujímavému konštatovaniu, že všetky autoritárske režimy sa navzájom podobajú.

V tejto súvislosti nie je nezaujímavé si povšimnúť, že fašizmus svojho *führera* či *caudilla* nikdy neprežil o viac, ako o pár rokov. Stálo by možno zato preskúmať hypotézu, že ekvivalentom fašizmu nie je "komunizmus" ako celok, ale práve obdobie vlády jediného vodcu - stalinizmus, maoizmus atď. Tak, ako bol fašizmus len jednou variáciou kapitalizmu, dali by sa možno takéto obdobia chápať ako "fašistická fáza" byrokratickej diktatúry.

Korene a plody

Doposiaľ sme pokúšali brať vážne nielen tézu o totožnosti fašizmu a komunizmu, ale aj ahistorický, mechanistický prístup porovnávania vonkajších znakov oboch systémov, ktorý zvyčajne prívrženci rovnice "fašizmus = komunizmus" používajú. Opusťme teraz tento prístup a namiesto hodnotenia argumentov za túto tézu si všimnime argumenty *proti* nej.

Poprvé, komunizmus bol hnutím tých najnižších vrstiev za ich vlastné oslobodenie. Možno spochybňovať motiváciu jeho vodcov, no sotva sa dá povedať, že milióny jeho stúpenecov po celom svete, ktorí často obetovali za svoj ideál i vlastné životy, mali v úmysle niekoho zotročovať. Naproti tomu fašizmus bol hnutím doslova a do písmena *reakčným*. Reagoval na hrozbu meštiackej spoločnosti, ktorú predstavovalo robotnícke hnutie. Marx sa domnieval, že maloburžoázia je revolučná do tej miery, do akej schudobnieva a zaniká v proletariáte. Vývoj však ukázal presný opak: práve schudobnenie širokých vrstiev strednej triedy a hrozba straty ich postavenia ich viedlo k tomu, že sa zubami-nechtami bránili poklesu na pozíciu proletárov a zo všetkých síl nenávideli

hnutie, ktoré sa otvorene chystalo aj o toto mierne nadradené postavenie ich pripraviť. V zhode s týmto rozdielom v sociálnom základe oboch hnutí sa líšili aj ich myšlienkové pramene. Fašizmus ako ideológia vyviera z najodpornejšieho odpadu ľudského "myslenia": antisemitizmu, rasizmu, viery v právo silnejšieho, kultu násilia, zbožňovania agresívnosti a nadradenosti. Komunizmus na druhej strane vyrástol z humanistických tradícií osvietenstva, myšlienok solidarity utláčaných a viery v zdokonalenie ľudského ducha.

Ak to máme na pamäti, neprekvapí nás už, že fašizmus sa správal rovnako agresívne a odporne na ceste k moci, ako po jej dosiahnutí. Naproti tomu medzi komunizmom ako hnutím odporu a sovietskym systémom je obrovský rozdiel.

Komunizmus ako hnutie odporu, to sú talianski či slovenskí partizáni, juhoafrickí či severoamerickí bojovníci za rasovú rovnoprávnosť, či účastníci vietnamského protikoloniálneho boja. Komunizmus ako sovietska diktatúra je v takmer priamom protiklade k týmto zápasom a vyžaduje si úplne iný typ stránkov. Preto ani prechod od jedného k druhému nikdy nebol nekomplikovaný a preto sa obeťami sovietskeho hnutia stávali práve hrdinovia boja za jeho zavedenie (z našich spomeňme napr. Clementisa či Husáka). Nikde totiž nebola záruka, že navždy zostanú stalinistami a nepostavia sa na odpor - už totiž jasne preukázali svoju odvahu a schopnosť samostatne myslieť. (Je príznačné, že hlavný hrdina Orwellovho románu *1984* Winston Smith nie je utlačovaným "buržujom", ale vnútorne rozháraným členom vládnucej strany.)

Odpor voči byrokratickej diktatúre vo vnútri jej samotnej sa však pritom objavoval stále znova - dá sa povedať, že to bolo jedno z jej základných "protirečení". Už samotný Lenin s hrôzou sledoval, ako mu pod rukami rastie "robotnícky štát s byrokratickou deformáciou" (áno, už tu sa začínajú reči o deformáciách), proti čomu však nedokázal bojovať inak, než že svojim podriadeným poslal proti papierovaniu - obežník. Neskoršie celospoločenské pokusy prekonať byrokratický základ spoločnosti sú nám dôverne známe - Pražská jar 1968, perestrojka, ale aj napr. maďarská ekonomická reforma. Nie je pritom náhoda, že fašistickí Dubček, Šik, či Mlynář, Jacek Kuroň, Leszek Kolakowski, či Adam Michnik, Rudolf Bahro, Milovan Djilas, alebo János Kornai - aby som menoval len niektorých z najznámejších pôvodne komunistických odporcov sovietskeho hnutia - nikdy neexistovali. Vo fašizme neexistuje rozpor medzi jeho koreňmi a plodmi, kým sovietsky hnutie sa myšlienkovito napájalo zo žriedla, ktorého bol sám priam antitézou. Toto pnutie nemohlo znova a znova reprodukovať výzvy jeho existencii, ktoré mohol potierať jedine mocensky, keďže ideologické prostriedky na to nemal.

Despotizmus ako výsledok tlaku dejín

Ak však boli myšlienkový pôvod i sociálny základ oboch systémov natoľko odlišné, ako je možné, že sa vonkajšími znakmi tak podobali?

Fakt, že spomínaná mexická diktatúra sa svojou stavbou ponáša na oba systémy, nás vedie k nasledovnej domnienke: fašizmus i komunizmus (ako aj ďalšie diktatúry 20. storočia) zaviedli štruktúru straníckej mašinérie jednoducho preto, že keď už sa rozhodlo o zavedení diktatúry, v danom historickom období bola táto konkrétna štruktúra jednoducho jej najefektívnejším modelom.

Táto diktatúra masovej strany je odpoveďou na radikálnu krízu spoločnosti, reakciou, ktorá nanovo zabetónovala ohrozené delenie na vládnucich a ovládaných, vodcov a masy, vykorisťovateľov a vykorisťovaných. Kríza spočívala v tom, že na scénu dejín vstúpil nový činiteľ: široké ľudové masy, roľníkmi počnúc a továrenskými robotníkmi končiac. Tento vývoj sa začal už Veľkou francúzskou revolúciou v roku 1789 a postupom času sa neustále prehľboval. Najširšie vrstvy obyvateľstva, ktoré nikdy predtým nehrali v politike významnú úlohu, sa vplyvom rozširovania vzdelanosti a záujmu inteligencie o nich začali spolitizovávať a chápať svoje záujmy. Kým po

tisícročia ľudských dejín sa nižšie vrstvy prejavovali nanajvýš občasnými, i keď ostrými vystúpeniami, ako boli sedliacke vzbury, v priebehu devätnásteho a začiatkom dvadsiateho storočia sa stala politika *stálou* súčasťou ich života - a ich zástupcovia stálou črtou politiky. Kým sovietsky komunizmus z tejto činnosti sám vyrástol, fašizmus sa naopak od začiatku staval otvorene proti nej. Oba však *nezávislej* aktivite nižších vrstiev postavili hrádzu. *V tom* spočíva zrnko pravdy rovnice "komunizmus je fašizmus" a *na to* bola potrebná masová štátostrana. Politicky aktívna zložka podriadených mas sa pomocou takejto strany dostala pod priamu a účinnú kontrolu zhora - a tým bola zneškodnená. Rozdiel spočíval v tom, akým spôsobom oba systémy k tejto stavbe dospeli. Fašizmus musel najprv hrubou silou - presne v súlade so svojou doktrínou - rozbiť a rozdrviť všetky nezávislé organizácie robotníckej triedy, najorganizovanejšej z podriadených vrstiev. Naproti tomu sovietsky komunizmus si ich aktivitu podriadil tým, že ju *absorboval*, pohltil ju - čím jej nezávislosť zlikvidoval rovnako účinne.

Sovietska odpoveď bola v istom zmysle oveľa efektívnejšia, ako tá fašistická. Kým voči fašizmu nikdy neustal nielen tichý, ale dokonca ani ozbrojený odpor, sovietsky komunizmus hrozby voči svojej existencii likvidoval oveľa účinnejšie. No cenou za túto účinnosť bolo, že ako sme už spomenuli, pôvodná myšlienková inšpirácia sovietskeho komunizmu neustále vyvierala na povrch na tých pre systém najnevhodnejších miestach a obracala sa proti nemu.

Alternatíva neexistuje?

Opusťme teraz čisto logické úvahy a povedzme si, čo je *politickým* účelom rovnice "fašizmus = komunizmus". Nejde tu o to, zabrániť návratu minulého režimu. Na ten neveria hádam ani najväčší zaslepení. Nie, ide tu o zdiskreditovanie komunizmu ako *myšlienky*. Komunizmus *ako celok* sa musí stotožniť s diktatúrou, a to s najhoršou možnou podobou diktatúry. Nesmie sa pripustiť, aby sa odlišili jednotlivé stránky tohto javu a nedajbože sa na niektoré z nich začalo nadväzovať. Myšlienka alternatívy voči súčasnému systému musí zostať navždy pochovaná - presne v duchu spomínaného citátu Slavoj Žižeka.

Povedomie radikálnej odlišnosti komunizmu a fašizmu však napriek tomu pretrváva, aj keď možno len skryto a nejasne. Možno to ilustrovať na príklade vypožičanom od zahraničného mysliteľa. V istej francúzskej reklame na internetové obchodovanie s akciami sa skvie zlatý kosák a kladivo, vykladané diamantmi, a pod nimi nápis: "Čo keby burza prinášala zisk *každému*?" Posolstvo tejto reklamy je jasné: trh dnes podľa nej zaručuje to, čo sľubovala dosiahnuť komunistická spoločnosť, teda blahobyt pre všetkých bez rozdielu. Ale možno si predstaviť na mieste kosáka a kladiva hákový križ? Sotva. Takáto reklama by nefungovala - vzbudzovala by namiesto pozitívnych emócií iba odpor. Jasne z toho vidieť, že podvedome si odlišnosť oboch ideológií uvedomuje takmer každý.

V spoločnosti, kde vládne zdravý rozum, by nebolo treba dokladať rozdielnosť fašizmu a "komunizmu" siahodlhým vysvetľovaním. Oveľa plodnejšie by bolo zaoberať sa myšlienkami o tom, ako by mala vyzeráť skutočne slobodná spoločnosť budúcnosti - a ako sa vyhnúť katastrofálnym výsledkom minulých pokusov o jej dosiahnutie. Zvlášť to druhé by samozrejme pre nové hnutie za oslobodenie malo byť prioritou. Žiaľ, žijeme v dobe a spoločnosti, ktorú charakterizuje všetko, len nie zdravý rozum; a preto nám pred naozaj tvorivou myšlienkovou činnosťou nezostáva nič iné, než najprv odpratať z cesty haraburdie škodlivých zjednodušení.

Michal Polák je doktorand na London School of Economics (Londýnskej vysokej škole ekonomickej) a člen Združenia sociálnej sebaobrany.

Vaše komentáře:

(25.05.2004 13:27:14)

Ste super

[Reagovat'](#)

(13.01.2006 11:32:49)

Re:

Milujem komunizmus treba v tejto krajine zaviesť režim soc.zaruk. Lenin je boh

[Reagovat'](#)

(25.06.2008 10:56:42)

Re: Re:

kokot

[Reagovat'](#)

(09.05.2009 10:23:31)

Re: Re: Re:

jedine ty si k....t

[Reagovat'](#)

astream (02.06.2004 16:55:25)

A skutečně víte jistě, že

neexistovali žádní fašističtí Dubčekové, Djilasové, Kolakowští atd. ... ?

A tu karafiátovou revoluci v Portugalsku provedl kdo ?

Armáda.

A mezi ní byl kdo ... ? Lidi z podzemí ?

Jistě by se našlo dost lidí z fašistického establishmentu, kteří takříkajíc zlobili, i když nejde o takové intelektuální dobrodružo jako v případě revize marxismu, socialismu a komunismu ...

[Reagovat'](#)

Darja (09.01.2005 14:20:37)

ani neviete ako ste mi pomohli s domácou úlohou. fakt díky moc

[Reagovať](#)

[Pavel Smejkal](#) (07.04.2005 23:55:12)

Niekoľko poznámok

Vážený Michal Polak,

clanky na tomto portali v podstate citam zo zvedavosti a kvôli zlepšeniu mojej, pre Vás určite naivnej a chabej, stredoskolskej a teda nie osvietenej západoeurópskej ľavicovo-akademickej orientácie. Veta hodná ľavicovej eseje :). Moje poznámky budú značne chaotické, pretože nemajú súvislý charakter. Argument o tom, že fašizmus na rozdiel od komunizmu prežil svojich autoritatívnych vodcov o desastrofii pada na rozdielnosť spoločensko politickej situácie oboch režimov v čase ich existencie. Sovietsky komunizmus nikdy nebol konfrontovaný s priamym vojenským konfliktom s medzinárodnou opozíciou. Nemecký fašizmus predsa položila práve svetová vojna. Po druhe, človek s právicovým zmyslaním (napriek tomu podľa svojich možností otvoreným) sa nemôže ubrániť dojmu, že komunizmus ani zďaleka nie je myšlienkou nižších vrstiev. Tie síce boli v dejinách pochopiteľne výrazne zapojené napr. do masového revolučného hnutia, to ale aj tak bolo naplánované intelektuálnou a zďaleka nie pracujúcou elitou. Podobne, ako Vy nie ste zďaleka člen pracujúcej vrstvy, tak ako nikto, kto tento portál navštevuje. Čo sa týka schudobňovania vrstiev, ktoré podľa Marxa vedie k sirenii komunistického myšlienky medzi nižšími vrstvami, nič nenasvedčuje tomu, že by v krajinách, kde mal kapitalizmus čas dozrieť k podobnému schudobňovaniu dochádzalo. Nevieť si predstaviť argumenty, ktoré by na to poukazovali. Popretie orwellovskeho modelu totality argumentom, že k skutočnému preniknutiu do myslenia individualit nikdy nedošlo neni nič na tom, že totalitou je aj každý režim, ktorý sa o toto ovládnutie myslenia pokúša. Komunizmus ním nepochybne je, pretože model ktorý ponúka je bez kontroly myslenia neudržateľný. To je práve dôkaz, že komunizmus zákonite vedie k totalite. teda, že spoločensko-ekonomické usporiadanie, ktoré buduje je také radikálne, že bez (postupne absolútnejšieho) obmedzenia slobody, ktorá by okrem iného prinášala napríklad cyklické zmeny vlád, ktoré by pre stabilitu komunistického statu znamenali ničivú silu. Na záver chcem vytknúť použitie citácie B. Filana, pretože ako odstrašujúci argument malichérneho chápania socializmu pôsobí nechutné a trapné. Samozrejme Filanove pseudobeletristické konštrukcie sú irelevantné. Ja môžem citovať K. Ondriasa a nerobím to. Vďaka stastia.

[Reagovať](#)

[iáťá](#) (16.05.2005 11:11:29)

uýýááýý

je to o [---]

[Reagovať](#)

Ajaja (19.06.2005 14:07:14)

Cest práci

Vzhľadom na to, že text tohto komentára porušil pravidlá slušného rozhovoru, bol zo systému vymazaný.

Reagovať

jany (17.08.2005 13:59:32)

Re: Cest praci

Len tolko: Komunizmus priniesol viac mŕtvych než fašizmus. Podľa mňa je to dokonca horší režim.

Reagovať

anna (14.11.2005 12:59:04)

Re: Re: Cest praci

Nie je to pravda, dokázateľne najviac obetí priniesol kapitalizmus- to je aj počiatočná fáza fašizmu. Pokiaľ ide o komunistov, tak tí sa oháňali "demokraciou" najmenej tak dobre, ako kapitalistické režimy.

Reagovať

(06.12.2005 22:35:48)

Re: Cest praci

Ja si osobne myslím že za komunizmu bolo lepšie než za fašizmu. Pozor niekto si tu milí komunizmus zo stalinizmom. To bol diktátor, aj keď nás zachránil od nadvlády fašizmu. Po smrti Jozefa Visarionoviča Stalina sa to napätie v ZSSR uvoľnilo. Revolúcia prišla len kôli západu. Teraz je Rusko ešte chudobnejšie ako bolo, a to o veľa. Súhlasím malo to aj svoje chyby, ale neboli tu drogi, aids, všetci mali prácu nerozkrádal sa štát a skratka nerobil sa bordel čo sa robí teraz. Myslím si že komunizmus nemal padnúť ale sa mal upraviť To je všetko. Dúfam že keď si to prečítate a zväžite že keby tu neboli komunisti tak teraz sme, ak by sme tu ešte aj vôbec boli pod nadvládou arišskej rasy. Dúfam aj v to že už nebudete prirovnávať komunizmus ku fašizmu nie len vi ale nikto. ďakujem

Reagovať

Tomáš Zaváčan (19.01.2006 20:47:08)

Čokoľvek len nie komunizmus a fašizmus

Ja neviem. Komunizmu roky kántril ľudí našej krajiny a mi sme sa nebránili. Keď komunizmus padol, zrazu všetkým chýba.

Nenávidím komunizmus. Už len preto, že ho vymyslel nemecký a zrealizoval ho ruský. Som umelec, som za slobodu prejavu, ktorú komunizmus popieral. Som za slobodu vierovyznania, aj keď som ateista-ľudia sú od prírody slobodné tvory, ich podstatou je veriť v niečo. Každý človek nech je slobodný a neviazaný vo vlastných morálnych medziach. Komunizmus je väčšie zlo než stalinizmus, lebo komunizmus sa snaží dostať človeku do duše- pre s-k-u-r-v-e-n-ý-c-h komančo, tak aby to aj oni pochopili- vnútorného myslenia človeka...

S úctou T.Z.

P.S. Keby som vedel, že je toto komunistická stránka, ani by som po nej nebrechol. A všetci

komunisti-je jedno kto, či moja mater alebo iná moja rodina je komunistického zamerania, sú mi pod môj priemer. A ani s vami. Je to pod úroveň človeka.Jany to vystihol. Komunizmus by mal byť vaporizovaný.

[Reagovať](#)

laco (11.02.2006 20:11:39)

milujemkomunistov

na vecne casi komunizmu

[Reagovať](#)

mato (25.04.2006 21:09:31)

Socializmus

Myslím si, že keď si odmyslíme chyby spáchané za socializmu, bolo tu omnoho lepšie. Preto som komunist. Kapitalizmus spáchal omnoho viac zločinov než komunizmus. Nech žije V.I.Lenin! Mmch. cest práci, veď bude 1.maj!

[Reagovať](#)

Marek (22.05.2006 20:40:36)

inzerát

Vymením tento tzv. demokratický režim za socializmus. zn. doplatím

[Reagovať](#)

Lenin1968 (16.06.2006 15:24:46)

Cest práci!!

ZO SOVIETSKYM ZVAZOM NA VECNE CASY!!!

[Reagovať](#)

(16.02.2009 17:41:22)

Re: Cest práci!!

aj jeden deň

[Reagovať](#)

postreh (01.02.2007 12:52:24)

Zvláštne

Článok je napísaný dobre. Aj celá situácia, ktorá sa deje, je opísaná správne. Osobne sa čudujem, ako niekto kto to číta, sa nevie odosobniť a porozmyslať nad vecami aké naozaj sú.

Predseda nič nieje čierne/biele ani ľudia ani systémy. Je dolezité sa odosobniť a pozrieť sa na budúcnosť z nadhľadu. Ja myslím, že tento článok mal nadhľad. Systém spoločnosti bude stále vo vývoji, a je len na nás, či chceme niečo vylepšovať, dospieť k niečomu lepšiemu, alebo sa budeme slepo držať vecí a dogiem, na ktorých sme vyrástli, alebo kľúbiť tomu, že nám len prinášajú profit.

Reagovať

(01.04.2007 06:48:46)

vgzugf

Reagovať

danim0 (01.04.2007 14:31:23)

Uplne suhlasim s Tomášom Zaváčanom a ma pravdu komunizmus bol jeden mafiansky podnik . A pre niektore nasledky tripi cele ludstvo tak si myslim že tan kto uznava komunizmus mal by si uvdemit' či je človek alebo zviera a podla toho sa dalej zariadit a žit v sulade s etikou tejto spoločnosti.

Reagovať

waldo42 (24.07.2007 15:27:15)

VESAT!

komancov mali po r.89 trestat ako trestali oni tych, co "neposluchali".psychoteror,vysluchy,nemoznost studovat ak dedo deda nebol politicky korektny.funkciu dostane nie ten kto ma schopnosti ale cervenu knizku.kludne by som zvladol norimbersky proces tentokrat s komunardmi.

Reagovať

(07.08.2007 17:52:58)

Jak se mluví s komunisty

<http://www.youtube.com/watch?v=lovZds8zk10>

Reagovať

tiso (23.12.2009 02:21:45)

račšej fašizmus ako komunizmus.... uprimne fakt..

Reagovať

chleba a pracu (16.02.2010 22:00:51)

je mi zle

Je mi zle ked tu citam niektore reakcie , a vobec sa necudujem sa ze tu kedysi bol aj fasizmus,nemuseli tu velmi ludi presviedcat .Dakujem tym kltory polozili svoje zivoty zato aby sme sa ich zbavili.Hambim sa za to ked dnes niekto znevazuje a zneuctieva ich obet za mier a slobodu,je to hamba a velmi velka.

Reagovať

mr.v (22.04.2010 21:38:44)

komunizmus a fasismus mali jednu spolocnu chybu nikdy nemali vzniknut.Hitler sa mal zastrelit uz v roku 1933 a lenina zo stalinom mali ich matky uskrtit este ked boli spojeny s pupecnou snurou a bol by klud.

Komunismus: idealismus, zvěrstvo a banální argumentace

Jan Čulík

[Britské listy](#)

(Článek vychádza s láskavým súhlasom pôvodného vydavateľa)

vydané 27. 11. 2003 • prečítané 3424x
[formát na tlač](#)

Článek studenta politologie Davida Januse, který publikujeme na jiném místě dnešního vydání [zde](#), je bohužel odstrašujícím příkladem současné české politické diskuse. Co mi na něm vadí? Banalita. Argumentace neobsahuje jedinou originální myšlenku, jediný nový podnět. Ale tak tomu při českých politických diskusích bývá častěji: Očekávejme, že by Miroslav Grebeníček přednesl sérii otřepaných, banálních argumentů, proč je ideologie jeho strany správná, zde přináší David Janus sérii otřepaných, banálních argumentů, proč je ideologie Grebeníčkovy strany špatná. Přitom je otázka, co vlastně byl komunismus ve středovýchodní Evropě a zda může či nemůže mít budoucnost, velmi zajímavá a sporná:

Jedné věci, myslím, britští politikové a politologové docela rozumějí. Britská společnost není příliš ideologická, je velmi pragmatická a praktická (konec konců, jde o národ hokynářů, že?) takže Angličané velmi rychle odvrhávají veškerou ideologickou "nadstavbu", všechny ty bombastické "kecy kolem" a jdou většinou k jádru věci.

Komunismus ve středovýchodní Evropě Britové nikdy nepovažovali za idealistickou ideologii, údajně vedoucí k budoucí utopické, beztřídní společnosti. Od začátku bylo většině z nich jasné, že je komunistická ideologie zástěrkou, skrývající ruskou moc. Kdyby měl Sovětský svaz rovnou přiznat, že mu šlo ve střední Evropě po druhé světové válce jen o vytvoření nárazníkové zóny, aby na Rusko nikdo nemohl přímo zaútočit, že mu šlo prostě o ovládnutí těchto zemí ze strategických důvodů, vypadalo by to přece daleko ošklivěji, než když se oficiálně všude hovořilo o "budování socialismu".

Samozřejmě, mladí českoslovenští idealističtí komunisté ruské ideologii od čtyřicátých let skočili na špek. V šedesátých letech ovšem prozřeli a snažili se komunismus zhumanizovat (o tomto období, o velmi slušné etapě české moderní existence, kupodivu David Janus nepíše). Snažili se pak dokonce přesvědčovat i ruské komunisty, že je jejich humanizační reforma nosná. Až Brežněv je musel po invazi z roku 1968 vyvádět z omylu drsnými slovy, když jim vysvětlil, že o žádnou ideologii ani o marxismus ani o lidi vůbec nejde, že jde prostě jen o to, že "vy jste v naší moci a my si vás už navždycky ponecháme". Martin Dewhirst, rusista na Glasgow University, před časem velmi zajímavě dokázal v jedné své přednášce, že takzvaná "ideologie sovětského reálného socialismu" měla jen velmi málo co společného s marxismem, ale mnoho s tím, jak byla (a je) od středověku řízena ruská společnost.

Není přece vůbec sporu o tom, že režim, který vznikl v Československu od roku 1948, byl československé společnosti vnucen. (To, že se mu zejména v poinvazně ztraumatizované normalizační době sedmdesátých a osmdesátých let československá společnost pozoruhodně přizpůsobila a že rysy této společnosti přezívají v dnešním ČR a na Slovensku dodnes, je jiná věc.) Jde tedy skutečně o to, zda to, co v Československu existovalo přes čtyřicet let, lze vůbec nazývat komunismem. (Mimochodem, [v tomto](#) fingovaném rozhovoru s Karlem Marxem, založeném na současném studiu jeho díla, se dočtete, že s principem "diktatury proletariátu" to v marxismu vůbec není tak žhavé, jak se obecně usuzuje. [rozsiahlejšia verzia prekladu je [tu](#) - pozn. hej rup!])

Pokud někoho zajímá, zda jsou však principy "reálného socialismu" sovětského vůbec uskutečnitelné, musí studovat společnosti, jimž nebyl komunismus vnucen, ale kde vznikl přirozenou formou. Taková společnost snad ve světě vůbec neexistuje, řeknete.

A to se právě mýlíte. Komunismus sovětského typu existuje už dlouhou řadu let v indickém státě Kerala, kde se marxisté dostali k moci nikoliv ozbrojeným pučem, ani nebyli státu vnuceni zahraniční mocností, ale vyhráli a vyhrávají demokratické volby. Někdy v roce 2000 navštívil Kerala tehdejší americký prezident Bill Clinton - americká televize ABC se rozplývala nad tím, že je v Kerale nejnižší kojenecká úmrtnost, že tam mají ženy největší přístup ke vzdělání a že lidé mají k dispozici pitnou vodu, jaksi ale zapoměla uvést, že ve státě Kerala vládou marxisté, [zde](#), [zde](#) a [zde](#).

Vychvalování komunismu a zase jeho zatracování podle zavedených schemat není k ničemu. Určit si můžeme, zda je komunismus realizovatelný a v jakých společnostech pouze tehdy, budeme-li studovat společnosti, kde ho lidé přijali demokratickým způsobem a dobrovolně. Zajímavým příkladem je, zdá se, právě indická Kerala. Možná by bylo záhodno opustit banální argumenty a protiargumenty a pokusit se zjistit - pokud nás zajímá případná realizovatelnost komunismu - proč marxistický stát přezívá zrovna v Indii, proč a jak tam vznikl a co si o tom myslí tamější lidé.

Jan Čulík je šéfredaktorem internetového denníka [Britské listy](#).

Strach za komunismu, strach za kapitalismu! Strach navždy?

Milan Valach

Britské listy, 14. júna 2004

vydané 14. 06. 2004 • prečítané 2939x
[formát na tlač](#)

Evropou obchází strašidlo, strašidlo komunismu. Dnes ale nikoliv jako hrozba ztráty privilegií a života na úkor druhých pro jedny a příslib svobody, rovnosti a bratrství v budoucí komunistické společnosti pro druhé, ale jako přízrak minulosti. A jako takový je tíživý zvláště v zemích post-komunistických. Právě ony jsou totiž zatíženy jeho dědictvím, právě zde si lidé nesou v sobě mnoho z děsů, předsudků a stereotypů minulosti. Právě toto „dědictví v nás“ poznamenává i naše váhavé diskuse o prožití minulosti, stejně jako o rozpačité současnosti.

Spory, probíhající již několik dní na stránkách Britských listů o komunistické minulosti, připomínají svou strukturou rozhovor lidí vybavených navzájem zcela nesrozumitelnými jazyky. Proti sobě jsou stavěny individuální zážitky a je nárokována jejich všeobecná platnost a morální superiorita. Nutná různost životních zkušeností, odehrávajících se v různých životních světech, vytváří bariéru komunikace, kterou zúčastněné strany nebyly schopny zatím překonat. Vášnivost sporu však naznačuje, že jde o víc, o mnohem víc. Nejde jen o boj za uznání toho či onoho životního příběhu a jeho morálního ospravedlnění spočívajícího v legitimizaci zvolených životních strategií jako adekvátních situací a podstatě komunistického režimu. Nejde tedy o uznání této plurality, neboť jiné verze světa, jiné interpretace historie se nepřipouští. Pak se ale ukazuje, že podstata sporu spočívá v otázce dominance. Jestliže je oprávněná jen jedna verze, jedna interpretace dějin, pak jsou všechny ostatní diskreditovány společně s jejich autory. Vítězná pravda s velkým P následně dodává vítězům morální svatozář, jejíž všestranný užitek je nemalý¹⁾. Že by šlo právě o toto?

Avšak ani případný opačný výsledek, uznání radikální plurality světa, včetně radikální plurality životních příběhů, nám nedává výsledek, v němž by bylo možné všechny tyto příběhy uspokojivě integrovat a dopřát tak jejich nositelům morální satisfakci. Můžeme snad vedle sebe postavit příběh okresního či krajského tajemníka, který pro roce 1989 „přišel o vše“²⁾ a příběh komunistickým režimem, zosobněným právě tímto tajemníkem, pronásledovaného člověka, přičemž bychom ignorovali antagonistické napětí těchto příběhů? Právě jejich antagonismu je něco, co nám v radikálně pluralitní, tj. postmoderní verzi světa uniká a co ji tudíž činí neúplnou, dokonce ignorantskou!

K již vyprávěným příběhům z dávných dob totalitních, si nejprve dovoluji přidat vlastní zkušenost, abych se pak pokusil naznačit řešení výše uvedeného sporu.

V druhé polovině sedmdesátých let jsem byl technik a pohyboval jsem se tudíž mezi techniky, převážně inženýry a mezi dělníky s vyšší kvalifikací. Jejich převažující vztah ke komunistickému

režimu byl štítivý odpor. Nepociťovali strach a mezi sebou se bavili zcela otevřeně. Ono „mezi sebou“ označovalo převážnou většinu těch, kteří měli k sobě navzájem důvěru a kteří by se sami asi označili jako normální lidé. Z této skupiny bylo vyděleno pár bezcharakterních kariéristů a jiných lumpů. Ovšem i toto určení je nutné upřesnit. Někteří schopní inženýři usilovali o získání vědeckých hodností, což se ovšem neobešlo bez úliteb režimu. Tito nebyli z kolektivu vyčleňováni, ale byli všeobecně litováni, že musí podstupovat takové sebeponižování. Společně s povinnou účastí na oslavách 1. května, vztahující se ovšem fakticky jen na techniky, dělníkům dal každý pokoj, bylo toto a podobné věci zdrojem onoho odporu, znechucení komunistickým režimem. Avšak jak si vzpomínám, necítili jsme žádný zvláštní strach z komunistů, neboť jsme si navzájem důvěřovali, a proto jsme se cítili bezpeční.

Vztah k disidentům byl, řekl bych, rozpačitý. Na jedné straně uznávali jejich statečnost, na druhé straně měli potíže uvěřit těm, kteří je již vícekrát podvedli. Neměli bychom zapomínat, že mnoho disidentů se angažovalo v roce 1968, někteří i dávno před tím, tehdy ovšem na oficiální, komunistické straně barikády. Ale ať tak či onak, tito veřejně angažovaní lidé, tito političtí a duchovní vůdci národa po roce 68 občany zklamali. Spíše se na ně vykašlali (ve zmíněném prostředí by to bylo vyjádřeno poněkud jadrněji) a velká část z nich bojovala o udržení vlastního koryta, dokud to šlo a dokud nebyli husákovskou garniturou vyhozeni. Situaci po srpnu r. 1968 můžeme také chápat jako opakování dějinné zkušenosti, kdy se vůdci národa odmítli postavit do čela lidu, ochotného bojovat za svou svobodu a za svou vlast (tato tradice zrady počíná Mnichovem a dosud není ukončena), na což lidé zareagovali logicky na základě reciprocity: vy jste se nám odmítli postavit do čela, my se zase nepostavíme za vás. I následná činnost těchto elit vzbuzovala dojem, že prosazují především své vlastní zájmy, své verze světa a málo se zajímají o běžného člověka³⁾. Toto podezření mohlo být potvrzeno i následným vývojem po roce 1989, když se jednak obec „žijících v pravdě“ rozpadla ve vzájemném boji o mocenské posty, jednak když někteří z nich, především ti z ODA a KDS, začali dávat najevo své pohrdání běžnými lidmi, tou lůzou z ulice.

Pro intelektuály, ať již umělce či vědce, tak drahá svoboda psát si a číst, co chtějí, cestovat, kam potřebují, měla pro obyčejné lidi jiný obsah. Byla to svoboda od šikanování a ponižování kdejakým úředníkem a komunistickým funkcionářem, představa o spravedlnosti, díky níž se na vedoucí pozice budou dostávat lidé na základě svých schopností a budou je využívat ve prospěch celku. Byla to také představa o mzdách, které budou odpovídat našim schopnostem, které nebyly menší než schopnosti dělníků a techniků v tehdejší kapitalistické světě⁴⁾. Snad se příliš nezmýlím, když ideály tehdejších lidí, které jsem znal, shrnu jako poctivost, spravedlnost a slušnou životní úroveň⁵⁾. A samozřejmě není možné zapomenout na již zmíněnou svobodu od šikanování ze strany vedoucích pracovníků. To je ovšem poněkud jiná svoboda než svoboda, o níž jde intelektuálům.

Avšak byla tato očekávání naplněna onou slavnou sametovou revolucí? Jak se změnila životní podmínky těchto lidí? To již sám nevím, to jsem již s nimi nebyl. Ale obávám se, že jejich naděje byly často zklamány. Je možné, že někteří z dělníků, kteří tenkrát projevovali takovou nechuť až nenávist vůči komunistům, patří dnes mezi jejich voliče.

To je opravdu morální hrůza. Tito lidé dávají přednost svým břichům, před svobodou projevu, tisku, spolčováním a shromažďování! Než však přijmeme toto hodnocení, měli bychom se zeptat, jestli se takto moralizující intelektuálové někdy zajímali o to, jak se žije lidem v továrnách, jak s nimi zacházejí jejich noví páni? Jak vidí většinový člověk ony svobody? Nestala se svoboda projevu a tisku jen svobodou zase lhát a manipulovat veřejností, jak se lhalo i před tím? Svoboda spolčování se pak stala svobodou zakládat politické strany, které jsou jen výtahy ke korytům a spokojenému životu z peněz daňových poplatníků! Z horních deseti tisíc a jim blízkých a na nich finančně závislých intelektuálů se opravdu nikdo nezajímá o zbývající dolní miliony. A tak se dolní miliony zase nezajímají o ideály oněch. Velká část z nich pak z hněvu, zklamání a pocitu ponížení, kterého se jim dostává v kapitalistické společnosti z mnoha stran, volí KSČ – M.

Tak, to je zase jiná verze světa. Záměrně jsem v ní nebral v potaz verze jiné. Ostatně, tato uzavřenost do „mého“ světa a „mých“ hodnot, které jsou bez dalšího považovány za univerzálně

platné, za jediné platné, je patrná i v probíhající diskusi o životě za komunismu. Jednotliví diskutující se prakticky nezajímají o zkušenost druhého a neprojevují snahu o porozumění jeho životnímu příběhu. Při vzájemném pohledu se stanovisko protivné strany jeví jako egocentrické, dokonce sobecké a zúčastněné strany si tak potvrzují oprávněnost vzájemné nedůvěry či snad i pohrdání. A tak mladého člověka, který stojí na prahu své kariéry, vůbec nezajímá předválečná zkušenost s kapitalismem, kterou učinila starší generace a s vědomím své „historické převahy“ jim vmetá do tváře jejich „kolaboraci s komunistickým režimem“, aby byl následně ochoten k čemukoliv, jen když to bude dobře zapláceno⁶⁾. Ale i v poněkud méně vyhraněné variantě si jen obtížně dokáže představit situaci muže či ženy po padesátce, kteří mají strach o své místo a jsou si dobře vědomi, že pokud je ztratí, jiné získají jen velice obtížně, pokud vůbec. Je snadné střídat zaměstnaní, pokud je člověk mladý, plný energie a volný, tj. nemá na sobě závislé osoby – děti. Sám jsem vystřídal několik zaměstnání a tak vím, že mi to nikdy zvláštní problém nedělalo. Ale dnes je to již jinak. Investoval jsem do své kvalifikace mnoho let úsilí, práce mne baví a svou původní profesi – elektrotechnika - jsem zapomněl a nedokázal bych již navázat znovu kontakt s tak bouřlivě se rozvíjejícím oborem. Můžete hodit za hlavu pár let života, když vám jich ještě mnohem více zbývá. Mnohem těžší je to v době, kdy větší část vašeho aktivního života je již za vámi a zbývá jen jeho malá část. Je-li ohrožena, stává se tím, na čem nejvíce záleží, a to mnohem více, než na svobodném přístupu k informacím, které se běžnému člověku stejně jeví jen jako politická demagogie jež pro něj nemá žádný praktický užitek.

A přece zde můžeme najít strach, který je společný dělníkům, zaměstnancům a částí intelektuálů, totiž těm mediálně NE-známým. Je to strach z bezmoci a opuštěnosti. V případě že je takový člověk propuštěn ze zaměstnání, ocitá se v pro něj nesmírně tíživé situaci. Rodinné sítě a sítě přátelské pomoci, po roce 1989 silně oslabené částečně i rozbité kapitalismem, jim již neposkytují dostatečnou ochranu. Pokud tedy budou propuštěni, ocitají se sami a opuštěni a žádná televize, žádný tisk, ani politik se o jejich osobní tragédii zajímat nebude. Nikdo se nezajímá o ně, proto si oni nemohou dovolit zajímat se o jiné. To je důsledek ztráty schopnosti bránit společně svoje zájmy a jeden druhého.

Tak toto byl zase pokus o zprostředkování mezi těmito jednotlivými verzemi. Pokus možná nedokonalý, neboť autor nežije v podmínkách dělníka či zaměstnance ohroženého ztrátou zaměstnání (pokud ví) a jen se pokusil vžít do jeho situace.

Pokud bychom chtěli takto získat pravdivý obraz komunistického režimu, tj. vytvářet jeho obraz na základě autobiografických vzpomínek, museli bychom usilovat o jejich integraci, nikoliv o jejich vzájemné potlačování. Museli bychom se snažit hledat to, co nás spojuje, stejně jako to, v čem se naše životní zkušenosti liší a jen syntézou těchto shod i rozdílů bychom dostávali realistický obraz minulosti.

Intelektuál se musí sám sebe ptát, k čemu je dobrá jeho svoboda psát si, co chce, pro zaměstnance v továrně či supermarketu. A je tato jeho svoboda důležitější než svoboda, kterou pro sebe chtějí tito zaměstnanci? Pokud na tyto a jim podobné otázky nedovede odpovědět, neměl by po nich chtít, aby s ním sdíleli jeho verzi svobody či v kontextu diskuse o strachu jeho strachy. Pokud to však dokáže, učinil krok k tomu, aby definoval společné, sdílené hodnoty. A teprve ony se mohou stát motivem pro skládání našich jednotlivých příběhů do společné, sdílené verze minulého komunismu i současného kapitalismu.

Jen při splnění této podmínky dokážeme přesměrovat náš zrak od minulosti k budoucnosti a hledat novou verzi našich ideálů, jež se stanou lékem na nemoci dneška.

K budoucnosti, v níž nebudou strachy ani komunistické, ani kapitalistické!

Poznámky

1) Tento užitek sahá od pocitu vlastní důstojnosti a, použijme to staré slovo, výbornosti, přes pocit morální nadřazenosti, až k představě o morální oprávněnosti rozhodovat za druhé a o druhých, tedy k ospravedlnění dominantní mocenské pozice. Ke křesťanství se hlásící politické strany velice

dobře vědí, proč chtějí do ústavy EU zařadit tezi o křesťanském kořeni Evropy, a to přes všechnu její historickou spornost a při pomnutí proticírkevního a často také ateistického osvícenství, jemuž v ideové rovině vděčí dnešní demokratická společnost za mnohé.

2) I takoví se snad najdou, i když většina se asi úspěšně zařadila mezi budovatele kapitalismu.

3) Zde bych doporučoval velmi poučnou knihu Pavla Kosatíka Fenomén Kohout, která, jak se zdá, podporuje přesvědčení, že kdyby bylo dovoleno hrát a psát těmto lidem, co se jim líbilo, akceptovali by režim a opět by se uzavřeli do svého elitářského světa. Tento elitářský rys, tato zahleděnost do sebe, představuje výrazný rozdíl české a polské scény. V Polsku opoziční intelektuálové programově usilovali o spojení s techniky a dělníky z továren a díky tomu mohlo vzniknout mohutné protirežimní hnutí Solidarita se základnou v gdaňských loděnicích, ale s celopolským dosahem.

4) Díky různým montážím měli mnozí technici a montéři možnost provést toto srovnání na základě vlastní zkušenosti s prací kapitalistických kolegů. Že byly nesrovnatelné jejich platy, to byla jedna z dalších výčitek vůči komunistickému režimu.

5) Samozřejmě, i moje vzpomínání je, tak jako každé osobní svědectví, subjektivní a navíc zkreslené mnoha již uplynulými lety.

6) Zde je možné připomenout výsledky sociologických výzkumů o hodnotové orientaci lidí ve věku od 24 do 35 let, tedy oné slavné generace husákovských dětí, Ročníku 70, jak se jmenuje ona nyní populární píseň. Měli bychom si také všimnout pýchy mnoha mladých redaktorů, kteří vystřídali generaci zdiskreditovaných komunistických propagandistů, aby následně sami propadli, ne-li ideologické zaslepenosti, tak jistě pragmatickému kalkulu o tom, co chce „slyšet“ jejich šéfredaktor a jiní vlivní lidé, na nichž závisí zachování jejich náhle nabytého místa s platem, o kterém se velké většině lidí u nás ani nezdá.

Milan Valach vyučuje na pedagogickej fakulte Masarykovej univerzity v Brne a je hovorcom Hnutia za priamu demokraciu..

Vaše komentáre:

baba (14.06.2004 13:25:51)

vdaka

Výborná analýza, vdaka za ňu. Len je z nej človeku veľmi smutno.

[Reagovať](#)

miro b. (15.06.2004 09:28:53)

vdaka

vynikajuci clanok.

[Reagovať](#)

feelling (19.11.2009 09:25:33)

suhlasim....

velmi dobre,vystizne,v jednoduchosti je krasa.....pravda vitazi,ked mas dost penazi...zdravim vsetkych podobne zmyslajucich.....bc.feeling....

Výzva „sociálního“ v sociální demokracii

Erik Olin Wright

[Britské listy, 25. mája 2005](#)

vydané 27. 05. 2005 • prečítané 2805x
[formát na tlač](#)

Oba pojmy, sociální demokracie a socialismus, obsahují slovo „sociální“. Obecně se toto slovo chápe a používá „volně“, ne vždy je také správně, adekvátně definováno. Nabízí program zaměřený přednostně na široký blahobyt společnosti, ne na zájmy konkrétních elit. Někdy, zejména v radikálnějších verzích socialistické diskuse, je „společenské vlastnictví“ vnímáno v kontrastu k „vlastnictví soukromému“. V praxi se obecně zredukuje na vlastnictví státní a sám pojem „sociální“ poskytuje málo analytického pro vypracování politického programu.

Rád bych řekl, že „sociální“ v sociální demokracii a socialismu – zde nebudu ostře odlišovat tyto dva výrazy¹ – je možné chápat a využít k identifikaci souboru principů a vizí změn, které by měly odlišovat socialismus a sociální demokracii jednak od kapitalistického projektu institucionálního rozvoje, jednak od toho, co lze nazvat čistě státní odezvou na kapitalismus. Což může inspirovat myšlení o celé řadě budoucích možností, jímž se v diskusích uvnitř sociální demokracie nevěnovala pozornost.

Začnu stručnou stylizovanou inventurou toho, co vidím jako ústřední prvek tradice socialistické kritiky kapitalismu. Pak navrhnou obecný způsob myšlení o socialismu jako o myšlenkové alternativě kapitalismu a jak toto může ovlivnit naše chápání nových směrů v činnosti sociální demokracie.

Ústřední socialistická kritika kapitalismu

Jádrem tradiční socialistické kritiky kapitalismu je pět hlavních poznatků, principů:

1. Kapitalistické třídní vztahy zvětšují formy lidského utrpení, které lze překonat. Kapitalismus je motorem ekonomického růstu, ale současně je od něj neodmyslitelná produkce marginalizace, chudoby, deprivace a což je snad horší - kapitalismus brání odstraňování těchto forem lidského utrpení. V principu by ovšem mohly být plody růstu distribuovány způsobem, který by zvyšoval

materiální blahobyt všech, což je hledisko, na něž je neustále poukazováno obránci kapitalismu pod heslem „přiliv zvedá všechny čluny“.

Neexistuje však mechanismus, který je *kapitalismu vlastní* a jenž by produkoval redistribuci nezbytnou pro takový efekt. Tyto otázky jsou podstatou drsného odsouzení kapitalismu jakožto systému útlaku a vykořisťování.

2. Kapitalismus blokuje universalizaci podmínek lidského rozvoje. Navíc, i když odhlédneme od nejhorší bídy a materiální deprivace, od nerovnosti materiálních podmínek života, kombinované se silnými konkurenčními tlaky, kapitalismus vytváří pronikavý a zbytečný deficit v lidském rozvoji (chápaném jako realizace lidského potenciálu)- zvláště uchyluje-li se ke konkurenci, v níž vítěz bere vše -, která vyúsťuje v obrovské nerovnosti mezi úspěšností, vynaloženou námahou a „zásluhami“ - produkuje všepronikající, nikoli nezbytný deficit v prospěchu (chápaném jako uskutečňování lidského potenciálu) pro značnou část populace. Vysoká úroveň produktivity a bohatství, vytvořená kapitalismem otevírá možnost univerzalizace podmínek lidského rozvoje, současně však nerovnosti také vytvářené kapitalismem brání realizaci tohoto potenciálu.

3. Kapitalismus zvětšuje deficit ve svobodě a autonomii individua, který lze překonat. Hodnotami, o nichž se v kapitalismu prohlašuje, že mají dosáhnout nejvyšší možné úrovně, jsou svoboda a autonomie individua. „Svoboda volby“, která pramení z неотřesitelných vlastnických práv individua, je podle argumentace Milтона Friedmana, ústřední morální ctností, vyhlášenou obránci kapitalismu. Existují však dva základní důvody, proč kapitalismus nikdy nedokáže žít podle takového ideálu: předně, vztahy dominance na kapitalistickém pracovišti způsobují všeprostopující restrikcii individuální autonomie a samosprávy. Zdánlivá svoboda jedinců opustit svou práci fakticky skýtá z takové dominance jen iluzivní únik, neboť bez vlastnictví výrobních prostředků musí dělníci hledat práci v kapitalistických firmách. Za druhé, velké nerovnosti v bohatství, které kapitalismus produkuje, vytvářejí, jak argumentuje Philippe van Parijs, významnou nerovnost v „reálné svobodě“, neboť vedou k tomu, že někteří lidé mají mnohem větší schopnost jednat v souladu se svými životními plány než jiní². Jistěže, je pravda, že ve srovnání s dřívějšími formami společnosti, kapitalismus zvyšuje autonomii a svobodu individua, platí však také, že zvedá bariéry, které plnému uskutečnění takovýchto hodnot brání.

4. Kapitalismus porušuje liberální egalitární princip sociální spravedlnosti. Soukromá akumulace bohatství poskytuje některým lidem oproti jiným podstatné, nenáležitě výhody. Zejména ve vztahu k dětem porušuje tato praxe princip rovnosti příležitostí. Avšak navíc - kromě problémů mezigeneračního přenosu výhod - kapitalistická logika maximalizace soukromých zisků znamená, že kapitalismus vkládá na mnohé lidi nechtěné břímě ve formě záporných externalit. Záporné externality nejsou jen prostě problémem nevykonnosti - i když takovým problémem rovněž jsou - ,ale jsou nespravedlností. Nespravedlnost negativních externalit je zvláště ostrá, pokud jde o příští generace. Toto je však problémem každého výrobního systému, který vytváří dlouhodobé efekty, protože budoucí generace se nemohou podílet na zvažování dlouhodobých kompromisů. Avšak vzhledem ke způsobu jímž kapitalismus prosazuje své úzké zájmy a zkracuje časové horizonty, jsou zesilovány i mezigenerační negativní externality.

5. Pro kapitalismus je charakteristická pod-produkce veřejných statků. Z pochopitelných důvodů, uznávaných obránci kapitalismu, stejně tak jako jeho kritiky, generuje kapitalismus nezbytně významný deficit v produkci veřejných statků a v tomto směru je nevykonný (tj. nedostatek adekvátního veřejného statku snižuje efektivnost).

6. Kapitalismus omezuje demokracii. V této souvislosti působí tři základní mechanismy. Za prvé, „soukromé“ vlastnictví výrobních prostředků znamená, že významné rozhodovací oblasti, které mají široké kolektivní dopady, jsou prostě vyňaty z kolektivního rozhodování. Zatímco hranice mezi tím, které dimenze vlastnických práv jsou soukromé a které podléhají veřejné kontrole, jsou periodicky zpochybňovány, faktem v kapitalistické společnosti je předpoklad, že rozhodování o vlastnických věcech je soukromou záležitostí a jen za zvláštních okolností se jimi mohou veřejné instituce legitimně zabývat. Za druhé, vysoká koncentrace bohatství a ekonomické moci,

produkovaná dynamikou kapitalismu, rozvrací principy demokratické politické rovnosti. Lidé, kteří mají peníze, mají nepřiměřený vliv na politické kampaně, na média, mají schopnost lobovat u politicky vlivných osob a pod. Za třetí, mimo to, že soukromé vlastnictví přímo vyjímá mnoho rozhodnutí z veřejné diskuse, neschopnost demokratických institucí kontrolovat pohyb kapitálu zeslabuje schopnost demokracie stanovovat kolektivní priority ve využití společenských zdrojů.

Těchto šest poznatků definuje, co je špatného v kapitalismu, z radikálního egalitářského demokratického normativního hlediska. Jestliže by bylo možno prokázat, že kapitalismus, ponechán sám sobě, je časem schopen tyto neduhy odstranit, pak by impuls vyjádřit parametry socialistické alternativy byl značně zúžen. Ale na základě současných znalostí vnitřní dynamiky kapitalismu se zdá být takováto možnost dost málo pravděpodobná. Vzniká pak ovšem otázka, na jakých principech by měla být založena programová institucionální transformace směrem k pokrokové, egalitární a demokratické alternativě? Jak bychom měli specifikovat principy socialistického kompasu?

Myšlenka „socialistické“ výzvy kapitalismu

V posledních letech samotná myšlenka socialismu ztratila mnoho ze své intelektuální a politické přitažlivosti. Myšlenka, že existuje realistická systémová alternativa ke kapitalismu, ať ve smyslu fungující konstrukce alternativních ekonomických institucí, či politicky dosažitelných cílů, se pro mnohé jeví jako extremistická, protože sdílí stále tradiční socialistickou kritiku kapitalismu.

Přesto – po mém soudu – má smysl mluvit o socialistické výzvě kapitalismu, i když chybí jasný a detailní model konstrukce socialistických institucí. O co se můžeme pokusit, je nastínit soubor proti-kapitalistických socialistických principů a použít je pro indikaci pohybu od kapitalismu směrem k socialismu, i když nechápeme přesně naši destinaci. Je to jako vydat se na cestu s kompasem, který nám udává směr, ale bez mapy, jež by nám fixovala celou cestu od startu až do konečné stanice. Skrývá to ovšem nebezpečí: můžeme narazit na propasti, které nebudeme schopni překonat, na nepředvídané překážky, jež nás přinutí jít směrem, který jsme neměli v plánu. Může však také jít o to, že pokud chceme opustit sociální svět, charakterizovaný výše uvedenou kritikou, nemáme jinou lepší možnost než se pokusit vymezit principy směřování, než stanovit předem známé určení.

Tento způsob myšlení je adekvátní tradici sociální demokracie, protože odmítá jednoduchou dichotomii - kapitalismus versus socialismus. Nechává otevřenou otázku, jak dalece lze tyto principy „protlačit“, jak úzké jsou meze možností vnucené kapitalismem, a zda v určitém momentu by nebyla nutná jistá, ostřejší roztržka s kapitalistickými institucemi – nebo dokonce dosažitelná – pro další postup. Souhlasíte-li, že toto je dobrý způsob myšlení o socialistické „výzvě“ kapitalismu, pak je otázkou, které principy nám řeknou, zda se pohybujeme správným směrem a jaké důsledky přinese toto uvažování pro budoucí zaměření sociální demokracie.

Tři principy socialistické výzvy kapitalismu

Principů, „definujících“ socialistický kompas, je celá řada. Soustředím se na tři:

· **Zesílit moc práce vzhledem ke kapitálu.** Toto je jedno z ústředních témat socialistického myšlení, zejména myšlení odvolávajícího se na marxismus: socialismus je výrobní systém, ve kterém je dominantní třída pracujících; kapitalismus je systém, kde dominantní je třída kapitalistická. Uvnitř kapitalismu lze tudíž společenské změny, které posílí moc pracujících, pokládat za takové, jež posilují socialistický charakter společnosti. „**Odzbožnění**“ (**dekomodifikace**) **moci práce.** Což je také jedno ze známých témat v diskusích o socialismu. Jedním ze znaků kapitalismu je, že lidé nevlastní výrobní prostředky a musí prodávat svou pracovní sílu na trhu práce zaměstnavateli, aby získali prostředky obživy. To se někdy označuje za komodifikaci práce (snad přesněji, pracovní síly), protože s pracovní schopností se nakládá jako by to bylo zboží. V rozsahu, v jakém jsou dělníci schopni pokrýt své potřeby mimo trh, pomocí nějaké sociální podpory, je jejich pracovní síla

„odzbožněna“ (dekomodifikována). Zbožnění je tudíž proměnou a lze mluvit o stupni zbožnění a odzbožnění pracovní síly. Jestliže je socialismus hospodářstvím orientovaným přímo na uspokojování potřeb a ne na maximalizaci zisku, pak odzbožnění pracovní síly lze pokládat za pohyb směrem k socialismu.

· **Posílení významu a spoluúčasti společenské moci při utváření priorit pro využití přebytků společnosti a při organizaci hospodářské činnosti.** Tento třetí bod je méně známý a snad více kontroverzní. Zahrnuje kontrast mezi tím, co bych nazval „etatismem“ a socialismem. Obojí jsou formy nekapitalistické ekonomické organizace. V etatismu státní moc hraje primární roli v alokování společenských přebytků alternativním prioritám a v řízení procesu výroby. Nejčistějším příkladem by byl vysoce centralizovaný byrokratický systém příkazové ekonomiky například někdejšího Sovětského svazu. Proti tomu v socialismu tuto roli hraje „síla“ již by bylo možné nazvat „společenskou mocí“. „Společenská moc“ je zakotvena ve schopnosti mobilizovat lidi pro kooperativní, různé dobrovolné akce v občanské společnosti. To se odlišuje od ekonomické moci, založené na vlastnictví a řízení ekonomických zdrojů, a od státní moci, založené na schopnosti ovládat tvorbu a prosazování pravidel na teritoriu. V tomto smyslu lze o myšlence demokracie uvažovat jako o specifickém způsobu propojení společenské moci a státní moci: v ideální demokracii, je státní moc plně podřízena a zodpovídá se společenské moci. Demokracie se tak stává inherentně hluboce socialistickým principem.

Myšlenka socialismu, zakořeněného ve společenské moci, je méně objasněna než etatismus a skutečně mnoho lidí používá slovo „socialismus“ ve smyslu toho, co já zde nazývám socialismem. Jde o dva rozhodující pojmy. Za prvé, myšlenka, že společenská moc utváří ekonomickou činnost znamená, že na makro-úrovni jsou investiční priority stanoveny v procesu důrazného veřejného, participativního, demokratického jednání místo použití buď soukromé ekonomické moci na trhu, nebo příkazů autoritativní, byrokratické moci státu. Čemuž se někdy říká „ekonomická demokracie“. Za druhé, více na mikro-úrovni, kolektivní sdružení uvnitř občanské společnosti jsou přímo zapojena do ekonomické činnosti, zaměřené na uspokojování potřeb. Taková produkce, orientovaná na uspokojování potřeb není organizována přes trhy nebo přes státní byrokracii, ale samo-organizací kolektivních aktérů ve společnosti. To odpovídá tomu, co se v některých diskusích označuje jako „sociální ekonomika“. A zahrnuje aktivity jako jsou péče o děti, péče o seniory, domácí zdravotní služby, rekreační služby a široká řada kulturních a uměleckých činností. Což vše může být rozšířeno ještě na mnohem širší soubor ekonomických činností, zahrnujících další aktivity jako jsou bytová výstavba, veřejná doprava a snad také některé formy materiální výroby. Poskytování těchto služeb v sociální ekonomii, což musí být zdůrazněno, je sociální, ne soukromé: to jest nepřesunout péči o děti nebo seniory z trhu nebo státní péče zpět do rodiny. Sociální ekonomika je postavena spíše na veřejném poskytování takovýchto služeb kolektivním sdružením než trhem nebo státem.

Socialismus pak kombinuje demokratické jednání o široké orientaci investic se samo-organizací dobrovolných sdružených organizací ekonomické činnosti. Jako v dřívějších dvou principech, síla sociální moci nad ekonomikou je proměnnou a můžeme mluvit o pohybu v socialistickém směru, pakliže moc tohoto typu vzrůstá.

Posílení sociálního v sociální demokracii

Ve XX. století, se sociální demokracie starala převážně o první dva principy socialistické modifikace kapitalismu. Posílení moci práce různými způsoby bylo ovšem v jádru sociálně demokratických strategií. To zahrnuje konstruování režimu zákoníku práce, který usnadňuje tvorbu a stabilizaci odborů; vytváření vyjednávacího kontextu, zejména relativně centralizovaného druhu, jenž posiluje moc odborů na makro úrovni; a v jistém kontextu posiluje zapojení odborů a jiných forem organizace práce do správy uvnitř firem, spíše na mikro-úrovni. Sociální demokracie tradičně prosazovala významné formy dekomodifikace práce. Široká řada státních, sociálně demokratických programů, zaměřených na blahobyt a na zvládnutí rizik, jímž čelí lidé v kapitalistickém

hospodářství, včetně takových věcí jako je nemoc, ztráta zaměstnání a odbornosti a nejistoty příjmu – je účinná tím, že zohledňuje aspekty základních potřeb lidí, nepodmíněnými úspěchy na trhu práce. Tímto částečně dekomodifikují práci.

Sociální demokracie všeobecně dělala méně pro posílení společenské moci nad ekonomikou, ať posílením forem participativní demokracie při hospodářských rozhodnutích, nebo podporováním robustních forem společenského hospodářství. Sociální demokracie byla v mnoha ohledech etatistickým politickým projektem, zdůrazňujícím přímé poskytování služeb státem a relativně byrokraticko-technokratické formy státních akcí. Bylo by nesprávné říci, že posilování společenské moci v sociální demokracii vůbec chybělo, nakonec neo-korporativismus obsahuje společenskou moc v onom rozsahu, v jakém ji vyjadřují odborové federace a různá zmocnění dělníků na pracovišti, také vyjadřuje ideál společenské moci nad činností ekonomickou – nicméně společenská moc nebyla v centru politiky sociální demokracie.

Dovolte načrtnout, velmi krátce, několik příkladů, toho jaká opatření spadají pod projekt posílení společenské moci:

Participativní rozpočtování ve městě Porto Alegre, Brazílie³. Proces participativního rozpočtování byl vynálezem Dělnické strany během 15 let, kdy tato strana řídila městské orgány. Hlavní myšlenkou uplatňovanou v rozpočtu města bylo, že zejména položky v rozpočtu týkající se investic – výstavba školek, dláždění ulic, renovace parků, výstavba veřejně subvencovaného bydlení, atd. - by měly být výsledkem široce založeného procesu přímé účasti občanů v okolí a regionálních sdružení po celém městě. Rozpočet města je vystaven pracovnímu procesu diskuse v těchto sdruženích s přímou účastí, jsou stanoveny priority, jsou určeny konkrétní projekty, a pak je plán rozpočtu z těchto sdružení agregován a integrován v celo-městské radě delegátů sdružení. V těchto sdruženích hrají velmi aktivní roli sdružení občanské společnosti nejrůznějšího typu. Konečným výsledkem byl masivní posun ve výdajových prioritách ve prospěch nejpotřebnějších částí města.

Poskytování denní péče, péče o seniory, údržba domácností společenským hospodářstvím v Quebecu. Provincie v Quebecu vyvinula rázný, státem podporovaný systém společenského hospodářství v řadě služeb. Struktura systému se vyvinula časem pomocí „setkání na nejvyšší úrovni“, zapojujících organizace sociálních hnutí, a různé jiné kolektivní aktéry občanské společnosti, státu a odborů. Zatímco takové formy dohadování vždy obsahují jistá napětí mezi možnostmi být příležitostí pro populární participaci a nástrojem pro manipulovanou kooptaci, v tomto případě významně přispěly k výstavbě veřejné infrastruktury pro zvučné společenské hospodářství. Jádrem systému je poskytování služeb výrobními družstvy – družstva pro péči o děti, družstva pro péči o seniory, družstva pro úklid domácností starých a nemohoucích, kromě jiných – s významnou úrovní státní podpory, aby se zajistila nízká cena pro uživatele. Státní finanční příspěvek je pro tyto činnosti rozhodující, ale skutečná organizace služeb není pod dohledem státu. Vypracování takovýchto forem poskytování služeb společenským hospodářstvím je alternativou privatizace státních služeb smluvním převedením na soukromé firmy, k němuž v mnoha zemích v posledních létech docházelo.

Asociativní demokracie a ekonomická regulace⁴. Existuje řada problémů ekonomické regulace, které lze potenciálně mnohem lépe organizovat formou mobilizace společenské moci, ztotožněné s tím, co často je označováno za „asociativní“ nebo „asociační demokracii“. Z nich některé mají čestné místo v sociálně demokratické tradici. Sociální demokracie například často zřídila instituce pro výcvik odborné kvalifikace, obsahující silné prvky asociativní demokracie zapojením odborů do různých opatření na střední podnikové úrovni. Tuto myšlenku lze rozšířit například na regulaci v otázkách životního prostředí vytvořením různých rad ze zainteresovaných organizovaných občanů v daném prostředí. Rady pro povodí vznikající v některých částech USA mohou sloužit příkladem.

Bezpodmínečný základní příjem. Základní příjem – návrh poskytovat všem občanům bezpodmínečně trvalý příjem, dostatečný pro důstojnou životní úroveň (bez zbytečnosti) – se může zdát, že nemá nic společného s posilováním společenské moci nad ekonomickou činností. Základní

příjem je individuálně zaměřený a neměla by být žádná omezení toho, co jedinec udělá s tímto grantem. Za těchto podmínek jde o čistě individualistickou reformu.

Myslím si, že toto je velmi omezené chápání důsledků základního příjmu. Základní příjem po mém soudu má potenciál pro vytvoření podmínek pro značně rozšířené a prohloubené společenské hospodářství. Společenské hospodářství je alternativní způsob organizování hospodářské činnosti, odlišné jak od kapitalistického tržního mechanismu, tak od státního řízení. Jeho znamením je výroba organizovaná kolektivně přímo pro uspokojení potřeb a nepodléhá maximalizaci zisku ani racionalitě státní technokracie. Významný segment takovýchto činností zahrnuje poskytování různých služeb, z nichž mnohé jsou velmi pracné. Jedním z hlavních problémů, kterému kolektivní aktéři společenského hospodářství čelí, je zabezpečení slušné životní úrovně pro poskytovatele těchto služeb. Toto je ovšem chronický problém v umění, ale ovlivňuje také úsilí obcí organizovat účinné služby pro různé pečovatelské činnosti. Základní příjem v podstatě řeší tento problém. Na základní příjem se lze dívat jako na potenciálně masivní přenos společenského přebytku z kapitalistického tržního sektoru do společenského hospodářství, z akumulace kapitálu do čehosi co lze nazvat společenskou akumulací – akumulace společenské schopnosti, samo-organizace ekonomické činnosti, orientované na uspokojování potřeb.

Všechny tyto reformy mají v jádru myšlenku vytvořit podmínky, ve kterých aktivní účast a zplnomocnění lidu pomáhá řešit kolektivní problémy. Proč, zejména za současných ekonomických a sociálních podmínek, je toto žádoucím cílem? Zdůraznil bych tři otázky:

Za prvé, ve všech vyspělých kapitalistických ekonomikách je silný tlak na ekonomickou deregulaci a byrokratickou decentralizaci. Často jsou tato volání jednoduše výrazem kapitalistického anti-etatismu jejich skutečným úmyslem je privatizace a marketizace. Částečně jsou však tyto tlaky také odezvou na nedostatky příliš centralizované příkazové a řídicí státní byrokracie. Jestliže se přijme zásadní návrh socialistické kritiky kapitalismu, pak taková marketizace a privatizace ve svém důsledku zesílí újmy, vlastní kapitalistickým vztahům. Větší zapojení lidu do kolektivního řešení problémů posílením institucionálního uspořádání společenské moci je alternativou k marketizačním tlakům. Jak obránci asociativní demokracie, jako Joel Rogers a Joshua Cohen, kromě jiných, argumentují, schopnost účinného a tvořivého řešení problémů takovýchto institucí v mnoha případech překonává jak centralizované státní byrokracie, tak decentralizované tržní instituce.

Za druhé, široce založená společenská solidarita je ohrožena ve všech rozvinutých kapitalistických zemích, jednak díky tendenci ke zvětšení nerovností, ale také protože se zvyšují různé formy kulturní a sociální heterogenity v důsledku imigrace. Taková eroze solidarity je skutečnou hrozbou pro egalitární redistribuční projekt sociální demokracie, protože konec konců přerozdělování závisí od souhlasu lidí, kteří nemají bezprostřední a přímý prospěch z takovéto politiky, ale jsou součástí koalice, která ji podporuje. Instituce, které dovolují vykonávat větší společenskou moc, mají potenciál posílit rámec a vitalitu aktivních veřejných jednání o kolektivních problémech, které mohou být cestou k posílení nových forem veřejné solidarity. Spíše než vidět solidaritu jako cosi, co je spontánně vytvářeno vzájemnou závislostí lidí stejných zájmů, daných jejich úrovní materiálního života, solidaritu lze vytvořit kooperativní praxí, zapojením do užívání společenské moci.

Nakonec, demokracie je sama o sobě hodnotou. Sociální demokracie konečně obsahuje, jak slovo demokracie, tak slovo sociální. Posílení úlohy společenské moci v ovládnutí ekonomiky je cestou k prohloubení demokracie proti výkonu kapitalistické ekonomické moci.

Poznámky

1) Nebudu vyhrocovat rozlišení mezi socialismem a sociální demokracií, protože neexistuje stabilní kontrast v používání těchto označení politickými stranami a společenskými hnutími. Místo toho budu považovat obě za součást širokého spektra egalitárních výzev kapitalismu. Sociální demokracie obsahuje socialistické principy, i když se pokoušela použít tyto principy mnohem pragmatičtějším způsobem než některé strany, které si říkají socialistické. ([zpět](#))

2) Philippe van Parijs, *Real Freedom for All*. ([zpět](#))

3) Pro detailní diskusi, věnované tomuto případu, viz Gioanpaolo Baiocchi, „Participace, aktivismus a politika: Experiment v Porto Alegre“, v Archon Fung a Erik Olin Wright, *Deepening Democracy: Institutional Innovations in Empowered Participatory Governance*, (Verso 2003). ([zpět](#))

4) Pro plodné a pronikavé pojednání o asociativní demokracii, relevantní pro tuto diskusi, viz Joshua Cohen a Joel Rogers, *Associations and Democracy* (Verso: 1995). ([zpět](#))

Cílem socialismu je posílení moci společnosti nad ekonomikou

přednáška prof. Wrighta s následnou diskuzí v Poslanecké sněmovně PČR, tlumočená Rudolfem Převrátilem

([Britské listy, 25. mája 2005](#))

Profesor Tibor Vaško mi řekl, že dokument, o kterém zde budu hovořit, byl dán k dispozici a je znám. Nejúčelnější pro dnešní setkání by bylo, kdyby se z něj stala delší konverzace – rozhovor, než přednáška. Tak vám nabídnu prostý přehled hlavních bodů, hlavních tezí dokumentu a nebudu je dokazovat. Samozřejmě, že k tomu v rámci konverzace některé body rozvedu. O co půjde?

- Jaké jsou hlavní úkoly, cíle kritické teorie kapitalistické společnosti
- Co je na kapitalismu tak špatného
- Jak hovořit o socialistické alternativě kapitalismu

Mé myšlení je vyjádřeno ve slově „sociální“. Jak potom uvidíte, nečiním ostrý rozdíl mezi sociální demokracií a socialismem. Socialismus je cíl a sociální demokracie je praktický program.

Nejdříve hlavní cíle

Každá kritika společnosti má dle mého názoru tři hlavní úkoly:

- Diagnóza existujících institucí, v diagnóze ukážete, jak tyto instituce nedokáží uskutečňovat některé důležité hodnoty. To je kritika světa tak, jak jej známe.
- Druhým úkolem je formulovat nějakou představu alternativy. Je jedna věc kritizovat existující instituce, je úplně jiná věc předložit to, co si představujete jako alternativu.
- Potřebujeme teorii k tomu, jak se dostat odsud tam, tj. od kritizovaného stavu k žádoucímu.

Ve svých krátkých poznámkách nebudu příliš hovořit o tom, jak se dostat odsud tam. Ačkoliv, když budu hovořit o alternativě, jsou v alternativě skryty určité cesty.

Co je tak špatného na kapitalismu?

Lze formulovat šest kritických poznámek k tomu, jak kapitalismus organizuje ekonomický život společnosti. Já těchto šest výtek řeknu, nebudu je však dokazovat:

- **Kapitalistické třídní vztahy zvětšují formy lidského utrpení**, které lze překonat, odstranit. Tzn. dle mého názoru existují určité formy lidského utrpení, které lze odstranit, ale kapitalismus jejich překonání znemožňuje. (Obecná poznámka: Nemyslím si, že by kterákoliv z těchto výtek měla váhu bez argumentace, tj. vyžaduje argumentaci. Každá z těchto výtek je kontroverzní a vyžaduje seriózní debatu).
- **Kapitalismus blokuje univerzalizaci podmínek lidského rozvoje**. Základní myšlenkou je, že kapitalismus vytváří mimořádný pokrok v rozvoji produktivity, a tato vysoká úroveň produktivity vytváří podmínky pro všeobecný lidský rozkvět. Kapitalismus blokuje tuto univerzalizaci,

zevšeobecnění. Vytváří potenciál, ale zabraňuje uskutečnění tohoto potenciálu.

· **Kapitalismus zvětšuje deficit ve svobodě a autonomii individua**, které lze překonat. Tady se dostáváme k jádru toho, v čem je kapitalismus úspěšný. Jednou z ctností kapitalismu je svoboda volby. Je nesporně pravda, že ve srovnání s předchozími společenskými zřízeními kapitalismus opravdu podporuje lidskou svobodu a autonomii. Ale opět zde přicházím s argumentem, že kapitalismus současně blokuje realizaci tohoto potenciálu lidské svobody a autonomie.

· **Kapitalismus porušuje liberální principy sociální spravedlnosti**. Základní princip sociální spravedlnosti je postihován myšlenkou stejných příležitostí. Z liberálního hlediska je společnost spravedlivá tehdy, když každý jednotlivec má, pokud jde o své životní výhledy, stejné šance na začátku. Ale současně je vnitřním rysem kapitalismu, že rovnost příležitostí znemožňuje. Zejména tím způsobem, jakým rozděluje, distribuuje výhody a nevýhody dětem. Na toto téma by se dalo říci mnohem více.

· **Kapitalismus se vyznačuje nedostatečnou produkcí veřejných statků**. To je jedna ze slabých stránek kapitalismu, kterou připouštějí i obhájci kapitalismu. Alokace zdrojů v kapitalistické společnosti je definována požadavkem na vytváření zisku. V důsledku toho je v kapitalismu nevyhnutelně nedostatečná produkce veřejných statků.

· **Kapitalismus omezuje demokracii**. To se může zdát jako přehnaná kritika v kontextu nedávných změn v ČR, kde zavedení kapitalismu bylo současně příležitostí k zavedení či vzniku demokratičtějších institucí. Nicméně tvrdím, že **kapitalistické vztahy blokuji skutečnou, plnou realizaci demokracie. Kapitalismus blokuje demokracii tím, že alokuje obrovské dávky moci soukromým osobám**. Toto přidělování ekonomických zdrojů je určováno spíše namísto demokratických principů ekonomickou mocí.

Toto je šest kritických principů, souhrn hlavních kritických bodů, které jsou součástí socialistické tradice. Ale kritika, samozřejmě, sama o sobě nestačí, musíme se tedy otočit k otázce, jak by měla vypadat alternativa. Jednou z možností je představit si, jak by měl vypadat alternativní řád. Potom naše touha po tom, co je lepší, určuje naše přesvědčení, co je možné. To je strategie náboženství. Život je těžká věc, všichni jednou umřeme. Nebylo by hezké, kdybychom mohli žít věčně? Objevme ve své obrazotvornosti život po smrti. Jak víte, náboženství byla velmi úspěšná při přesvědčování lidí, že tato fantazie se může stát realitou. Kapitalismus je tvrdý, lidé za kapitalismu trpí, nebylo by hezké mít alternativu, kde všichni žijí v harmonii? Sdílejí všechno kooperativním, nesobeckým, altruistickým způsobem? Sekulární náboženství 20. století, které je známo jako **marxismus**, velice dobře dokázalo přesvědčovat lidi o skutečnosti, realitě této vize. Nicméně si nemyslím, že by to byla vhodná strategie pro skutečnou transformaci světa směrem k těm vizím, které považujeme za dobré. Já se proto kloním k jiné strategii: snažím se, aby mé naděje nediktovaly mé přesvědčení. Namísto toho žít v napětí mezi na jedné straně nadějemi a na druhé straně neúplným pochopením. Stručně, jak já vidím tento problém:

Používám metaforu cesty, poutě někam. Představme si, že jsme na cestě někam k nějakému cíli, který pro tento okamžik nazvěme socialismus. Jedním způsobem, jak uchopit a pochopit tuto cestu, by bylo nakreslit úplnou cestovní mapu pro celou plochu. Na mapě by byl cíl, různé cesty vedoucí k cíli, z cest by bylo jasné, kde jsou na cestách obtíže a naopak, které části jsou snadné. Skutečně dobrá mapa by nám řekla, kde jsou odbočky a zkratky. Myslím, že takovou mapu nelze sestavit. Naše cesta se spíše podobá cestě výzkumné, kde víme velice dobře, odkud vycházíme. Máme dobrý kompas a máme také přístroj, který nám řekne, jak dlouhou cestu jsme už urazili. Ale nemáme mapu, která by nám řekla, jak se dostat do cíle. S kompasem se pustíme do temného lesa naslepo. Můžeme narazit na řeku, o které jsme neměli ani potuchy. Řeka nás může přinutit jít jiným směrem, až najdeme místo, kde se dá přebrodit. Když máme v ruce dobrý kompas, víme, zdali ještě jdeme pořád dopředu. Problémem socialismu, podle mého názoru, je vytvořit dobrý socialistický kompas. A ne stavět či vytvářet modely socialistické společnosti.

Dovolte, abych se krátce zmínil o tom, co je v dokumentu podrobně rozvedeno:

Socialistický kompas má dvě důležité složky. Prvním důležitým orientačním bodem na kompasu je dekomodifikace (odtržení) lidské práce. Tzn. různé změny v sociálním systému, díky nimž jsou lidé méně závislí na trhu práce. To je věc, která je jádrem sociálně demokratické politiky už po staletí. Když mluvíme např. o úspěších švédské sociální demokracie, hlavně hovoříme o úspěších při dekomodifikaci (odtržení) lidské práce. Když mluvíme např. o sociálním zajišťování zdravotní péče: přístup kterékoli osoby ke zdravotní péči nezávisí na její úspěšnosti nebo neúspěšnosti na pracovním trhu. To je nekapitalistický způsob, jak zjednat lidem přístup ke zdravotní péči.

Veřejné knihovny jsou dalším takovým příkladem. Veřejné knihovny jsou příkladem dekomodifikace informace. Takže přístup lidí ke knihám nezávisí na jejich úspěšnosti na trhu. Jedním z těchto socialistických principů, který ukazuje, zdali se blížíme k socialismu, je rozsah, v jak velkém rozsahu existuje dekomodifikace v socialistické společnosti. Druhý princip mého socialistického kompasu je, dle mého názoru, méně znám. Já bych ho formuloval následujícím způsobem: posílení významu sociální moci, sociální pomoci, tedy zvyšování váhy sociální moci (moci společnosti) při rozhodování o rozdělování přebytků a organizování ekonomické společnosti. Jinými slovy posílení moci společnosti nad ekonomikou. To je to, čemu já říkám... Je rozdíl mezi tím, co já nazývám **etatismus** a **socialismus**. Jak etatismus, tak socialismus jsou nekapitalistické způsoby organizace ekonomiky. V etatismu hraje hlavní roli při organizování ekonomiky stát. Nejvýraznějším příkladem by byla ekonomika sovětského typu, což já bych nazval etatistická ekonomika, nikoli socialistická. V socialismu hraje tuto úlohu to, čemu já říkám společenská moc. Společenská moc koření ve schopnosti zmobilizovat lidi pro kooperativní kolektivní akci v občanské společnosti...

Sociální moc je kladena do protikladu k ekonomické moci, která je založena na vlastnictví a na kontrole nad ekonomickými zdroji. A také v kontrastu vůči státní moci, která je kontrolou nad vytvářením pravidel, zákonů a vynucování těchto zákonů na určitém teritoriu. Já vyčleňuji tři druhy organizace ekonomiky: kapitalismus, etatismus a socialismus.

V kapitalismu je primární ekonomická moc, v etatismu je primární moc státu nad ekonomikou, v socialismu je primární společenská moc. Představa demokracie – specifický způsob spojení státní a sociální moci. Říkáme-li, že demokracie je vláda lidu, tak tím chceme říci, že moc státu je podřízena moci společnosti. Podle mého názoru je demokracie inherentně, ze své podstaty socialistickým principem. Protože klade primát sociální moci společnosti. Takže **demokracie je název pro nadvládu společenské moci nad státem a socialismus je výraz pro nadvládu společenské moci nad ekonomikou**. To je základní, ústřední myšlenka „socialistického kompasu“. Praktická realizace spočívá v tom, že se hovoří o praktických způsobech, jak uskutečnit toto zmocnění společnosti. V mé práci, ve svém zaměstnání jsem vedoucím projektu, který se nazývá Projekt reálných utopií. Je to řada konkrétních nebo různých návrhů, možností, jak posílit společenskou moc. Myslím si, že zůstaneme zde, aby byl čas na diskusi.

Dámy a pánové, děkuji za výklad pana profesora. Zatím jsme v čase 10.45 h, udělejme si přestávku.

Diskuse

Jiří Hron:

Jaké místo ve Vašem konceptu lze připisovat politickým stranám? Zdá se, že politické strany jsou tím instrumentem, kdy demokracie nachází svůj výraz v jisté moci nad společností, ale také můžeme říci, zdá se mi, že politické strany působí v opačném smyslu, že naopak posilují nadvládu státu nad společností. Pokud tuto dichotomii můžeme uznat, jak lze politické strany klasifikovat z tohoto hlediska? Kdy politická strana prospívá demokracii, společnosti, kdy ne?

Odpověď prof. Wrighta:

Jako mnoho jiných věcí jsou politické strany dle mého názoru protirečivé. Ony reflektují rozpor, protiklad, který je vlastní samé myšlence politické moci. Takže dovoluji, abych zopakoval, co chápu, co je společenská moc:

Společenská moc spočívá ve schopnosti lidí uzavírat dobrovolná sdružení za účelem spolupráce. V této schopnosti vytvářet kooperativní sdružení za účelem spolupráce jsou skryty dva aspekty: Jedním aspektem je mobilizování lidí, aby spolupracovali na společném cíli, a druhý aspekt má povahu vylučovací, protože definuje lidi, kteří nejsou součástí sdružení. Každé sdružení má tento duální charakter. Politické strany jsou také sdružení. Jakmile politická strana přijde ke státní moci, spojí se s ní, ten vylučovací aspekt může velice snadno začít dominovat, převládat. Proto si myslím, že klíčovým aspektem je míra vnitřní demokracie uvnitř politických stran. To, do jaké míry jsou strany fakticky podřízeny své vlastní sociální základně. Místo toho, že se stanou stroji pro kontrolu této sociální základny. Toto napětí prochází prakticky všemi mými analýzami společnosti. Je to jako ve filmu Hvězdné války, má to i temnou stránku.

Děkuji, prosím, další dotaz.

Milan Štembera:

Považujete Labour Party Tony Blaira za sociálně demokratickou stranu?

Odpověď prof. Werighta:

Britská Labour Party se připodobnila Demokratické straně v USA. Má sociálně demokratické křídlo, ale není to sociálně demokratická strana. Provádí velmi protiřečivé politiky ve své domácí agendě. Např. za Tonyho Blaira v podstatě vzrostly výdaje na školství a na zdravotnictví. A od konce 70. let poprvé došlo ke zmenšení sociálních nerovností ve Spojeném království. Příjmy ve spodní části společnosti vzrůstaly rychleji, než příjmy v horní části společnosti. Toto je vyjádřením určité sociálně demokratické dimenze Labour Party. Na druhou stranu Blair podporuje privatizaci, posiluje trh, posiluje moc kapitálu. A jde proti sociálně demokratickým ideálům, nemluvě o zahraniční politice.

Pokud jde o Váš komentář ke globalizaci: Jeden pohled na globalizaci říká, že globalizace ztěžuje demokracii. Já se na tento názor dívám skepticky. Já si myslím, že dynamika globalizace má v sobě tolik vnitřních rozporů, takže otevírá pro možnosti demokracie nové prostory a současně některé staré prostory zavírá. Právě v této době intenzivní globalizace se objevily jevy nového typu demokracie. Jeden případ, o kterém se stručně zmiňuji ve svém dokumentu – participativní rozpočtování v Brazílii v Porto Allegre. Městský rozpočet se tam stal přímým nástrojem demokratické participace, což je mnohem hlubší způsob zmocnění společnosti, než dosud máme. A k tomu došlo v období, kdy se Brazílie stala globálnější, než dříve.

Pan Dušátko:

Mám v hlavě výrok, který řekl Michail Gorbačov: „spojme přednosti kapitalismu a socialismu do jednoho společenského řádu.“ Jinými slovy odstraňme diktaturu proletariátu na jedné straně a na druhé straně diktaturu kapitálu. Máme reálnou cestu, jak se k tomu dostat v současných podmínkách?

Odpověď prof. Wrighta:

Nejdříve ke Gorbačovovu výroku: on měl dvojstranný, binární pohled na možnosti společnosti. Tomu, čemu on říkal socialismus, říkám já etatismus. Tady do té „periodické tabulky prvků“ přidám třetí prvek. Při ní se socialistická společnost představuje jako určitá kombinace prvků, forem. Periodickou tabulku mít jen ze tří prvků je hrozně málo, možná, že je to více alchymie, než chemie. Zdůrazňuji význam zmocnění společnosti, ne státu. Můj názor není zaměřen proti státu, protože podle mého názoru stát hraje klíčovou úlohu ve stanovení pravidel, podle nichž se může vyvíjet taková kombinace prvků. Co je pro mě otázkou, to je možnost zvýšit váhu sociálního v současné konfiguraci. Jaké jsou k tomu možnosti? Když se podíváme po světě, tak nalezneme mnoho případů, kde k takovému zmocňování dochází. Já už jsem mluvil o jednom případě participace v Porto Allegre. Další příklad: malý zemědělec koupil nějaký podíl na farmě. Tím pádem farmář dostal provozní kapitál. Každý týden pak dostává krabici toho, co se urodilo. Když je dobrý rok, získá se více, než zvládnete spotřebovat, proto to rozdáte přátelům. Je to akce, podnik nevelkého

rozsahu. Vytváří to spolupráci mezi lidmi z vesnice a měst. Současně se s tím vytvářejí sociální sítě. To je také jeden z aspektů zmocnění společnosti. Také to přispívá k rozvoji globálního „férového obchodu“ (Fair trade). Protože to mění způsob, jak lidé vnímají přímé výrobce potravin. Nemám žádné iluze, že takto po kousku (podporou zemědělství) lze zničit kapitalismus. Zemědělství provozované velkými podniky je mnohem silnější. Na druhé straně se domnívám, jak v obcích podporované zemědělství může sehrát významnou úlohu v širším politickém procesu. Protože tyto malé experimenty, pokusy neustále zkoumají, jak daleko se dá zajít v realizaci možností, kde jsou hranice možností. Dostanou se na hranici a pak vyvstane historická otázka, že je třeba změnit pravidla, která definují limity. To je součástí „socialistického kompasu“: jdeme tak dlouho, dokud nenarazíme na překážku, kterou je nutno překonat. Tím pádem je pak formulován problém, jaké institucionální změny je třeba.

Děkuji.

Docent Machonin:

Mohu panu profesorovi sdělit, že jeho práce, zejména jeho práce Classis, jsou odborné veřejnosti známy od počátku 90. let. Jsme proto rádi, že máme možnost vyslechnout i informace o jeho nových pracích, které představují pohled na svět po zhroucení evropského státního socialismu. My se potýkáme v současné době s velmi složitou situací hybridní postsociální struktury socialismu.... Tendence k novému egalitarismu (rovnostářství) je známa. U nás v souvislosti se státním socialismem má pojem rovnostářství negativní nádech. Stále se potýkáme i s jeho důsledky v současné společnosti, kromě nízkých odměn pro pracovníky závislé na státním rozpočtu. Takže nás zajímá názor prof. Wrighta na tuto otázku.

Ještě otázka: Jak za státního socialismu i v současnosti se setkáváme s velkými skupinami obyvatelstva ve středních a vyšších vrstvách, kde existuje protiklad mezi jejich bohatstvím a mocí, chudobou a bezmocí na jedné straně a jejich kvalifikací, pracovní zkušeností a úlohou, kterou hrají v moderní společnosti. Byl bych rád, kdyby nám na to odpověděl.

Odpověď prof. Wrighta:

Druhá otázka je otázkou sociologickou. Nevím nic o situaci českých nedostatečně placených intelektuálů či o příliš dobře placených byrokratech. Ale myslím si, že něco podobného existuje i v USA. I když já osobně jsem příliš dobře placený intelektuál. **Neexistuje teorie spravedlnosti, kterou bych znal, která by mohla ospravedlnit moji životní úroveň v podmínkách světa, jaký existuje dnes.** Těším se obrovským privilegiím. Mám velmi význačné kolegy, kteří jsou placeni hůře, než jiní kolegové. Protože ve Spojených státech jsou platy profesorů určovány tržně. Abyste dostal vysoký plat, tak Vám práci musí nabídnout lepší univerzita. Mladý profesor, který dostane nabídku z Harvardu s dvojnásobným platem, než měl dosud, a wisconsinská univerzita mu zvedne plat nad úroveň starších profesorů. Ale hrají svou úlohu funkční očekávání a také kulturní standardy.

A teď k té obecné otázce **rovnostářství – egalitarismu**. Egalitarismus má obecně špatnou pověst. V ČR a dalších zemích, které žily v ekonomikách sovětského typu, není egalitarismus špatné slovo pro všechny. Ale zvláště špatné je pro ty lidi, kteří sami sebe porovnávají, kteří se za tržní formy měli podstatně lépe, než ve státním systému. Pro mě je to princip společenské nebo sociální spravedlnosti. A říká následující: **Ve spravedlivé společnosti všichni lidé budou mít zhruba stejný přístup k sociálním a materiálním prostředkům, které umožní bohatý život.** To neznamena, že všichni budou mít tutéž životní úroveň. Ani to není formulka, která by říkala: v žádném případě nesmějí být žádné nerovnosti. **Nerovnosti, které znemožňují přístup k prostředkům, umožňujícím onen kvetoucí život, jsou neoprávněné nerovnosti.** Pojem a koncepce egalitarismu má mnoho složitostí, o kterých zde rád podiskutuji. Ale **není to egalitarismus, který by šel proti myšlence individuálního rozkvětu.** Samozřejmě jej nelze spojovat s představou o autoritativním byrokratickém státě. **Je to demokratický socialismus, ne autoritativní etatismus.**

Ing. Miloš Pick:

Globalizace vytváří dvě protichůdné tendence: na jedné straně znalostní revoluce umožní neomezené možnosti a na druhé straně světový trh ovládl několik stovek multinacionálních společností. Důsledkem je extrémní polarizace bída a bohatství ne mezi zeměmi, ale i mezi společenskými skupinami. Jak to překonat? Vidím tady zvýšenou úlohu trhu, státu i společenské moci. Zejména ve třech směrech:

- Regulace trhu zejm. multinacionálních společností a kapitálových toků.
- Sociální sféra v širokém slova smyslu, do které zařadím i vzdělávání a vědu, která by se měla rozšiřovat na solidárním principu.
- Vztah kapitálu a práce na vlastnictví a rozhodování. Současný stav charakteristický pro kapitalismus je charakteristický pro industriální a postindustriální vývoj, kdy k výrobnímu procesu je potřeba 10krát tolik kapitálu, než je roční mzda. Z toho vyplývá vztah kapitálu a práce. Domnívám se, že znalostní revoluce v dlouhodobé perspektivě otevírá úplně jiný vztah.

Odpověď prof. Wrighta:

Se vším, co jste zde říkal, naprosto souhlasím. Zvláště, co stojí za úvahu, jsou důsledky nových technologií pro důsledky organizování. Protože v jistém smyslu hranice, bariéry, které znemožňují vstup do ekonomiky, se snižují a ne zvyšují. Zorganizovat mnohé formy ekonomických činností se dnes stává v mnohých oblastech snazší.

Ale i v některých tradičnějších oblastech nové informační technologie mohou usnadňovat nové formy organizace. Globální organizování vztahů mezi přímými malými výrobci kávy ve střední Americe a spotřebiteli v Severní Americe umožnil internet. Usadnil roli zprostředkovatelům, kteří představují společenskou moc, jako je např. nevládní organizace. Tato organizace přímo spojuje výrobce kávy se spotřebiteli bez kapitalistických zprostředkujících článků. Takže na jedné straně je pravda, že jsou zde obrovské nadnárodní společnosti, na druhé straně existuje tento sociální mechanismus pro distribuci kávy, který narůstá a nemá povahu velkého podniku. K tomu by nedošlo, kdyby nebylo informačních technologií. Co se stane, když to opravdu ohrozí zisky nadnárodních společností v obchodním vztahu? To jsou politické otázky, které jsou nejisté, není v nich jasno. Závísí to na schopnosti, na možnosti politické akce, která by v rozvinutém i rozvojovém světě ochránila tuto iniciativu.

Jedna poznámka k Vašemu prvnímu bodu: Souhlasím s tím, že by bylo dobré takovou regulaci, takové kontroly mít. Ale nejsem tak přesvědčen, že je katastrofou, když to nebudeme mít. **Síla, moc globálního kapitalismu se přehání.** Snižovat možnosti lokálních, drobných akcí, které se staví proti této moci. Takže i když si myslím, že zvýšení regulace a kontroly nad kapitálem by bylo žádoucí, nemyslím, že bychom měli považovat za nutnou první podmínku, která by předcházela všem ostatním akcím.

Děkuji.

Ing. Vacek, předseda Klubu psychologů a sociologů:

Vy jste, pane profesore, řekl, že úkolem socialismu je vytvořit dobrý „kompas“ a nevytvářet modely. Jde mi o ten model socialismu. Rozlišujete mezi modelem socialismu a mezi vizí, představou socialismu?

Druhá otázka: jestliže mám někoho získat pro určitou myšlenku, musím ji lidem představit, tedy konkrétně představit socialismus. Mám-li myšlenku představit, musím tu myšlenku také vytvořit. Jste stejného názoru?

Odpověď prof. Wrighta:

Samozřejmě, že vize jsou potřeba. Ale především potřebujete hodnoty, které jsou, myslím, v jádru hodnotami morálními. Potřebujete vizi světa, kde budou tyto morální hodnoty uskutečňovány v

každodenní politické praxi. Ale když říkám, že nejde o model, mám na mysli něco konkrétnějšího. Já např. nevím, jak přesně popsat roli trhu za socialismu. Jak z historických zkušeností, tak z teoretických argumentů mám přesvědčení, že **socialismus potřebuje trhy**. Ze stejného důvodu také pramení mé přesvědčení, že trhy jsou současně hrozbou zmocnění společenské moci. Protože trhy jsou zdrojem pro vytváření nerovnosti. Stejně tak, jako jsou stroje na koordinaci lidských myšlenek. A protože věřím oběma věcem, nevidím žádné jednoduché řešení tohoto problému: jak vzájemně spojit zmocnění společnosti a tržní směnu. Tady mám na mysli model.

Pan Fleming, energetik:

Vycházím z tištěného překladu stati, který jsme dostali od Masarykovy dělnické akademie k dispozici. Omlouvám se, pokud jsem něčemu ne úplně rozuměl. V závěru stati se hovoří o nesnázích současného kapitalismu, které vycházejí z toho, že narůstají neproduktivní náklady. Kapitalismus má snahu snižovat i neproduktivní náklady, které směřují do sociální oblasti. Je ovšem třeba hledat jinou cestu zvyšováním produktivity cestu. Ve stati se formuluje „žádoucí role státu, který by měl přispívat hledání cest.“ Jak se díváte na budoucí eventuální roli státních podniků?

Odpověď prof. Wrighta:

Stát je často pokládán za neefektivní ze své vlastní povahy. A v protikladu se nerozlišuje neefektivnost určité institucionální formy. Já sám si nemyslím, že máme na Vaši otázku odpověď. Jaké druhy produktivních činností by bylo nejlépe zajišťovat státem a které činnosti by bylo lepší, aby je zajišťovaly soukromé kapitalistické firmy nebo společenské, nevím. Protože empirické důkazy přicházejí jen z velmi úzkého rozsahu činností. Vězměme příklad, kde je více proměnných - zajišťování zdravotní péče: může to být zajištěno kapitalistickými firmami, jak je to ve USA. Jsou v USA docela normální nemocnice, které vytvářejí zisk. Máme i nemocnice v USA, které fungují na ziskovém principu. Tak to je jeden způsob, jak zajišťovat zdravotnickou službu. Druhou možností je znárodnit všechno. Třetí možností je, že stát poskytuje veškeré finance. Nemocnice jsou organizovány a vedeny sociálními jednotkami, které mají družstevní povahu.

Erik Olin Wright , profesor na Wisconsinsej univerzite v Spojených štátoch, je jedným z najvýznamnejších svetových sociológov. Zaoberá sa najmä otázkami tried, triednej štruktúry a nerovnosti v súčasných vyspelých kapitalistických spoločnostiach. Ďalšie články profesora Wrighta sú umiestnené na stránkach [Socialistického kruhu](#).

Vaše komentáre:

Jozef (27.05.2005 20:13:55)

Vyborne a este raz vyborne

[Reagovať](#)

zvedavy (31.05.2005 06:46:43)

Pripajam sa k Jozefovi - vyborne!

Peter (14.09.2005 22:37:11)

Klobúk skladím v úcte dolu z hlavy. Ak som tvrdil po roku 1990, že obnova myšlienok o socializme príde tentoraz zo Západu, sám som prekvapený jasnosťou formulácií a presnosťou odpovedí, s ktorými sa viem stotožniť.

Práve v postsocialistických krajinách a i teda na Slovensku sa ukazuje, aký je reálny, teda tu vytvorený kapitalizmus vlastne spoločensky bezmocný a koľko potrebuje pre svoju dominanciu manipulácie a donucovania.

Skutočne súhlasím, že moc globalizácie a globálneho kapitalizmu sa preháňa. Je to skôr vyčíňanie živlov ako zámer a už sa to dávno vymklo z rúk tým, čo si od toho niečo sľubovali.

Práve v súčasnosti je pojem socializmu ako výrazu snadvlády spoločenskej moci nad ekonomikou príťažlivý - pretože nové generácie vidia zúfalstvo bezmocných mocných - nielen verejných šinitel'ov, ale aj bežných občanov a narastá z podvedomia sa derúci pocit, že "toto nechceme", lenže nielen jednotlivec, ale ani inštitúcie nemajú nadvládu nad ekonomikou, ktorá sa rúti smerom od verejných cieľov a od spoločenských princípov spolužitia.

Marx a sovětský komunismus

Milan Valach

[Strana demokratickeho socialismu, 5. decembra 2005](#)

vydané 20. 12. 2005 • prečítané 3494x
[formát na tlač](#)

Táto esej je kapitolou z knihy Milana Valacha [Marxova filozofie dejin](#). Autor v knihe podáva výklad teoretických koreňov Marxovej filozofie a zarad'uje ju do dobového sociálneho kontextu, ktorý je zároveň predstavovaný jako hlavný motív Marxovho myslenia. Záver textu je venovaný stále aktuálnemu významu Marxovej filozofie. V kapitole, ktorú dnes zverejňujeme, sa autor zaoberá vzťahom Marxovho myslenia k boľševickej revolúcii v Rusku. Všetkým, ktorí majú na Marxa utvorený názor bez toho, aby ho niekedy čítali, vrelo túto publikáciu [odporúčame](#) ako užitočný úvod.

Každá interpretace Marxovy filozofie je poznamenaná reflexí naší totalitní zkušenosti a vytváří základní interpretační východisko, které může velmi podstatně ovlivnit naše vnímání Marxe samotného. Je všeobecně známo ^[18], že se Lenin vydával za Marxova pokračovatele a ve své knize

Stát a revoluce se snaží dovolávat jeho práce o zkušenostech Pařížské komuny. Marx zde píše o stručném nástinu národní organizace, který Komuna vypracovala. Stará centralizovaná vláda měla ustoupit samosprávě výrobců. Komuna se měla stát politickou formou i té nejmenší vesnice. Tyto vesnické komuny měly posílat své delegáty do okresních shromáždění. Delegáti měli být kdykoliv *odvolatelní* (zdůraznil M.V.) a měla je zavazovat přesná instrukce jejich voličů. Ústřední vládě by tak zbyly nemnohé funkce, i když důležité. „Místo aby všeobecné volby jednou za tři nebo šest let rozhodovaly o tom, který člen vládnoucí třídy má lid v parlamentě zastupovat a potlačovat, mělo všeobecné volební právo sloužit lidu organizovanému v komuny tak, jako individuální volba slouží kterémukoli zaměstnavateli při výběru dělníků a vedoucích pro jeho podnik. Vždyť je dobře známo, že společnosti právě tak dobře jako jednotlivci dovedou ve svém praktickém podnikání svůj omyl brzy napravit. Na druhé straně nemohlo být duchu Komuny nic cizejší než nahrazení všeobecného volebního práva hierarchickou investiturou“ (Sp. Sv. 17, str. 374-375). Jednalo se tedy o radikálně demokratickou organizační formu (Ballestrem, str. 151). Podle některých současných interpretů představuje Marxova ideální společnost „nejextrémnější verzi čisté a prosté libertariánské společnosti“ (Sartori, str. 450). Záměrně zde citujeme z Marxe tatáž místa jako Lenin ve *Státu a revoluci*; aby bylo zřejmé, že idea centralizované společnosti, totalitní diktatury, není Marxova, ale Leninova. Rozdíl je tak velký, že se stává zřejmé, že Lenin je buď zcela zaslepen svými vlastními představami, anebo otevřeně lže. Ještě později, v roce 1920, hovoří o úloze komunistické strany jako o „diktatuře organizované uvědomělé menšiny“ (Lenin, Sp. Sv. 31, str. 231) a o „přísně centralizované společnosti, společnosti centralizované jako pošta“ (Lenin, *Stát a revoluce*, str. 78).

V této otázce se Lenin liší od Marxe nejméně ve třech bodech:

1. V Marxově díle není nic o straně coby předvoji revoluce.
2. Není tam také nic o straně jako zdroji, či dokonce tvořitelce třídního uvědomění proletariátu.
3. Marx nikde nemluví o monolitické straně s tím, že by ostatní strany byly zakázány, nebo dokonce likvidovány (Svensson, str. 95).

Mohli jsme již vidět, že tyto Marxovy názory byly dány jeho materialismem, v němž určující roli hrál skutečný, každodenní život lidí. Jejich vědění o tom, jak žijí, je pak jejich sebe-vědomím, vědění o sobě jako o určitým způsobem žijící a jednající bytosti. Vědění o sobě jako sebe-vědomí je takto primárně určováno způsobem života, i když následně má samo na tento život vliv. Určující jsou především materiální poměry (sem patří i technologie, jež je k dispozici) rozhodující o charakteru lidské práce i o charakteru vztahů mezi lidmi při této práci, a v důsledku toho i o celkovém způsobu lidského života. Ke změnám každodenního života, k vývoji lidské společnosti dochází díky rozporům, jež jsou obsaženy především opět v těchto materiálních poměrech. Proto podle Marxe dělnická třída nepotřebuje uskutečňovat ideály, ale jen uvolnit prvky nové společnosti, které se již vyvinuly v lůně hroučící se staré společnosti (Sp. Sv. 17, str. 378). Jinak řečeno, dělnická třída si uvědomí – pozná své vlastní zájmy a toto poznání-vědomí se stává vědění o tom, co je třeba a co je již *možné* učinit (podrobněji viz výše), aby bylo odstraněno utrpení, jemuž jsou dělníci vystaveni.

Marxův komunismus, v tomto textu jen hrubě načrtnutý, není cílem lidstva, ale jen prostředkem k osvobození člověka a zlidštění poměrů ve společnosti (viz Marx: Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1844, str. 104). Není tedy žádnou nejvyšší ideou, nejvyšším dobrem proletariátu, jež mu přinášejí jeho zachránci shůry, ale je metodou a cestou vlastního sebe-osvobodování. Prvním krokem na této cestě je vydobytí demokracie (Marx, Engels: Manifest komunistické strany, str. 51). Již uvedené řádky stačí k tomu, abychom si uvědomili, že podle Marxe by byl Lenin idealista, který považuje za určující ideje a jejich nositele (stranu, ideology), a nikoliv materiální poměry a z nich rostoucí zájmy jako Marx.

Mohli bychom vznést námitku, že v tom podstatném, v otázkách vlastnictví, se Lenin a bolševici vůbec přece jen Marxovými názory řídili. Výše jsme načrtli Marxovu teorii *vykořisťování*, z níž vyplývá, že čím více dělníků kapitalista zaměstnává, tím větší část nezaplaceného bohatství získává. Jeho majetek je tedy z rozhodující části nezaplaceným plodem práce jeho zaměstnanců a z hlediska

spravedlnosti by měl náležet jim. Z tohoto lze ovšem odvodit jen požadavek na převedení tohoto bohatství do rukou právoplatných vlastníků, to jest jeho tvůrců, kterými jsou dělníci a zaměstnanci daného podniku, a nikoliv do rukou mocenské elity, jak to učinili bolševici.

Podle historika Pipesa dokonce „Lenin uspěl právě proto, že se neohlížel na marxistické skrupule“ (Pipes, str. 371), jako byl například klíčový princip marxismu o rozhodující úloze proletariátu, který nemohl být uplatněný v tak průmyslově nerozvinuté zemi, jakou bylo carské Rusko. „Vzhledem k těmto skutečnostem musí být ideologie považována za vedlejší faktor (...) nikoliv za souhrn principů, které určují chování (...)“ (tamtéž).

Co však vede Lenina k tomu, aby se hlásil právě k této filozofii?

Marxismus oslovoval především revolučně naladěnou inteligenci a dělníky. Motiv soucitu s trpícími, o němž jsme se již zmínili, mohl v marxismu nalézt své radikální vyjádření, a také je zde nacházel, protože právě on nabízel nejúplnější a nejradikálnější projekt osvobození nejen dělnické třídy, ale všech lidí vůbec. Na druhé straně oslovit tyto revoluční skupiny bylo proto možné právě jeho prostřednictvím.

Lenin netoužil po osobní slávě, všechny projevy zbožňování mu byly protivné. Zřejmě se však považoval za spasitele trpících, proroka nového světa a dějinami vyvoleného osvoboditele proletariátu (Liberda, str. 72, obdobně i Hitler se považoval za vyvoleného prozřetelností). Podle dobových svědectví byl člověkem laskavým ke svým podřízeným, s dobrým vztahem k dětem. Avšak k těm, kteří s ním nesouhlasili, nebo dokonce byli jeho odpůrci, byl nemilosrdný. Souhrnně řečeno: měl způsob laskavého, ale přísného otrokáře (tamtéž, str. 77-78).

Marxův radikálně demokratický projekt byl přečten očima lidí, vyrostlých v podmínkách carské despotie, v níž byl „samoděržavnyj“ car hlavou státu i církve. Sebeosvobození bylo proto čteno jako vedení osvícenými, morálními spasiteli. Podobné důvody a motivy vedly i u nás ke stejnému čtení.

Doložme toto tvrzení ^[19] několika poznámkami o struktuře komunistické ideologie. Ta má nejméně dvě roviny. V té první a široce propagované se hlásí k:

- pozitivním hodnotám neseným projektem šťastného života v budoucnosti
- víře v budoucnost
- odstranění utrpení, ať již způsobeného bídou nebo útlakem
- odmítnutí války – mír je důležitou hodnotou; pokud je nutný boj, pak jen proti těm, kteří z důvodů svých sobeckých zájmů brání vzniku tohoto nového světa
- svobodě
- rovnosti
- solidaritě, nejen vnitroskupinové, ale se všemi utiskovanými, vykořisťovanými a trpícími lidmi na celém světě – těch je absolutní většina
- přátelským vztahům mezi lidmi a humanistickým morálním hodnotám vůbec, které jsou důležitější než peníze a moc
- tvůrčí práci, jež je smyslem života a podstatnou morální hodnotou
- lidskému společenství, jehož řízení je věcí všech.

Avšak všech těchto velmi dlouhodobých a pozitivních cílů lidstva, naplnění těchto radikálně humanistických a demokratických ideálů je možné dosáhnout, jak ví každý pozorný čtenář Fideliovy knihy *Řeč komunistické moci*; jen když vedoucí silou ve společnosti bude komunistická strana.

To proto, že jen ona, přesněji její nejvyšší představitelé, díky svému mimořádnému vědění, které nemá nikdo jiný ve společnosti, zná cestu vedoucí k vybudování socialismu. Z toho ovšem také vyplývá, že je jen jedna pravda, a to ta, kterou stanovuje autorita komunistické strany.

Socialismus je dobrem, což se zdá být nepochybné na základě první výše uvedené roviny ideologie. Tudíž, kdo je proti socialismu, je pro zlo. Avšak cestu k tomuto dobru zná jen skupina vyvolených,

jak velmi pěkně ukazuje Petr Fidelius ve výše zmíněné publikaci. Rozpory uvnitř komunistické strany [20] a nutnost zachovat jednotu ideologického zdůvodnění její moci, tj. onu znalost pravdy dějin a nejvyššího dobra, vedou k tomu, že procesem jaderné redukce, tj. redukce na samotné jádro komunistické strany, se tímto jádrem, a tím i komunistickou stranou samotnou, musí stát jen jeden z nich, a to generální tajemník. Z toho pak již snadno odvodíme, že kdo je proti generálnímu tajemníkovi, je proti nositeli dobra, a tudíž je sám nositelem zla hodným opovržení, nenávisti a popravu (tuto logiku nezakrytě hlásal Platón).

Srovnáním komunistické ideologie s ideologií nacistickou, což se dnes rovněž hojně dělá, uvidíme několik podstatných rozdílů. Nacistická ideologie hlásala zhruba toto

- šťastná budoucnost čeká jen vyvolenou rasu[21];
- ta ji dosáhne válkou, která má sama o sobě kladnou morální hodnotu;
- méněcenné rasy budou buď vyhlazeny – Židé a Romové, nebo částečně vyhlazeny, zbytek zotročen - Slované;
- panská rasa takto nastolí svou absolutní moc nad nimi;
- rozhodování je věcí vyvoleného vůdce, který rozhoduje autoritativně;
- ctností árijce je poslušnost a věrnost vůdci.

Obě ideologie se tedy shodují v tom, že cesta ke šťastné budoucnosti je možná jen tehdy, když obyčejné – nekompetentní lidi povede vůdce, tj. *odborník na to, co je pro ně dobré*. Z tohoto hlediska leží tedy kořeny totalit v autoritářství (srovnej Fromm, E.: *Strach ze svobody*). Tento stereotyp přechází ze středověku – poslušnost světské a duchovní vrchnosti s povinnou *vírou v jedinou pravdu* – až do dnešní doby, a to s katastrofálními následky – totality, masové vyhlazování ideově a rasově nevhodných, morální rozpad společnosti atd.

Je paradoxní a varující, že s pádem „reálného socialismu“ se opět oslavují vlastní kořeny totalitního smýšlení a chování: úcta k autoritě, společenská nerovnost mezi lidmi a poslušnost, oddanost hlasatelům jediných a nejvyšších pravd. Vlastně se zde ukazuje obrovská setrvačnost dějin a snad i potvrzuje pravda Marxovy teorie: skutečnou změnu není možné nadekretovat shora, k té musí společnost sama dospět, svobodu nelze vyvážet na tancích a vnučovat druhým (ono pak již nejde o svobodu), tu si musíme vybojovat sami.

Již toto hrubé srovnání obou totalitních ideologií ukazuje nejen jejich shody, ale i rozdíly. Kdo se hlásil ke komunismu, mohl se k němu hlásit s přesvědčením, že bojuje za humanistické morální hodnoty a svobodu pro všechny lidi. Morální hodnocení takto upřímně věřících komunistů musí být proto jiné než morální hodnocení upřímně věřících nacistů.

Avšak druhá rovina komunistické ideologie hlásající kult osvícených vůdců a bezvýhradnou poslušnost vůči nim, případně vůči jimi reprezentované, spíše v nich zosobněné straně, tedy rovina i v evropském myšlení tradiční, ukazuje na jejich vnitřní nedospělost, na jejich potřebu silné autority, která je bude ochraňovat a která je povede. Praxe totality pak ukázala, že morální ideály se stávají nedůležitými a charakter moci ve straně naopak podstatným a pro praxi určujícím. To by mohlo sloužit jako důrazné varování dějin pro všechny, kteří se nechávají oslnit ideály natolik, že zapominají na kritickou důležitost jejich apriorní nedůvěry vůči každé moci. I vůči moci jejich církve, vlastní skupiny a strany.

Komunistická strana měla být proto za všechny své zločiny zakázána již v roce 1990. Tato organizace má na svědomí mnoho životů, rozsáhlou morální devastaci českého národa a šířila zločineckou ideologii založenou na kultu osobnosti a právu jedné strany vládnout všem občanům bez ohledu na jejich vlastní přání a názory. Za tímto svým hanebným účelem zneužila tisícileté lidské sny o spravedlivé společnosti bez bídy a útlaku, o životě ve svobodě a vzájemné pomoci, když slíbila uskutečnění tohoto ideálu pod podmínkou, že se jí každý bezvýhradně podřídí. Avšak místo uskutečnění tohoto demokratického a humanitního, ve skutečnosti tedy levicového ideálu nastolila hierarchickou vládu nomenklaturních kádřů, kteří sami sebe označili za lidi jiné, všem ostatním nadřazené kategorie. Komunistickou stranu je proto nutné považovat ve skutečnosti za

stranu pravicovou. Ve své podstatě byla definována již Marxem a Engelsem v Komunistickém manifestu jako pravicově socialistická. Což je mimochodem i geniální předpověď fašismu. Fašisté (nezaměňovat s nacisty) a komunisté mají tedy hodně společného, i když ne vše. Jedná se spíše o průnik ne zcela totožných množin. Bylo tedy více než dost důvodů zakázat KSČ. Avšak nestalo se tak!

Ta stejná věc je již něčím jiným, změnil-li se kontext. Požadovat dnes zákaz KSČ-M či její ideologie není proto opožděným bojem za demokracii, ale snahou o potlačení svobody slova, tedy něčím antidemokratickým. Třídní boj, který tak vadí některým jedincům, že podávají trestní oznámení na každého, kdo se o něm zmíní, popisovalo mnoho filozofů před Marxem, mimochodem i mnoha pravicovými aktivisty oblíbený Platón. Budeme tedy zakazovat filozofy a zamlčovat existenci třídního boje v dějinách, abychom se nedostali před soud? Je toto cesta k demokratičtější společnosti, nebo spíše k pravicové diktatuře? Odpověď je jasná.

Tito zuřiví antikomunisté nejsou schopni nabídnout veřejnosti žádná pozitivní řešení dnešních problémů. Nemají žádnou demokratičtější alternativu k dnešní selhávající zastupitelské demokracii ani ke kapitalistickému systému se všemi jeho absurditami, jakými je např. pálení obilí v hladovějícím světě (skutečně zvažovaná možnost v ČR v roce 2005) a enormní vojenské výdaje (tamtéž). Nabízejí jen „morální kredit“ svých „bezáhonných“ osobností stvrzovaný nekompromisním bojem proti stínům včerejška. Nabízejí tedy nenávist a kult osobnosti, při zachování stávajícího systému, spíše však při zdůraznění jeho nedemokratických prvků.

Avšak vše má ještě hlubší motivy, než jaké představuje snaha několika pokrytců o zviditelnění prostřednictvím boje proti dnes slabému komunistickému nepříteli. Tyto hlubší příčiny lze nalézt při pozornějším zkoumání vývoje za posledních 15 let. Tehdy, v roce 1989, jsme si mysleli, že jsme konečně získali svobodu. Jenže tomu tak není. Proč?

Již krátce po revoluci se začal zdůrazňovat význam mocenských elit oproti revoltujícím zástupcům na ulicích a náměstích. Význam tohoto gesta i následných, shora diktovaných rozhodnutí, byl: Dáme vám svobodu, ale zase ne tolik, abyste nám mluvili do vládnutí a rozdělování majetku. Pro dosažení tohoto cíle bylo ale nutno překonat rezidua výše zmíněného levicového ideálu, což se dařilo mimo jiné díky tomu, že se oficiální komunistická ideologie interpretovala ve sdělovacích prostředcích jako pravdivý obraz totalitního režimu. Lid chce být klamán, praví klasik, a tak také klamán je. Stále znovu a znovu. Aby všechny operace ustavení nových mocenských a vlastnických elit proběhly úspěšně, bylo nutné udržet veřejnost v apatickém klidu a nejitřit revoluční nálady radikálním opatřením, jakým by jistě byl zákaz KSČ. Jakmile se pánové a dámy dostali k moci, již jim revoluční nálady veřejnosti překážely a představovaly pro ně hrozbu. Zachování KSČ mělo pro ně mimo to neodolatelný půvab. Existence KSČ, později tedy KSČ-M dokázala účinně blokovat vznik autentické levice a dávala těmto staronovým elitářům do rukou účinný prostředek k diskreditaci levicových ideálů.

Zákaz KSČ by jistě vyvolal i vášnivé diskuse o jeho spravedlnosti či nespravedlnosti, které by vedly či mohly vést nebezpečně blízko k analýze podstaty komunistické moci a komunismu samotného. Nový režim, v němž nyní žijeme, a jeho strůjci se totiž zase až tak moc nechtěli rozejít s vládou nad občany, s vyšachováním lidu ze skutečného podílu na moci. Neboli i komunismus a kapitalismus jsou do jisté míry překrývající se množiny, kde vedle rozdílů jsou i shody.

Charakter vztahu zaměstnance a zaměstnavatele má podle R. Dahla stále feudální podobu. Na trhu se nesetkávají rovnoprávní partneři se stejnou vyjednávací silou, ale kapitálově silný zaměstnavatel stojí proti mase navzájem si konkurujících a kapitálově nevybavených, tedy hrozbě materiální nouze vystavených uchazečů o práci. Tento opět hierarchický model mezilidských vztahů však již nemá onu, alespoň zdánlivě, monolitní povahu komunistické vlády. Zaměstnavatelé, shodní ve své snaze zachovat tuto společenskou nerovnost, jsou rozdílní v celé řadě svých dalších cílů. Tato rozdílnost ve shodě si vyžaduje pluralitní politickou reprezentaci, jejímž prostřednictvím mohou kapitálově silné skupiny vyjednávat o věcech pro sebe důležitých z hlediska řízení státu. Avšak není v jejich zájmu připustit k tomuto vyjednávání občany samotné. Proto také měla demokracie při

svém vzniku formu demokracie jen pro bohaté, a to díky majetkovému censu, který vylučoval z práva volit nemajetné, tj. obrovskou většinu společnosti. Všeobecné volební právo bylo prosazeno přes jejich odpor a představuje určitou, ale ve skutečnosti, jak nyní dobře vidíme nejen u nás, ale i ve Velké Británii a jinde, jen malou systémovou výzvu. Dnes již jen pomáhá udržet iluzi demokracie. Tato iluze byla užitečná zvláště v době, kdy se zdálo, že ke kapitalismu existují alternativy, a kdy ještě nedošlo k tak rozsáhlému otevření trhů a zdrojů na východě, tj. v bývalém Sovětském svazu a Číně. Hrozba socialistické alternativy nutila k větší míře předstírání demokracie a rozdělování společenského bohatství, než je tomu dnes, kdy se zdá, že se všechny alternativy zdiskreditovaly, a kdy se otevřely nové možnosti pro maximalizaci zisku.

Soustředěný útok pravice je celosvětový a naše události jsou jen částí tohoto procesu umožněného i současnou ideovou bezradností levice. Avšak pravice není jednotná. Vedle volnotržní pravice, zdráhám se užít slova liberální, vystupuje do popředí i pravice konzervativní snící sen o obnovení starých, předmodernizačních poměrů s vládou rodové šlechty a požehnáním církve. Právě tato pravice má blízko k používání moralistických klišé a ke zneužívání vznešených slov k naprosto nevznešeným účelům. Proti pravici „volnotržní“ staví do popředí morální a rodinné hodnoty a nesmiřitelný boj proti KSČ. Tato pravice měla vždy blízko k různým autoritativním a často také přímo fašistickým režimům, což dokazují příklady předválečného Španělska, Portugalska, Itálie, Rakouska, Maďarska, Slovenska, v pozdější době pak Chile.

Ať již si to protagonisté různých protikomunistických kampaní uvědomují či ne, právě tímto směrem nás posunují.

Výše zmíněný charakter mezilidských vztahů v rámci kapitalistického podniku vytváří u zaměstnanců návyk podřizovat se nedemokratické autoritě a vyvolává u nich pocity odcizení. Konzumní společnost, vlastní produkt kapitalistického systému, je morálně vyprázdněná a není schopna nabídnout lidem pocit sounáležitosti, který vnitřně silně potřebují. Kombinace kapitalismem rozeného autoritářství s pocitem vnitřní prázdnoty vyvolává touhu po zaplnění tohoto vakua silnou a „laskavou“ autoritou, která poskytne pocit jistoty a dává možnost překonat osamělost v sounáležitosti s touto autoritou. Tuto roli dokáží dobře hrát vůdci různých sekt i etablovaných autoritářských církví.

Takto silnou a autoritářskou církev ale potřebují občas i kapitalisté sami, neboť jim vždy dodávala náboženské posvěcení a legitimizovala nerovnost mezi lidmi jako přirozenou, danou přímo bohem. Mnozí kritici katolické církve se soustřeďují na pedofilní skandály kněží, na její, v podstatě bezohledný postoj vůči antikoncepci, ale to vše jsou jen symptomy hlubší a podstatnější vady. Celibát byl zaveden nejen kvůli ochraně nedělitelnosti majetku církve, na nějž by si jinak dělali nárok dědicové ženatých kněží, ale především kvůli větší míře ovládnutí kněží, jejich většímu podrobení církevní hierarchii. Obdobně zákaz antikoncepce není výrazem starosti církevních hodnostářů o prospěch jejich oveček, ale mimo jiné i snahy o totalitní kontrolu i nejintimnějších částí lidského života. Že se církevní hodnostáři neobtěžují ptát se svých věřících na jejich názor nejen v této otázce, ale prakticky v žádné, že jim nedovolí, aby formulovali stanoviska své církve ve svobodné diskusi a zjišťovali je na základě hlasováním vyjádřeného většinového názoru, je známá skutečnost. My vás přivedeme do ráje, když se nám bezvýhradně podřídíte, slibuje svým věřícím církevní hierarchie. Je zřejmé, že katolická církev je především církví autoritářskou, které vychovává své věřící v duchu kultu osobnosti a poslušnosti vůči nadřazeným. Sama její podstata je protidemokratická. Především proto měla tolik společného s fašistickými a klerofašistickými režimy (z blízkého okolí připomeňme Rakousko a Slovensko). Barokně nechutné představení papežova pohřbu mělo posílit právě tyto charakteristické rysy katolické církve a vyvolat hysterii nekritizovatelnosti posvátné či co nejrychleji za svatou vyhlášené osoby. Nejedná se o nic jiného než o projev mocichtivosti Vatikánu, jak jej již před delším časem charakterizoval teolog H. Küng. Takovéto hierarchicky organizované církve, nejen tedy katolická, nejsou výzvou světské moci, a to především proto, že jí vždy byly a stále ještě jsou i ony samy. Že o tuto moc z větší části přišly, není výsledkem jejich vlastního osvícení, ale následkem porážky v boji o moc nad společností, s níž se dodnes nesmířily.

Vzhledem k dosud uvedenému dostáváme prostor přibližně čtyř protínajících se, ale ne totožných množin, a to množiny vyjadřující podstatu a ideologii komunistickou, množinu téhož fašistickou, pak rovněž kapitalistickou a konečně čtvrtou množinu autoritářských církví. Společným prostorem všech je autoritářství. Odsuzující občany do role ovládané, vykořisťované a bezmocné většiny. (Podobnou souvislost ukazuje Lipset v citované knize na str. 107-108. Zde jsou uváděny sice již starší, ale velmi zajímavé výzkumy poukazující na pozoruhodnou shodu regionů se silnou, až fundamentalistickou religiozitou a současně s velmi silnými komunistickými stranami. Obě skupiny, fundamentalisté a komunisté, pak usilovaly o hlasy stejných voličů.) Společným rysem komunistů a katolické církve je navíc kult osobnosti, bez něhož nejsou tyto struktury schopny vytvořit dostatečně silný emocionální náboj potřebný k ovládnutí citů a myslí svých poddaných. Můžeme proto říci, že komunistické strany představovaly v dějinách v podstatě hierarchickou církev, redukovanou na svůj pozemský základ. Proto také tolik podobnosti v míře a motivaci krutostí, jichž se tyto mocenské církevní a komunistické struktury a je tvořící a jim oddaní funkcionáři v dějinách dopouštěli.

Osvobození od totality proto předpokládá nikoliv osvobození se od toho či onoho jména a symbolu, ale především od myšlenkových a hodnotových stereotypů v našem vlastním myšlení a současně s tím i ode všech hierarchických mocenských struktur, které tyto stereotypy vytvářejí a stále reprodukuje.

Poznámky

[16] V Německé ideologii, z níž jsme již citovali, je ještě nazývají výrobními styky (str. 35).

[17] Proces zespolečnění výrobní činnosti má podle Marxe vést i k zespolečnění vlastnictví, ale co to má konkrétně znamenat, jakou praktickou formu má mít organizace a řízení výroby, to nikdy nenapsal a ani napsat nemohl. Logika jeho filozofie dějin byla totiž taková, že dějiny se neřídí myšlenkami, ani Marxovými, ale vývojem výrobních sil. Celá jeho práce byla založena na snaze odhalit zákonitosti tohoto vývoje. Avšak ani jejich znalost neumožňuje řídit tento vývoj. „I když se společnost dopídí přirozeného svého vývoje... nemůže ani přeskočit, ani oddektovat přirozené fáze vývoje. Ale může zkrátit a zmírnit porodní bolesti (Kapitál. Předmluva k prvnímu vydání, str. 19).“ To je vše.

Předvídat budoucí podobu socialismu, jeho konkrétní formu, by bylo možné jen tehdy, kdybychom již znali tyto zákonitosti a měli současně již dostatek faktů o zárocích budoucí formy společnosti. Tak tomu nebylo, a proto Marx napsal o konkrétní podobě budoucí socialistické společnosti jen obecné teze. Více odvodit z poznání rozporů a vývojových tendencí tehdejší společnosti nedokázal, více nebylo ve skutečnosti možné. A především toto jej odlišuje od různých utopistů vytvářejících modely ideální společnosti, která nastane ihned, jakmile se veřejnost seznámí s plody jejich génia.

[18] Následující odstavce jsou v některých částech převzaty z mé knihy „Svět na předělu“. ([zpět](#))

[19] Podrobněji jsem se tím zabýval ve své knize Svět na předělu (str. 67-168). ([zpět](#))

[20] Tyto rozpory ovšem vznikají nutně, neboť komunistické strany jsou založeny na idejích, na vírách a přesvědčeních, nikoliv ovšem na reprezentaci zájmu proletariátu. Je lidskou přirozeností, že tyto ideální představy si vytváří každý jednotlivec po svém, a tedy jinak. Jsou-li však tyto ideologové současně přesvědčeni, že se nejedná jen o jejich soukromou záležitost, ale o pravdu obecně významnou a závaznou, o pravdu univerzální, již se musí všichni ostatní řídit, vzniká mezi nimi navzájem nesmiřitelný boj. Jeho výsledkem je buď rozpad skupiny, což můžeme pozorovat u mnoha současných skupin s podobným charakterem a idejemi, nebo potlačení jakékoliv opozice a prosazení jediného oprávněného hlasatele, jemuž pak ostatní bez výhrad věří, a pokud ne, jsou nějakou formou odstraněni za vřelého souhlasu ostatních „věřících“ (toto postihuje mnoho současných revolučně levicových či ekologických skupin). ([zpět](#))

[21] Vyvolená rasa je jen zdánlivě jednoduchým konceptem, jehož obraz komplikuje již hlásaná absolutní nerovnost mezi prostými árijci na straně jedné a absolutní autoritou vůdce na straně druhé.

A ani Hitler ji nechápal takto jednoduše, neboť pro něj byli „vyvolení Němci“ jen materiálem, který se teprve musel v jeho ruce osvědčit jako nadlidé. Jako jednotlivci, jako lidé, neměli pro něj žádnou cenu. ([zpět](#))

Milan Valach, *Marxova filozofie dějin*, vydavatelství L. Marek, 86 stránek, doporučená cena 88 Kč. Knihu si možno objednat přímo u nakladatele zasláním mailu na adresu lubosmarek@hotmail.cz, alebo v internetovom kníhkupectve kosmas.cz.

Milan Valach vyučuje na pedagogickej fakulte Masarykovej univerzity v Brne a je hovorcom Hnutia za priamu demokraciu..

Vaše komentáre:

[Doboš](#) (21.12.2005 11:27:16)

Lenže je to trochu zložitejšie.

Je to zložitejšie v tom, že uvedené strašné chyby komunistov a Lenina sú takisto vykresľované z pohľadu režimpropagandy zdeformované. KAŽDÁ teória revolúcie (aj tzv. liberálnej) je založená na tom, že jedna zo súčastí pol. systému získava dominantné postavenie, a jedna (alebo viac) zo systému odchádza - tá, kt. reprezentuje dovtedajší režim a jeho vládnu skupinu či triedu. V tomto je arx-Leninská teória revolúcie úplne zhodná s každou inou. Pokiaľ ide o také pojmy ako pluralita a demokracia, sloboda (vš. možného aj nemožného), tak tie zhodne uplatňujú komunistické, aj buržoázne režimy. Treba si uvedomiť, že v čom nás režimpropaganda aj režimintelektuáli zavádzajú, a z akých dôvodov...

[Reagovať](#)

[Kvetoslav Stuchlik - Bratislava](#) (26.12.2005 18:56:17)

V dejinách dosiaľ vždy absentovala kombinácia oboch základných mechanizmov, sp ADEPTOV NA KANDIDATOV JE TREBA NAJPRV VZDY URCIT UPLNE NAHODNE ZO VSETKYCH OPRAVNENÝCH OBCANOV, TYCH PODROBIT VSEOBECNE ZIADUCIM PODMIENKAM, A ZO ZBYTKU VOLIT POSLANCOV 1. STUPNA, PRIP. AJ NAHODNE VYBRAT ADEPTOV PRE 2. STUPEN, ATD. . V POL. STRANACH NIESU/NEJSOU/ STATISTICKY SLUSNI A RELEVANTNI SPOLUOBCANIA. EDISON

[Reagovať](#)

Peter Zajac-Vanka (02.01.2006 20:44:28)

Dva póly spoločnosti a prečo je Marx uznávaný

Ak je kniha Milana Valacha tak dobre napísaná ako tento úryvok, mala by mať veľkú a širokú publicitu práve cez politické organizácie od stredú doľava a cez vedecké kruhy zaoberajúce sa spoločenským vývojom v 20.storočí.

SVET MARXA UZNÁVA. My sme sa jeho myšlienok hlúpo vzdali.

Aj noví myslitelia vlastne iba okolkujú okolo tých istých problémov ako ich nastolil Marx a prevažne, ak sú poctiví, priznajú, že sa ďalej nedostanú - iba ak jednoducho sústredia svoj pohľad na jeden pól sveta - teda na "majiteľov bohatstva" a úplne poprú existenciu druhého pólu sveta - teda TVPRCOV tohto bohatstva. Ešte aj zosnulý P.F.Drucker a brit Charles Handy museli pripustiť, že ak tie dva póly spoja, niečo nie je v poriadku so súčasným vývojom ľudskej spoločnosti.

[Reagovať](#)

Peter Zajac-Vanka (02.01.2006 21:03:05)

TVORCOVIA

Opravujem tlačovú chybičku: TVORCOVIA bohatstva.

Aspoň mi oprava dala šancu pokračovať v myšlienke porovnávania Marxa a Lenina.

Ak chce človek pochopiť, čo sa vlastne dialo v tom cárskom Rusku na začiatku 20.storočia a prečo tak ochotne tvorcovia bohatstva prijali práve Leninove myšlienky, mal by si pozrieť najnovší Michalkovov film "Štatski sovetnik" z tohto obdobia. Nechcem ten film recenzovať, iba odporúčať.

Je tam odhalený konflikt cárskej totality a hnijúcej spoločnosti "majiteľov" so svedomím a myslením inteligencie a ľudí, ktorí síce boli v službách cárskeho režimu, ale pohrdali cárskou totalitou. Iba Michalkov ako majster vedel dať do filmu myšlienky a zároveň z neho urobiť moderný akčný film presne vykresľujúci vtedajšiu dobu.

Žiadny individuálny Lenin nemusel robiť puč v cárskom Rusku. Stačilo, aby tu vznikol politický program, ktorý chcel odopreť cárskemu totalitnému režimu nárok na existenciu a chcel sa priblížiť moderným pohybom vo vtedajšej Európe.

Možno sa to praktikovi Leninovi v tak širokej krajine vymklo spod kontroly a zrejme sa tak zrodila legenda revolúcie, VOSR, ako sme sa my ešte na školách učili.

Nuž ale čo poviete: A nevymklo sa to v rovnako obrovskej Amerike aj A. Lincolnovi a G.Washingtonovi, keď síce vyhlásil demokratickú ústavu, ale kvôli "majiteľom" a "tvorcom" bohatstva sa rozpútala najkrvavejšia kontinentálna tragédia, občianska vojna Juh proti Severu? Ako dlho to trvalo Amerike, kým sa černochoch stal rovnoprávnym občanom bez segregácie aj v praxi? Prax, na rozdiel od teoretických ideí, treba uplatniť v živote.

A to sa akosi pri existujúcom človečenskom temperamente nedeje bez problémov.

Ale mali by diskutovať aj druhí, nie?

[Reagovať](#)

miLAN (29.04.2006 10:28:12)

Ked som si precital prvu myšlienku:

"Každá interpretace Marxovy filozofie je poznamenaná reflexí naší totalitní zkušenosti a vytváří základní interpretační východisko "

skoncil som. Akoby som cital oficiálny propagandistický platok. To socialisti nemajú vlastne názory a pohľad na socializmus, ale musia preberať burzoazne ideologické pohľady o totalite?

[Reagovať](#)

bartfy (14.01.2008 14:32:55)

podakovanie

Nahodou som objavil tuto stranku. Clanok je vyborny. Som rocnik 1946, vzdelanim pravnik. Az teraz citam Kapital, hoci zneho boli skusky aj rigo. Možno vzdelanie+prax+vlastna skusenost umoznuju mi pochopit spravne myslienky Marxa. Vasu knihu by mala povinne citat dnesna zhlpnuta a leniva generacia, ktora nema moznost porovnania a veri medialnemu kalerabovanie. Dojem: aj kapitalizmus bude mat svoj koniec, nie je vecny, pred agoniou bude robit vsetko na prolongaciu, jeho demokratickej zastierke sa uz neveri, schyluje sa k nejakej diktature, globalizacna politika, zakulisie?

[Reagovať](#)

Mannerheim (12.05.2010 20:10:09)

zrůdy rudý

Jak psali deníky za Stalina

Jan Čulík

Britské listy, 11. augusta 2006

(Vychádza s láskavým súhlasom pôvodného vydavateľa)

vydané 11. 08. 2006 • prečítané 2625x

[formát na tlač](#)

Německý historik Jochen Hellbeck, působící na Rutgers University ve Spojených státech, vydal pozoruhodnou novou knihu, která na základě studia deníků obyčejných občanů, žijících v Stalinově Rusku dosti podstatně přehodnocuje naše porozumění mentalitě tehdejší společnosti. S dr. Hellbeckem hovořil Jan Čulík v italské Sieně.

Právě jste vydal pozoruhodnou knihu v nakladatelství Harvard University Press. Jmenuje se Revolution on My Mind: Writing a Diary under Stalin (Revoluce na mysli: Jak psali deníky za Stalina). O čem to je?

Ta knížka je o denících, které jsem za posledních patnáct let našel v ruských archívech – o intimních osobních denících, které psali sovětské občany ve dvacátých a třicátých letech dvacátého století. Odhalují neočekávanou historii obrovského osobního angažmá v sovětské revoluci, která protičeží běžnému obrazu, jaký jsme si vytvořili o vztahu mezi režimem a občany v tomto období.

Takže je to v podstatě o vztazích jednotlivých občanů vůči tomu, co se dělo během revoluce?

Přesně tak. Konvenční obraz docela dobře shrnuje Orwellův román 1984. V jedné z úvodních scén přichází Winston Smith domů a hledá místo, které není v záběru státní kamery. Otevře psací stůl, vytáhne zápisník a začne si psát deník. A explicitním účelem tohoto deníku je protivit se státu Velkého bratra. Deník začíná chaotickými poznámkami, ale během prvních vět si Winston vytvoří osobní hlas, jasné povědomí svého osobního já. Píše: "Nenávidím Velkého bratra, chci Velkého bratra usmrtit." Ta scéna vyjadřuje několik skutečností. Zaprvé, je nesmírně nebezpečné psát si za totalitního režimu deník. Zadruhé, jen výjimeční jedinci jako Winston Smith si psali deník. Zatřetí, deník si psali především jako gesto vzdoru, jejich cílem bylo zaujmout vzdorný postoj vůči státnímu pořádku. V souladu s tímto obrazem jsem očekával, tak jako mnoho jiných vědců, že lidé za Stalina nebudou psát deníky a že každý deník, který bude nalezen, bude výjimečný deník.

Je rozhodnutí psát deník za Stalina samo o sobě činem vzdoru?

Když jsem objevil první deník, to jsem očekával. Nalezl jsem ten deník náhodou, v jednom z nově otevřených archivů během období perestrojky. Byl to Lidový archiv v Moskvě. Jednoho dne jsem šel kolem a zašel jsem dovnitř, zaujalo mě jeho jméno – dosud jsem o tomto archivu nevěděl. Bylo to v roce 1990 a zaměstnanci archivu byli velmi nápomocní. Řekl jsem jim, že se zajímám o migraci z venkova do měst ve dvacátých letech dvacátého století a o osud rolnictva a oni reagovali: "Máme tady dokument, který by vás mohl zajímat." Vytáhli krabici, otevřeli ji a v ní bylo množství zápisníků. Začal jsem číst a příběh, který jsem přečetl, mě oslnil.

Proč?

No, byl to příběh mladého vesničana, který se přistěhoval do Moskvy. Jeho problémem bylo, že to byl syn vesnického kulaka, kterému byl vyvlastněn majetek a který byl poslán do exilu. Jeho syn uprchl z rodné vesnice na Ukrajině a přišel do Moskvy. Ve svém deníku, který si začal psát v Moskvě, vyprávěl tento mladík příběh svého dvojího života. Předstíral, že je dělník. Utajoval svůj původ a snažil se přizpůsobit podmínkám života za Stalina. Na jedné straně líčí deník příběh jeho dvojího života. Ale je to daleko víc. Ten deník mu také sloužil jako prostředek k přerodu, k tomu, aby překročil propast mezi vnější maskou a svým vnitřním já. Ten mladík se opravdu chtěl stát osobou, o níž tvrdil, že jí je. To, byl přesvědčen, byl jediný způsob, jak se může zachránit. Nikoliv tím, že by se maskoval – věděl, že by ho dříve nebo později odhalili – ale opravdu tím, že by se stal osobou, kterou vnějškově předstíral, že je. Byl to fascinující příběh, protože jsem se jeho prostřednictvím dověděl něco jiného, než co jsem znal od Winstona Smithe a o životních podmínkách ve státě Velkého bratra. Příběh obsahoval informace o tom, že se autor deníku opravdu snažil stát se dobrým sovětským občanem, aby byl společensky přijatelný a aby získal seberepekt.

Lze to považovat za analýzu individuálního osudu ve vztahu vůči nějaké ideologii či ideologickému státu?

Ze začátku jsem považoval tento deník a jeho autora za okrajový případ. Pohlížel jsem na ně očima historika společenského vývoje a viděl jsem tento dokument kulakova syna, který se snažil o integraci do společnosti. Původně jsem chtěl začít hledat další dokumenty od dětí kulaků a zmapovat psychologický profil vyvrženců ve stalinské společnosti. Pak jsem začal nacházet další a další deníky. Některé z nich byly od společensky okrajových lidí, jako byl tento kulakův syn, avšak našel jsem také mnoho dalších deníků. A to, co mnoho z nich sdílelo, bez ohledu na sociální zázemí jejich autorů, byla touha patřit do této éry, obrovské úsilí pochodovat stejným krokem jako společenský kolektiv. Spolu s touto touhou šel ruku v ruce znovu a znovu strach z marginalizace, strach z toho, že nějakým způsobem nebude možné pro pisatele, aby patřil do této imaginární komunity. Často je účelem myšlenek, vyjadřovaných v deníku, snaha spojit oba póly a pisatele přivést do kolektivu.

Proč lidé psali tyto deníky? Přece museli vědět, že psát tyto záznamy je individualistické, a tedy podvrtné? Byli si toho vědomi?

Ani ne. Když si píšete deník, abyste se naučili myslet společně s kolektivem, už to není individualistický projekt. Nečinite to, abyste si zachovali svou autonomii, děláte to z opačného důvodu, abyste se dostali mimo hranice svého autonomního myšlení. Do té míry se zdá být psaní deníku společensky přijatelné. Avšak méně přijatelné je to, že mnoho těchto deníků je napsáno velmi upřímným způsobem, autoři se svěřují se svým strachem, se svými obavami, svěřují deníku nejrůznější tajemství. To je dost problematické. I když si to autoři deníků možná neuvědomují, za tyto myšlenky mohli tvrdě zaplatit.

A vy myslíte, že si to neuvědomovali?

Domnívám se, že si to mnozí neuvědomovali, protože si mysleli, že jsou dobrými občany. Cestovali po trase od starého k novému. Taková cesta musí začít někde ve tmě, aby bylo možno demonstrovat, že cestujete ke světlu, že se zlepšujete. A po cestě se zbavíte svých zlých myšlenek a stanete se čistšími, avšak než se těch myšlenek zbavíte, musíte je vyjádřit.

Než se podíváme na to, jakým způsobem se tyto lidé snažili s režimem identifikovat, zeptejme se: Proč se chtěli se stalinským režimem identifikovat? Jaká byla jejich motivace? Čistě touha po přežití, anebo něco víc?

Je to směsice mnoha faktorů. Dovolte mi říci trochu více o denících, které jsem zkoumal. Všechno to jsou úvahové, sebereflektivní deníky, deníky lidí, kteří přemýšlejí o tom, kým jsou ve vztahu k širšímu světu. Nezabýval jsem se cestovními deníky, ani jsem nestudoval deníky těch autorů, kteří psali různé volné poznámky pro literární texty, na nichž pracovali, a deníky nemají bezprostřední autobiografickou relevanci. Ani se nezabývám deníky, které jsou kronikou každodenního života, kde v líčení chybí autorova osobnost. Analyzoval jsem pouze deníky, které mají sebereflektivní charakter. Těchto deníků jsou tři druhy. Jeden typ píše příslušníci buržoazní inteligence. Byli to členové vzdělaných vrstev a za sovětského režimu byli podezříváni. Koncem dvacátých a začátkem třicátých let byli stále intenzivněji, v souvislosti s kulturní revolucí, terčem útoku, v souvislosti s mobilizací proletářských spisovatelů a s útlakem všech osob, podezříváných, že to jsou "buržoazní" třídní nepřátelé.

Celá řada autorů deníků si v této situaci psala deník, aby napomohla svému přerodu z buržoazního člověka v proletáře. Přitom se snažili zbavovat se "starých" a "zbytečných" myšlenek a zvyklostí. Zadruhé, vzato chronologicky, existují deníky, ty pocházejí zejména z konce dvacátých let a ze začátku třicátých let, jejichž autoři byli mladí lidé, často vesničané s minimálním vzděláním. Zdá se, že někteří z nich si začali psát deník, protože chodili v továrnách a na stavbách během sovětské industrializační kampaně na literární semináře. Profese spisovatele byla touto dobou nesmírně uctívána, spolu s profesí inženýra, a tak se každý mladý člověk chtěl stát spisovatelem. Zapisovali se do literárních seminářů, kde se jim dostalo základních informací o tvůrčím psaní. Mnoho těchto spisovatelských učňů mělo vysoké ambice. Chtěli se stát samostatnými spisovateli. Právě na těchto seminářích jim bylo řečeno, ať si píše deník. Tyto deníky se někdy vyvinuly ve skutečné osobní laboratoře, kde stále ještě naleznete otisk původního literárního zadání, ale během psaní se tyto deníky proměnily v charakteristicky osobní projekty.

Třetí skupina je deník komunisty. To jsou deníky, jejichž autory byli komunisté, o nichž se očekávalo, že to budou nejctnostnější občané sovětské říše. Jejich povinností bylo být vzornými občany. Dávali příklad, jak mají lidé žít v sovětské společnosti, kde mimo sféru veřejných činností neexistuje žádná soukromá sféra. Člověk měl být jedinou, socializovanou osobou. Očekávalo se, že váš veškerý vědomý i nevědomý život bude sloužit společnosti a budete realizovat zákony historie. Pro komunisty bylo psát si deník přirozenější, protože to pro ně byl nástroj soukromého dohledu nad sebou samým. I tyto lidé většinou psali více, ne méně, když se stali terčem podezření. Když se k nim přiblížila kampaň čistek anebo když se stali obětí čistek, tyto lidé se obracují k svému deníku, v němž se ospravedlňují a brání, ale také se niterně sami zkoumají ve snaze objevit v sobě starého člověka, kterého chtějí vyhnat. A tak v určitém smyslu lze jejich deníky číst jako vlastní, soukromé monstrprocesy. Mnoho těchto lidí uvažuje historicky, což také znamená, že uvažují v rámci vlastního pokroku od starých forem myšlení a bytí k formám novým. A i oni jsou přesvědčeni, že

jejich "stará", "buržoazní" osobnost, kterou pocítují v sobě, musí zemřít, aby se mohl narodit nový, socialistický člověk.

Takže je deník určitou formou "vyhánění ďábla" z vlastního těla.

Přesně tak.

Kde tedy vidíte společného jmenovatele? Jaký vztah má jednotlivec při tomto "vyhánění ďábla" z vlastního těla k novým požadavkům společnosti obecně?

Jednou ze skutečně pozoruhodných skutečností, kterou jsem zjistil při četbě těchto deníků, je, že mnozí jejich autoři neměli jasné vědomí, co po nich společnost vlastně chce. Zdá se, že ty deníky byly všechny do značné míry dokumenty, které jejich autoři vytvořili podle vlastních představ a vlastního vědomí. Opakovaně si autoři deníků stěžují, že neexistují žádné etické směrnice, jak žít v socialistické společnosti. Strana má sice celou řadu praktických doporučení, požadavků, apelů, ale neposkytuje etický kód, něco podobného tomu, co by poskytovala církev. Vzhledem k tomu, že tito lidé nemají etické směrnice, obracejí se ke svým vlastním deníkům a snaží se definovat vlastní preskriptivní etiku.

Takže je to vyjádření nejistoty. Něco se od nich chce, ale oni nevědí, co to je?

Přesně tak. Byla to doba, která byla charakterizována velkým množstvím nejistoty. Je definována všeobecně sdíleným pocitem: "Musíme být dobrými komunisty, musíme být stoprocentně čisti," ale jak toho dosáhnout, jak přeskocit tu propast, a zda je to vůbec možné – to naprosto není jasné. Například, v případě onoho prvního autora deníku, toho kulakova syna, který přišel do Moskvy a předstíral, že je proletářského původu, teoreticky i on by se mohl stát dobrým komunistou. Když projeví synové, dcery či manželky kulaků svou "upřímnou a stoprocentní" oddanost sovětskému státu (to bylo součástí zákona), mohli získat plná občanská práva.

Otázkou ovšem zůstává, jak dokázat takovou upřímnou oddanost. Zákon nařizoval, že musíte pět let pracovat pro sovětský stát. Takže po pěti letech upřímné práce pro stát jste mohli dostat rozhřešení. Avšak, vzhledem k tomu, že ve straně vládlo podezření, že všichni tito lidé jsou ve skutečnosti maskovaní pokrytci, nenapravitelní kulaci, jak dokázat, že to člověk myslí upřímně? V případě tohoto kulakova syna vidíte, jak využívá svého deníku k tomu, jak zkoumá, kým ve skutečnosti je, jaké síly – dobré, proletářské, pokrokové, anebo zpátečnické, sobecké a zlé – vysvětlují jeho "psychologii". Mnoho jiných autorů deníků zažívá obdobnou nejistotu: chtějí patřit do nového věku a přesto, v dobové atmosféře honu na čarodějnice, mají vážnou obavu, že by mohli být vyhnáni z kolektivu. V denících, které jsem studoval, se opakovaně objevuje motiv průvodu. Autoři deníků touží být v pochodujícím kolektivu. Kolektiv obyčejně hromadně pochoduje kolem vás a vy jste z něho vyloučeni. Komunisté, kteří jsou podezříváni, komunisté, kteří se stali obětí čistky, si pustí rádio a toužebně naslouchají kolektivu sovětského lidu a jeho jednohlasnému volání "Hurá!" Poslouchají s nadšením a se závistí o rekordní sklizni ve večerním zpravodajství a mají pocit: "Toto je hrdinský věk a já nejsem jeho součástí."

Takže to přijímají? Ani na okamžik je nenapadne, že je to všechno podvod, propaganda a tak?

Přijímají to. Je to docela složité. Dělají mechanicky to, co se od nich očekává. Mnoho z nich má pochybnosti, ale nakonec převládnu vždycky dva faktory: touha se účastnit a dále přesvědčení, že budoucnost vyřeší všechny současné problémy a nerovnosti. Někteří autoři deníků píšou, že je Stalin obrovskou deviací, že je to tyran, ale budoucnost tuto deviaci opraví. Mají neotřesitelnou víru, že historie napraví všechny tyto chyby, které se dají vysvětlit pomocí dialektiky, a tak se zase stanou zákonem. Takže historická dialektika je pro ně výborným nástrojem, který jim umožňuje vyjadřovat obavy a nejistotu, ale zároveň je i překonávat. Deník se tak stává rozsáhlým bojištěm, na němž se odehrává boj o budoucnost.

Oni přijímají nový status quo, i když nutně ani nevědí, co to je? Řekl jste, že to byla velmi násilná společnost. Zmínil jste se o tom, že tito lidé toto násilí dokázali "zvnitřnit" Můžete ten

proces vysvětlit?

Stalinova éra byla velmi zvláštní dobou, proto bych nechtěl generalizovat a říkat, že tyto deníky, které vznikaly po celou dobu sovětské éry až do roku 1991, jsou všechny psané stejně. To vůbec netvrdím. Ty deníky, které jsem studoval já, osvětlují situaci v meziválečném Rusku, v letech 1917 až 1941, a to především v třicátých letech. Kromě toho také hovoří k sociální a politické situaci v meziválečné Evropě jako celku. Avšak když se podíváme pouze na sovětský kontext, třicátá léta jsou definována horlivým utopickým přesvědčením. Režim prohlašoval, že za pomoci soustředěné vůle všech svých stoupenců dokáže za délku jednoho lidského života vybudovat novou, dokonalou společnost. Takže budovatelé měli být sami svědky komunistické budoucnosti.

Zároveň však používal tento režim obrovského množství násilí vůči každému, kdo se nebyl na tomto utopickém projektu ochoten podílet. Všichni, kdo se nebyli ochotni angažovat, byli označeni za nepřátele a v podstatě měli být zlikvidováni.

Vidím tady etický problém. Jestliže bylo násilí zcela viditelné a pokud bylo pro občana podmínkou, že přijetím nové společnosti musel přijmout i její násilí, nevyplývá z toho pocit viny?

To násilí bylo součástí utopické premisy této éry a také je součástí přesvědčení, že lidé žijí v nepřátelském prostředí. Pocit, že sovětský projekt byl ohrožen, byl docela reálný. Viz vznik fašismu, který Stalin opožděně zaznamenal, viz nejméně desetiletou přípravu sovětského státu na válku. A také si musíme uvědomit, že svět postihla světová hospodářská krize, které poskytla další důvěryhodnost vznikajícímu sovětskému státu. Toto je širší scénář. A v tomto kontextu lidé jaksí byli schopni to násilí přijmout. Naturalizovali si ho. Přijímali ho jako legitimní politický nástroj. Akceptovali, že žijí ve velmi násilné době. Mnoho lidí to násilí nijak nezpochybňovalo. Měl bych dodat, že po celé Evropě tehdy mnoho intelektuálů podporovalo to, čemu říkali "revoluční násilí". Avantgardní umělci podporovali násilí jako prostředek, jímž bylo možno proniknout k novým estetickým zážitkům. Lidé jako Walter Benjamin, političtí myslitelé, podporovali násilí jako očistný prvek, jako nástroj revoluční politiky. To byl širší kontext, v jehož rámci mnoho docela obyčejných občanů přijímalo násilí a praktikovalo stejné násilí. Režim jim vstupoval do života velmi násilným způsobem a oni používali násilí k tomu, aby ze svého těla a duše odstranili vše staré a přiměli se k znovuzrození. Tato povinnost změnit se by pravděpodobně nebyla tak přesvědčivá, kdyby nebyla vyhlášována v nenásilném prostředí.

Nebylo to tak trochu jako náboženské sebebičování?

Metaforicky ta analogie funguje. Některé ty deníky lze číst skoro jako jesuitské texty, například od Ignáce z Loyoly. Analogie s puritánskou společností by možná fungovala ještě lépe. Puritáni vznikli historicky po reformaci a po náboženských pokusech vytvořit nové já. Byli to radikálové, kteří prosazovali protestantský etos, v jehož rámci usilovali o bezprostřední vztah mezi křesťanským věřícím a Bohem. Také prosazovali sebeočistňování a používání deníku. Ale i když psaní deníků používala puritánská i sovětská společnost, cíle se od sebe podstatně odlišovaly. Pro puritána znamenalo to, že odhalí své hříšné já, že bude spasen. Člověk jako padlá, hříšná bytost nedokáže překonat svou hříšnou podstatu, ale může se spolehnout na boží milost a na posmrtný život v ráji. Avšak komunismus a stalinská éra se radikálně odlišovala. V komunistické společnosti záleželo na životě na tomto světě, nikoliv až po smrti. Jako komunista bylo vaší povinností budovat dokonalou budoucnost, měli jste v historii jednat, nikoliv jen přemýšlet a dumat, jako Hamlet. Očekávalo se od vás, že vystoupíte ze svého spisovatelského kabinetu, vstoupíte do společenského života a budete aktivistou. Do určité míry režim podporoval psaní deníků, pokud tato činnost podporovala "práci na sobě samém", což bylo v té době široce užívané heslo. Ale v očích komunistů byl deník plný dvojznačnosti, protože bylo zjevné, že je to osamocená záležitost, člověk píše deník odříznut od kolektivu, u jeho pisatele mohly vznikat individualistické nálady, dávalo to přednost myšlení před činy; a psaní deníku nebylo možno ovládat. Právě z těchto důvodů sovětská tajná politice NKVD měla deníky velmi ráda a nacházela v nich množství nekonformních myšlenek. Důkazem toho je, že mnoho pasáží v denících, které byly nalezeny v archivech KGB, je červeně podtrháno.

Co například agenti NKVD podtrhávali?

Mnoho věcí. Například podtrhávali věty, vyjadřující pochybnosti, jako když někdo pochyboval nebo zesměšňoval to, co vyšlo v deníku Pravda. To je samozřejmě podtrženo. Ale oni podtrhávali i naprosto loajální výroky, jak se to stalo básnířce Olze Bergholzové, jejíž deník NKVD zkonfiskovala, když byla básnířka v roce 1938 zatčena. Po půl roce věznění byla propuštěna a její deník jí byl vrácen, a pak viděla ve vlastním deníku, co v něm prokurátor NKVD podtrhal. Podtrhal to, že Bergholzová v deníku vyjadřovala smutek nad úmrtím Sergeje Kirova. Kirov byl zavražděn v prosinci 1934 a ve svém deníku po něm Olga Bergholzová velmi truchlila. Prokurátor tyto pasáže interpretoval jako něco, co napsal pokrytec, politická kontrarevolucionářka a nepřítel, který se skrývá pod maskou bolševismu. Byl přesvědčen, že jsou ty výrazy smutku neupřímné.

To je ale paranoidní?

Je to paranoidní, ale je to v logice stalinského uvažování. Bergholzová byla zatčena v prosinci 1938. Začátkem toho roku bylo mnoho komunistů, kteří se stali obětí čistek v roce 1937, pokud byli ještě naživu, rehabilitováno. Argumentace pro jejich rehabilitaci zněla, že je nespravedlivě obvinili nepřátelé sovětského lidu, kteří se záměrně maskovali jako příliš nadšení bolševici. A tak začala nová čistka, která se explicitně zaměřila na ty občany, kteří vypadali jako nejloajálnější, nejostřejší stoupenci sovětského režimu

Takže když jste upřímně obdivovali režim, to znamenalo, že jste vlastně zrádce.

Mohlo to znamenat, že jste zrádce. Hledali důkazy, které by to potvrdily. Ale byly jste podezřelí. Znamená to, že už nebylo možné vyjadřovat upřímně své pocity a Olga Bergholzová identifikovala tento problém velmi jasně. Jak poznamenala v jednom ze záznamů po propuštění z vězení, od nynějška už pro ni bylo nemožné, aby si psala opravdový, upřímný deník, jestliže na každém kroku musela uvažovat o tom, jak bude její záznamy interpretovat podezřívavý prokurátor. Deník si psala dál, ale když ho čtete, máte jasný pocit krize, částečně ztratila svou víru v sovětský stát.

Docházelo při těchto procesech k sebeobelhávání?

Otázkou je, co myslíte sebeobelháváním. Mohl byste říct: Ano, tito lidé byli obětí sebeklamy, protože si neuvědomovali, že se svými činy před očima režimu nedokáží očistit. Ale myslím, že bychom neměli tyto dokumenty číst jen jako politická prohlášení, jako pokusy přesvědčit stát, že jsou loajální a že si zaslouží plnou integraci do nové společnosti. Kdyby byly ty deníky psány pouze s tímto cílem na mysli, jejich autoři by se je snažili dát k dispozici režimu. Ale většina z nich to nečinila, nechali si své deníky pro sebe. Silnější motivací bylo pro ně postavit se na stranu revoluce a historie a uvažovat o tom, kdo oni sami jsou jako jednotlivci. Tato morální objevitelská cesta je velmi obdivuhodná. Deníky nám tak sdělují leccos o výšinách morálního myšlení i o osobní disciplíně, která, jak se zdá, charakterizovala tuto éru, stejně jako všudypřítomné násilí a teror. Vidíme, že je revoluce jevem, který je větší než samotný bolševický režim a jeho politické cíle. Tito lidé přijímají onen intenzivní příslib revoluce, onen příslib jistoty, obnovy a naprosté dokonalosti. Do určité míry se tento příslib stal skutečně realitou, zejména pro nevzdělané mladé lidi, kteří získali bezprecedentní přístup ke vzdělání a k sociální mobilitě. Jak se vpisují do toho, o čem jsou přesvědčeni, že je to historická éra, také jsou přesvědčeni, že problémy, které jasně vidí, jsou jen dočasnými rozpory, které zmizí.

Na zdejší semináři jste se zmínil o deníku jedné starší ženy, která měla mladého milence. Můžete nám závěrem říci něco o jejím případě?

To je zajímavý deník, jeho autorka se jmenovala Zinajda Děnisevskaja. Na jejím případě je opravdu zajímavé to, že si začala psát deník v roce 1900, když jí bylo třináct. Byla členkou ruské inteligence, narodila se ve vzdělané rodině v provinčním městě Voroněži a později se stala učitelkou. Intelektuálně byla dobře vybavena k tomu, aby dokázala kriticky pochopit svou éru. V určité době, kolem let 1905-1907, flirtuje s extrémně individualistickými postoji, nietzschovsky. Chce ze sebe vytvořit "novou ženu", kterou by nikdo neovládal, zejména ne muži. Ale zároveň touží

po lásce a po muži – partnerovi. Kromě občasných stížností na špatný zdravotní stav je její deník plný všeobsláhlého pocitu samoty.

Když došlo v roce 1917 k revoluci, původně ji přivítala. Byla přesvědčena, že se společnost zlepšuje a chtěla se k ní přidat. Věřila v myšlenku sjednocení a přijala socialistickou myšlenku bratrství.

Avšak bolševiky odmítala, protože byli podle její zkušenosti cyničtí, chtiví moci a v politice nesmírně krutí. Obviňuje je, že vyvolali občanskou válku, nenávisť a rozdělili společnost, a distancuje se od nich. Pracuje však dál, protože má poslání jako členka inteligence, má pocit, že musí vyučovat nevzdělané, "temné" masy. Proto odejde na experimentální statek na ruském venkově, chce tam dělat práci pro lidi a pro Rusko, chce obyčejné lidi vzdělávat.

Během všech těchto let stále hledá, stejně jako to činila v mládí, všeobsláhlou politickou filozofii. Chce spojit svůj život s potřebami společnosti a historie. To je úkol, který je důsledkem jejího pocitu poslání jako členky inteligence – je to přímou součástí postojů ruské inteligence v 19. století.

Pozoruhodné je, že koncem dvacátých let tato žena ztotožní tento svůj světový názor, a naději a jistotu, který jí tento názor dává, s komunistickým režimem, který ona až dosud odsuzovala jako sílu, která lidi rozděluje a která rozbila ruskou společnost. Tato její konverze má mnoho co společného se Stalinovým scénářem: se začátkem překotné industrializace a kolektivizace zemědělství, s pocitem, že i když je politika nesmírně násilná, a v mnoha ohledech špinavá, je neodolatelně mocná a zdá se, že přináší výsledky. Vypadá to, že Rusko je uprostřed skoku do budoucnosti. Zdá se, že se Rusku podařilo konečně odstranit dlouhodobou kletbu zaostalosti. Zejména symbolika stalinského režimu je tak efektivní, že tato vesnická učitelka už nechce být jen na okraji. Chce skočit doprostřed dění a rezolutně se postaví proti svému bývalému prostředí inteligence, které nyní odmítá jako "starou", "buržoazní" inteligenci. Ona naopak chce nyní být u mladých lidí, kteří budují kolchozy, chce být s těmi, kdo jsou aktivní, kdo jdou do ulic, agitují a prosazují nový život.

A v tomto kontextu se zamiluje do mladého muže (který je o 16 let mladší než ona), kterého zná už dlouho, protože to býval její student a učeň na experimentální farmě. Ten mladý muž se jmenuje Aljoša. V minulosti se vysmívala jeho hrubým způsobům. A bylo mu ho líto, že je tak neohrabaný. Teď se do Aljoši zamilovala. Dělá na ní dojem svou rozhodností, svým aktivismem, svým vitalistickým duchem. Tyto vlastnosti nějak překonají jeho nedostatky. Vezmou se. Ale jejich společný život nefunguje, ona si to brzo uvědomuje. Pro ni jako pro osobu z jiné éry a generace je nemožné, aby žila s tímto poněkud jednoslabičným komunistou, který nesdílí její pocity lásky, který se nechce podílet na tradičním romantickém vztahu, který dává přednost fyzičnu a nedokáže hovořit o lásce. Mezi oběma těmito partnery dochází k mnohonásobným, fascinujícím nedorozuměním.

Myslíte, že tento milostný vztah je metaforou jejího vztahu ke společnosti?

Absolutně. Chce splynout se s novou stalinskou společností a toto splnutí je vyjádřeno jejím vztahem k Aljošovi. A otázka, zda dokáže žít s Aljošou, se pro ni proměňuje v otázku, zda dokáže nalézt domov v sovětském systému.

A nedokáže?

Ale dokáže. Dohodnou se na tom, že se rozejdou. Oba mají pocit, že spolu nemohou žít. A i když je zase sama, je mu vděčná. Nyní se on stal politicky jejím učitelem. Ona bývala kulturně jeho učitelkou, ale teď se stala jeho studentkou. On ji naučil, aby se vůči sobě chovala nekompromisněji a aby více přijímala skutečnost. Také se naučila věřit v komunistickou budoucnost, aniž by vznášela příliš mnoho otázek. Ve skutečnosti ona i nadále vznáší velmi bolestné otázky, ale nachází na tyto otázky uspokojivé odpovědi. A tak skutečně nachází domov v novém sovětském systému. S velkým nadšením začne vyučovat mladou generaci sovětských vědců, je školitelkou doktorských prací na poněkud podivná témata, jako je například "dialektika slepičího vejce". A všechna tato její práce náhle končí jejím úmrtím v roce 1933. Žila ovšem ve Voroněži, uprostřed regionu černozemě, ruské

obilnice, která byla silně postižena hladomorem v letech 1932-1933. Bylo jí 45 let, když zemřela.

Není jasné, zda zemřela hladem anebo na nemoci, měla mnoho zdravotních problémů. Ale pokud zemřela na nějaké nemoci, ty nemoci se jistě zhoršily v důsledku nedostatku potravin. Nedostatek potravin se zhoršil v důsledku skutečnosti, že ústav, v němž pracovala, byl v roce 1932 uzavřen, v souvislosti s politickým vyšetřováním. Údajně bylo v ústavu odhaleno kontrarevoluční spiknutí, institut byl uzavřen a všichni jeho zaměstnanci byli propuštěni. To znamenalo, mimo jiné, že přišli o lístky na potraviny, které byly pro přežití v té době životně důležité.

A přesto, tato žena až dokonce si udržovala přesvědčení, že tragické události jejího života jsou jen dočasnými problémy anebo jen osobními tragediemi, které nijak neovlivňují "celkový obraz" a které ji neodradí od její nově nalezené víry, kterou si chce udržet stůj co stůj.

Je opravdu pozoruhodné, že tváří v tváří těmto strašlivým okolnostem lidé dokázali vyjadřovat víru v nový systém.

Ano, je to pozoruhodné. Myslím, že částečně to vysvětluje dialektika. Když se zamyslíte nad marxismem podle toho, jak se prezentoval, jeho nekonečná schopnost "racionalizovat" události a procesy, velké i malé, je to vlastně nějakým způsobem velmi atraktivní, zejména když si uvědomíte, že v celé meziválečné Evropě probíhalo hledání vůdčího světového názoru a úsilí o sociální integraci.

A kromě toho existoval pocit, že po světové hospodářské krizi buržoazní svět končí. Zdálo se že socialistický svět je budoucnost. V tomto kontextu mnoho autorů deníků důsledně marginalizovalo, umenšovalo, své individuální, kritické postoje.

To neznamená, že byli hloupí. Viděli mnoho věcí a velmi je to trápilo. Nakonec mnozí z nich marginalizovali vlastní postoje nejen proto, že režim vyvíjel obrovský tlak na ty, kdo by chtěli vyjádřit odlišné názory. Šlo o víc než jen o politické tresty, hrozily také podstatné sociální a morální tresty: ostrakizace, vyloučení ze společnosti, a nakonec vyloučení z historického společenství budovatelů zářné budoucnosti.

Tak u autorů těchto deníků existovala hluboce niterná, morální dimenze té jejich touhy patřit do společnosti, již jsme si dříve, bez studia těchto deníků, nemohli být vědomi. Viděli jsme jen politickou stránku věci a mysleli jsme si, že to určuje všechno. Domnívali jsme se, že sovětští občané se většinou vůči obecnějším cílům revoluce stavěli cynicky. A teď tyto dokumenty ukazují, jak angažovaně se tito lidé stavěli vůči své komunitě i vytváření světové historie.

Jochen Hellbeck : *Revolution on My Mind: Writing a Diary Under Stalin*, Harvard University Press 2006, ISBN: 0674021746

Jan Čulík je šéfredaktorem internetového denníka [Britské listy](#).